

Magyar Képzőművészeti Egyetem
Doktori Iskola

A humor és a művészetek kapcsolata Ernie Kovacs munkásságának tükrében

DLA értekezés
Dorsánszki Adrienn

Budapest, 2023

Témavezető:

Sass Valéria, Dr. habil, DLA, egyetemi tanár, professzor emerita

TARTALOMJEGYZÉK

I. Bevezetés	5
I.1 Az értekezés tárgya	5
I.2 A szerző szándéka	5
I.3 A kutatás módszerei	6
I.4 Az értekezés felépítése	6
II. A játék, a humor és a művészetek kapcsolata Ernie Kovacs munkásságának tükrében	9
II.1 Két gyerekkori történet	9
II.2 A játék jelentősége a személyiségfejlődésben és az alkotómunkában	10
II.3 Az autoriter jelenlét	18
II.4 Kitérő a látás filozófiájához és megszokott mechanizmusának csapdáihoz	19
II.5 Találkozásaim Ernie Kovacs alkotói tevékenységével	22
II.6 Ernie Kovács munkásságának feltérképezése	26
II.7 A humor mibenlétének vizsgálata	50
II.8 Összegzés: A kutatás kulturális jelentősége és személyes vonatkozásai	55
III. A mestermunka bemutatása	57
IV. A felhasznált irodalom- és a felhasznált képek jegyzéke	61
V. Függelékek	65
V.1 Kivonat a mestermunka hangfelvételeinek anyagából	65
V.2 Kivonat az Ernie Kovacs dokumentáció anyagából	89

Köszönetnyilvánítás

Disszertációm a lányaimnak dedikálom annak reményében, hogy a tökolés és önbizonytalanság mértékét kisebb százalékos arányban örökítem tovább.

Köszönöm az együtt töltött tíz évet Révész László Lászlónak, aki megmutatta, hogy létezik a játék mezője, és hogy van jogom ott lenni.

Köszönöm az elmúlt másfél évet mindazoknak, akik nélkül a dolgozat megírása vagy szellemi okok, vagy az idő technikai szervezése okán meghiúsult volna, de mégsem így lett. Köszönöm: Édesanyámnak, aki nem csak lányaim ellátásában működött közre a kérdéses időben, de édesapámmal karöltve enyhén idegesítő kérdéseik jelezték a kötelességem körvonalait is. Húgomnak, aki a végsőkig kritikus tud lenni, de megérzi a pontot, amikor támasz kell, és akkor megkérdőjelezhetetlen jelenléttel és erővel áll mellém, hogy gyenge lehessek. Nagynénémnek, aki nagy erővel, sokszor segített, hogy helyenként magyartalan mondataimat helyrefozzam.

Barátaimnak: Zahra Fulladvandnak, Kergyó Zsófinak, Pecák Juditnak, Zékány Diának, akik néha túlzott csodálattal voltak jelen, de ezzel mégis elhitették velem, hogy képes vagyok végigcsinálni azt, amiről azt gondoltam, elveszek benne.

Témavezetőmnek Sass Valériának, aki a doktorin töltött másfél év után gondolkodás nélkül átvett, és aki végig bízott bennem. Minden találkozásunkkor a legpozitívabb szándék vezérelte, hogy engem saját utamon kísérjen, és ne tereljen rá egyre, amit ő gondol jónak. Külön köszönet a végső hajráért, ahol olyasmit tanultam meg, ami még csak kibomlóban van, de már én is érzem, és hiszem, hogy érdemes rajta tovább dolgoznom. Vali, leütöttél az önbizonytalanság kövéről.

Köszönöm Josh Millsnek, Ben Modelnek és Ron Simonnak, hogy abban a pillanatban, amint első levelemben megkerestem őket, maximális együttműködéssel biztosították az archív anyaghoz, és ezzel együtt a témához való hozzáférést. Mindaz, amiről írok, el sem tudott volna kezdődni nélkülük.

Sugár Jánosnak, aki látta, hogy miről akarok írni, és segített ehhez közelebb jutnom.

Mechiat Zinának, aki a rádiójáték ötletének prezentálásakor kérdés nélkül igent mondott, és ezzel egy remek együttműködés vette kezdetét.

Köszönöm Szesztay Csanádnak, hogy sokszor és sokat jelezte vissza, hogy merjek, és hogy beszállt velem a közös játékba. Köszönöm a szünni nem akaró bizalmat és bátorítást. Ez egy sokszor nem eléggé értékelt erőforrás, mert nem a biztató személy saját oldalán manifesztálódik. You helped me to start to prove myself wrong.

I. BEVEZETÉS

I.1 Az értekezés tárgya

A doktori értekezés központi kérdésfelvetése a játék egzisztenciális jelentőségének vizsgálatára irányul. Kutatásom a játék, a humor és a művészetek kapcsolatát vizsgálja Ernie Kovacs munkásságának tükrében arra fókuszálva, hogy képes-e a humor saját jogán és eszköztárán keresztül olyan helyzetet teremteni, amiben megtudhatunk magunkról valamit, amit addig nem tudtunk vagy nem akartunk tudni. Van-e önaktivizáló ereje?¹ Amennyiben igen, milyen eszközökön keresztül tud ez megvalósulni? Mi képezi a közös nevezőt a játék, a humor és a művészetek kapcsolatában? Mindez a potenciál hogyan van jelen Ernie Kovacs munkásságában – aki az 1920-as évek második felétől Amerikában nem egy, hanem két induló médiumba, a rádiózásba majd a televíziózásba vetette bele magát és volt ezekben korszakalkotó.

Az alábbi oldalakon igazolni kívánom azt a feltevést, hogy a játék egyedülálló szerepet tölt be az emberi létezésben, melyet más cselekvési mód nem képes betölteni. Más szóval, a játék redukálhatatlan egzisztenciális jelentőséggel rendelkezik, ezért alanyi jogon van helye a társadalom alakulásának folyamataiban. Személyes kötődésem a témához azon az egyszerű tényen alapul, hogy Ernie Kovacs munkái magukra vonták a figyelmem, és attól fogva tartósan foglalkoztattak. Nem „csak“ azért, mert Kovacs az 1920-as évektől az 1950-es évekig először a rádiózás majd a televíziózás indulásával megvalósította egyfelől saját munkásságát, másfelől az akkor ott a levegőben keringő, az új médiumok megteremtéséhez szükséges műfaji ötletek sokaságát. Mindezen túl Kovacs munkássága azért is foglalkoztat, mert kíváncsiságának és lelkesedésének mértéke a gyerekekéhez volt hasonló. Habitusa és munkamódszere alapját a személyes indíttatáson és motiváción alapuló, az egyénhez és nem a tömeghez szóló játék adta, amivel úgy saját maga, mint közönsége számára meglepő helyzeteket teremtve hozta létre mindazt, aminek összefüggései jelen értekezés tárgyát képezik.

I.2 A szerző szándéka

A kutatással és az azt összefoglaló értekezés megírásával szándékom az, hogy az adott téma tényeit és folyamatait a maguk komplexitásában vizsgálva, a dolgozat saját kontextusának keretén belül, egy speciális betekintést adjak Ernie Kovacs munkásságába. Ráirányítsam a figyelmet korszakalkotó tevékenységére és felkeltsem az érdeklődést az Amerikában 2023 nyarán a *Fantagraphics* gondozásában megjelent *Ernie in Kovacsland* című könyvre, valamint a Josh Mills által kezelt *Ernie Kovacs Archívum* anyagára. Szándékom az, hogy lehetőséget teremtsék személyének és munkásságának a hazai művészeti diskurzusba való beemelésére. További szándékom, hogy a játék, a humor és a mű-

1 Green Sara E., Shawn Bingham, Shawn Chandler, *Seriously Funny : Disability and the Paradoxical Power of Humor*, Lynne Rienner Publishers , 2016. hozzáférés: Universitt. Bielefeld <https://katalogplus.ub.uni-bielefeld.de/title/HT021363488> utolsó letöltés: 2023.04.20.

Sara E. Green és Chandler Shawn Josh Blue amerikai komikus munkássát vizsgálva arra a következtetésre jut, hogy Blue a humoron keresztül kettős tevékenységet folytat. Egyrészt szórakoztatja az embereket, hogy megnevettesse őket, másrészt humorával ráveszi a nézőt, hogy szembenézzen saját elítélleteivel. Mivel Blue személyes tapasztalataiból alkotott történeteket mesél, így az egyébként nem humor tárgyát képező valós események bármilyen műveleten keresztül mehetnek a humorista által, hiszen saját magáról beszél. Eszköze a szimbolikus tükörtartás, amin keresztül nevetést idéz elő és ezzel szimultán sodorja a nézőt a gondolkodás és kényelmetlenség felé. A komédia és a humor tudott és régóta alkalmazott képessége a társasági élet nagyító alá helyezése. Ösztönző ereje van arra nézve, hogy a szokottól eltérő szemszögből nézzünk meg az emberi tapasztalatainkat, olyanokat is, amelyet esetleg személyesen nem ismerünk.

vészet általam meghatározónak vélt kölcsönhatásainak feltérképezésével utaljak azoknak az egyénre, és társadalomra gyakorolt egzisztenciális hatásaira. Tudom, hogy a témakör részterületei közti kölcsönhatások több összefüggést érintenek, mint amennyit az értekezésen belül kifejték. Ennek oka az, hogy vizsgálódásom rádiuszát az általam döntő fontosságúnak ítélt kontextusok vizsgálata, nem pedig a részterületek kölcsönhatásainak sokrétűsége határozta meg.

I.3 A kutatás módszerei

Dolgozatom megírásának többször nekifutottam, mert úgy éreztem nem találok fogást a témán. Az alapproblémát két dolog jelentette: a sokság, ami Ernie Kovacs személyéből, munkamániás, szerteágazó természetéből adódik. A másik dolog a rajtam történt változás volt, amit munkáinak figyelése és a róluk való olvasás eredményezett. Folyamatosan jelen volt a kérdés: Mit tud Ernie a szórakoztatáson, nevettetésen kívül, vagy amellet netán épp ebből adódóan, ami változást generál a nézőben és személy szerint bennem? Két pont között billegtem rendre, egy objektívebb, leíróbb és egy személyes megközelítés között. Az világos, hogy a leíró megközelítés nem vethető el, de kérdés volt és vívódás tárgya, hogy a személyes elvethető-e. Mígnem arra jutottam, hogy nem vethető el, mert egy személyes példája vagyok annak, amit Ernie a műsoraival tesz. Állításom, hogy Ernie nem pusztán magas szinten szórakoztat, hanem a játék felnőttkori visszaszerzésének lehetőségét teremti meg. Éberséget hoz létre, amely tornáztatja a befogadó figyelmét és megtanít újra játszani. Ezt tette velem is. A szerteágazó témakörnek megfelelően, optimális kutatási módszernek ítélem meg a téma látszólag egymástól független nézőpontokból történő, több szálon futó megközelítését. Ebből a módszerből következik, hogy a kutatási téma és a választott nézőpontok közötti szálak helyenként csomópontokat képeznek és mintegy szigetekként jelennek meg az értekezés koncepciójának térképén.

I.4 Az értekezés felépítése

Dolgozatom kifejtésénél nem a lineáris gondolatvezetést választottam. Szigeteket képező, egymással összefüggésben lévő csomópontokat fogok bejárni. Ebben a folyamatban a buktatók és a káosz veszélye meglehetősen nagy, de ezt a rendszert adekvátabbnak, izgalmasabbnak, vitára invitálóbbnak, és ezáltal sokkal életszerűbbnek gondolom, mint a lineáris gondolatvezetést. Továbbá azért választom a nem lineáris szerkezetet, mert úgy vélem, hogy ez az adekvát megfelelője kutatásom módszerének, vagyis a több szempontú, látszólag egymástól független nézőpontokból történő vizsgálódásnak és gondolatvezetésnek.

Az alábbiakban felvázolom az értekezés szerkezetét, és ezzel egy próbát teszek arra, hogy a magam választotta szisztémán belül érthető legyen miről és miért beszélek.

II. A JÁTÉK, A HUMOR ÉS A MŰVÉSZETEK KAPCSOLATA ERNIE KOVACS MUNKÁSSÁGÁNAK TÜKRÉBEN

II.1 A kétely, a bizonytalanság, a meglepetés és az éberség iránti igény

Két gyerekkori történettel indítom dolgozatomat, ami látszólag nem, de valójában mégis kapcsolódik értekezésem vizsgált személyéhez. A két történetre azért van szükségem, mert azok a kétely, a bizonytalanság, a meglepetés és az éberség iránti igényt jelzik, aminek vizuális lenyomatait, kódjait és kifejezőeszközeit keresem a művészetben. Miért? Mert azt gondolom, hogy mindezek

egyvelege adja ki a szabad embert. A szabad embert, aki gondolkozni, tévedni, hibázni, majd újra próbálkozni, játszani akar, hogy folyamatosan közelebb kerülhessen egy pontosabb és teljesebb és mással össze nem keverhető szubjektumhoz. Önmagához. Vagyis, hogy a tömegtől megkülönböztethető, független és felelőssége teljes tudatában lévő lény válhasson belőle.

II.2 A játék jelentősége a személyiség fejlődésben és az alkotómunkában

Mély pszichológiai analízis nélkül kitérek a játék jelentőségére a személyiségfejlődésben. Erre két okból van szükségem: egyrészt a játék a gyermekkori lét legmeghatározóbb tevékenysége. Jelentősége a személyiség épülésére, tapasztalatszerzésre, a világ, a világ és én, a szociális viszonyok letapogatására nézve fontos eszköz. Továbbá a játék kulturális jelentősége is óriási. A játékkal töltött idő folyamatosan csökken a felnőtt korhoz közeledve. Nem kellene ennek feltétlenül így lennie, de valójában mégis ez történik. Milyen terei és lehetőségei, útjai maradnak akkor mindannak, amit a játék jelent számunkra? Az egyik lehetőség a játékkal párhuzamosan, de sokkal lassabb fejlődési íven haladó, humor fejlődése. Ez az a tér, ami a játéknak felnőtt korra megmarad, illetve ez az, ami lehetőséget nyit(hat) az önismeretnek. A játék vizsgálatát egy későbbi fejezetben Ernie Kovács munkásságánál is tárgyalni fogom. Ebben a fejezetben, két magyar alkotócsoport kontextusába helyezve térek ki a játék jelentőségére.

II.3 Az autoriter jelenlét

Ezen a ponton egy látszólag eltérő területre fogok ugrani, konkrétan arra a kérdésre: Mit jelent a felnőtté válás folyamatában az autoriter jelenlét? Milyen korlátozó szerepe van, hogyan kollektivizál. A kollektivizálás itt kulcsszó, mert majd Ernie Kovács munkásságánál két médiumra fogok kitérni, a rádióra és a televízióra: mindkettő alkalmas a tömegkultúra eszközeivel történő kollektivizálásra, és mindkettő sokszor bele is fut ebbe.

Ernie Kovács tevékenysége ebben az összefüggésben pedig azért érdekes, mert ezt a kollektivizálást hekkeli, illetve ennek visszásságaira mutat rá.

II.4 Kitérő a látás filozófiájához és megszokott mechanizmusának csapdáihoz

Az Ernie Kovács tevékenységét feltáró és az ehhez kapcsolódó tévé/rádió epizód előtt röviden kitérek a látás filozófiájára. Ez az az érzékszervünk, amire a leginkább hagyatkozunk a valóság megismerésekor. A látásról való gondolkodásunk rengeteget változott az évek alatt, napjainkban is folyamatosan alakulóban van. Hiszem ha látom, tartja a mondás, és a képernyő megjelenésével valóban ez a vonal erősödik fel. A sugárzott kép szándéka vágyaink, gondolataink alakítása. Így annak kritikája, illetve médiumainak gyenge minőségére, egyáltalán működési mikéntjére való figyelemfelhívás, de legalábbis valami *be aware* üzemmód a befogadói oldalon mindenképpen szükséges.

A média által közvetített képek egyfajta autoriter jelenlétként vannak jelen életünkben. Milyen ellenálló attitűdöt fejleszthetünk ki válaszreakcióként az autoritásra? Itt fogom elmesélni, hogy miként és hol találkoztam Ernie munkásságával először. Hogyan ragadta meg a figyelmem, és pontosan miért. Majd a kép velem maradt, de figyelmemet nem kötötte le mélyebben. Ebben a részben írom le, hogy milyen volt a vele való második találkozás, miért fogott meg. És milyen volt a harmadik? Innen megyek bele Ernie Kovács munkásságának elemzésébe.

II.5 Találkozásaim Ernie Kovacs alkotói tevékenységével

Első találkozás – Friends, szobakép, a tévé intim térben való jelenléte, az éjszaka közepén céllal felébredő megszállott karakter, az ironia, a titokkal való személyes találkozás – ez lesz a visszacsatolás az első elmesélt történetemhez.

Második találkozás – szürrealizmus, fekete humor, a zaj/csend viszonya a műsorokban/fluxus jellegű művészet – visszacsatolás a játékhoz.

Harmadik találkozás – munkamódszere/emberekkel való kapcsolata, mind a kollegáival mind a nézővel való játék – visszacsatolás.

II.6 Ernie Kovacs munkásságának feltérképezése

Az alfejezet a kutatott személy szülői háttérét, tanulóéveit, habitusát, munkamódszerét, munkatársával és közönségével megteremtett inspiratív együttlétének jellegzetességeit, valamint alkotói megnyilvánulásainak a kor művészeti átalakulásaira gyakorolt hatását tárja fel. Vizsgálja továbbá Ernie Kovacs-nak a rádió és a televízió médiumainak kialakulásában betöltött, műfajteremtő és korszakalkotó szerepét. Kitér arra, hogy az alkotás a humor mely kontextusok felismeréséhez segítette hozzá Ernie Kovacs tevékenységének értelmezése az értekezés szerzőjét.

II.7 A humor mibenlétének vizsgálata

A humor vizsgálatának szentelem a következő szigetet. Rendkívül bonyolult mibenlétét megragadni, pontos recept szerint körülhatárolni lehetetlen. Kísérletet teszek arra, hogy a megközelítési módokat láttassam, illetve röviden felrajzoljam a pszichológiai fejlődési ívét. Szándékom bemutatni azt, hogyan lehet a humor a szabadság, illetve ennek hiányából adódóan az önvédelmi reflex, extrém esetben pedig agresszió terepe is.

II.8 Összegzés: a kutatás kulturális jelentősége és személyes vonatkozásai

Az összegzés fejezetben kirajzolódik Ernie Kovacs tevékenységének jelentősége, a játék visszacsatolásának lehetősége, valamint a művészet és a humor közös nevezője, aminek lényege a meglegyetésen alapuló szembesülés az ismeretlennel.

III. A mestermunka bemutatása

IV. A felhasznált irodalom- és a felhasznált képek jegyzéke

V. Függelékek

Kivonat az Ernie Kovacs dokumentáció anyagából

Kivonat a mestermunka hangfelvételeinek anyagából

II. A JÁTÉK, A HUMOR ÉS A MŰVÉSZETEK KAPCSOLATA ERNIE KOVACS MUNKÁSÁGÁNAK TÜKRÉBEN

II.1 Két gyerekkori történet

A gyerekek megfigyelése a mai napig elképesztő inspirációval hat rám. Szeretem nézni azt az eltérő energiacsomagot, adottság- és potenciálhalmazt, ami minden egyes interakció, játék során formálódik. Lehet látni, hogy ki minek a látványa, értelmezése, megélése közben kap erőre, keseredik el. Gyönyörű folyamat egy személyiség épülése. A hozzátartozó kanyarokkal együtt. A legszebb dolognak édesanyám mondatát tartom, aki gyerekkorom óta mindig azt kommunikálta, hogy mennyit tanulunk egymástól. Vagyis a klasszikus határvonalat a felnőtt és gyerek között eltörölte. Nem kész állapotként tekintett a felnőttre. Ebből viszont arra lehet következtetni, hogy minden amit hallok, csak valakinek a jelen állapotbeli értését tükrözi egy dologról. Erősen kételkedni kezdtem az engem tanító emberekben. Minden mögött egy kérdőjel keletkezett. Biztosan úgy van-e, ahogy ezt most hallom. Muszáj ellenőriznem más embernél is. Minden és mindenki gyanúsnak tűnt, aki túl erősen próbálta valaminek a megértését visszakérdezni. Gyűlöltem a tudás vizsgáztatását célzó helyzeteket. A vita-, kérdés-, játékközpontú szituációkban éreztem jól magam. Ebből meglehetősen kevés volt. Ennek ellenkezőjéből viszont meglehetősen sok, ami idővel elkezdett kapukat bezárni. Nem mindig értettem, hogy mit akar hallani az engem "vizsgáztató" másik fél. Mire kíváncsi, hogy tudom-e. Történelem tanulmányaim abszolút ennek estek áldozatául. Nem komplexitásában beszélünk egy egy történelmi korszakról, vagy eseményről. Hanem pusztán egy "tényszerű, objektív" olvasat betanulásként. Amiről pontosan lehetett érezni, hogy ez egy ember értelmezésével átítatott gondolat. Akkor viszont miért nem vonódunk be az értelmezésbe? Miért egyirányú a tanulás? Miért nincs kapcsolódás, játék az értelmezéssel?

Álltam a könyvespolc előtt az iskola könyvtárban, és latolgattam, melyik könyvet vegyem le a polcra. Nehéznek tűnt a választás. Olyan érzés volt, mintha minden könyv valamilyen eltérő hangon szólna hozzám. Hívogattak. Hosszú ideig álltam a polcok előtt, és csak a könyvek gerincét nézegettem, rajtuk a betűk elrendezését, és kimondtam magamban a címeiket. Ami sokszor aztán a megakadást okozta, hogy úgy éreztem, egy egész hálózatba fogok belenyúlni mindössze egyetlen pontot megérintve, és onnan indítom saját világértelmezésem fonálát. Nem választottam könyvet, nagy volt a nyomás. Aztán minden héten minimum kétszer visszamentem. Imádtam a könyvek szagát, és azt a zenét, amit hallani lehetett, és egy idő után a választás utáni vágy idegesítő mértékűre fokozódott. Levettem egy könyvet. A legmagasabbra ágaskodtam. Ez volt a fizikális limitje annak, amit el tudok érni. Levettem tehát egy könyvet. Mikor a kölcsönzőpulthoz léptem, a könyvtáros megjegyezte, hogy ezt nem fogom érteni, ehhez még kicsi vagyok. Kölcsönöztek mást. Dacos vagyok és voltam. Kivettem a könyvet, de a mondat korlátot létesített bennem. Nem voltam elég vállaltan rosszcson és laza, hogy ezzel a kommentárral ne foglalkozzak, és csak olvassak. Sem semmilyen egyéb efféle megjegyzést nem tudtam kizárni évekig. Így szépen korlátok közé szorítottak a megjegyzések és okosságok, megkeseredésekből fakadó ráolvasások, "jókívánságok".

Ezzel párhuzamosan szerettem megfigyelni főleg fiú osztálytársaimat, ahogy folyamatos és sorozatos konfliktusokat vállaltak a tanárokkal. Mind viselkedésükben, mind tudásuk vizsgáztatását illetően. Az egyik kedvenc jelenetemben B az egyik általam legrettegettebb tanárral szemben volt pimasz, és mégis működött. A tanár véletlen számgenerátorral sorsolt ki minden óra elején 3 gyereket, aki felelt az előző órai tananyagból illetve egyéb hozzáfűzött random extra kérdésekből. A fiú nem készült, de

rengeteget olvasott az aktuális témában, így volt tudása. Máshonnan szerezte az információt. A felelet nem azon az íven futott, amit a tanár akart követni. Nem arra a kérdésre válaszolt, amit a tanár kérdezett. Illetve nem abban a formában. Egy ponton összefeszültek az erőviszonyok. Alázás lett belőle. Majd B tökéletesen érezve, hogyan kerülhet ki a helyzetből győztesen, humorral elkezdte irányítani az eseményeket. Visszahozta a holtpontról és az ítéletalkotásból a helyzetet. Teljesen elbűvölt a konfliktus minden részlete. Leginkább B bátorsága és küzdeni akarása, játéka a helyzettel. A két történet azért érdekes, mert a játék/humor és a merészség/pimaszság attitűd megléte és annak hiánya megjelenik benne. Akkor nem tudtam tudatosan, hogy dolgom lesz ezekkel a témákkal, de tulajdonképpen látható vált számomra, hogy Ernie Kovács munkásságának tanulmányozása ezeknek a konklúzióit hozta meg számomra.

II.2. A játék jelentősége a személyiségfejlődésben és az alkotómunkában

A disszertáció témájának egyik alapvető kérdése, hogy mi a játék, és mi a jelentősége az egyén szempontjából, az adott társadalom kontextusában. Játékról általában gyerekek vonatkozásában beszélünk. Nekik a játék mindennapjaik meghatározó tevékenysége, a tanulás örömmel és változatossággal átszőtt legeredményesebb formája. Olyan alaptevékenység, ami semmilyen egyéb cselekvéssel nem helyettesíthető. A játék csecsemőkortól kezdve jelen van az egyed életében, ezen keresztül szerzi a legtöbb tapasztalatot. Veleszületett adottságai a játék során szerzett tapasztalatok útján fejlődnek. A játék során a gyermek egyre jobban megfigyeli környezetét, és megtanulja összehangolni a mozgását az érzékszervei által szerzett információkkal, de fontos kitétel, hogy a gyerek csak azokat a tapasztalatokat keresi, amelyekben örömet is leli.

A játéknak eltérő típusai vannak. Az úgynevezett szabad játék teret ad a gyerekeknek arra, hogy megtalálja azt a dolgot, ami őt valóban érdekli. Így cselekvését az öröm és saját lelkesedése vezeti. Ezáltal egyre jobbá válik, finomodik, tökéletesedik, és mindezt nem külső hatásra teszi. Az egyik fő konklúziója az lesz, hogy a fejlődés és a tanulás az öröm egyik forrása. Gyerekkorban a játék és a tanulás tulajdonképpen egy és ugyanaz. Nem túlzó azt állítani, hogy ebben az időszakban többet tanulunk, mint egész későbbi életünkben. Persze itt fontos különválasztani a tapasztalati, szociális tartalmakat a lexikális tartalmaktól. A játékon keresztül a világ összefüggéseinek, szociális mintázatoknak, valamint az egyén önmaga képének megismerése, és önmagában rejlő képességek feltérképezése történik.

A játék az a cselekvési forma, amiben mindenki önként vesz részt, és amiből bármikor kiléphet, ha kellemetlen helyzetbe kerül. A játék folyamatának fenntartása egyfajta energiaáramlás, ami akkor tud áramlani, ha a játzó felek megtanulják, hogy hogyan figyeljenek oda mások érzéseire, szükségleteire, ha megtanulják kezelni saját érzelmeiket, például a félelmet vagy a haragot. A folyamatban résztvevő saját maga szabályozhatja, hogy mennyi félelmet akar elviselni, és leküzdeni. Az az izgalom ami a játék közben keletkezik, szórakoztatóvá teszi a játékot, és felkészít arra, hogy később szembe merjünk nézni nehéz helyzetekkel, hiszen a nehéz helyzet okozta izgalmat egy játék lehetőségének érzékeljük. A korábban begyűjtött viselkedési minták és tapasztalatok pedig segítenek navigálni, és előre felismerni a helyzetek lehetséges alakulási útjait. Ezáltal válik a játék szociális tapasztalatok, és az önreflexió, önszabályozás kísérleti laborjává.

A felnőttek szerepe meghatározó a játék szempontjából, hiszen ők biztosítják a lehetőséget ahhoz, hogy mind időben, mind eszközben legyen mód a tartalmas, önkéntes, örömteli játéokra. Ahhoz, hogy az önbecsülés és a magabiztosság a játék során fejlődhessen, fontos, hogy a játzó felek felé bizalom legyen (hogy a legapróbb kétely se legyen, miszerint ne tudná a játzó befejezni azt amibe

belekezdett, vagy hogy ha mégis így tesz, akkor ez ne lehetne saját teljesen valid döntése) és szükségleteik ki legyenek elégítve. A játék felkészít a felnőtt életre, és olyan létfontosságú tapasztalatokat biztosít, amik által a magabiztos döntéshozatal, a problémamegoldó hozzáállás, a közös szabályalkotás képessége és a határozott, felelősséget vállalni képes én formálódik ki.

Mi történik ha hiányzik a játék a felnövés folyamatából? Vagy ha szabályozva van? Ha sorozatosan korrekciós folyamatok kísérik? Ha autoriter rendszerbe van ágyazva? Nos röviden szólva: ez probléma. Akkor a fentebb leírt folyamat csak késleltetve tud megtörténni. Vagy a fejlődés bizonyos elemei teljesen le is állnak. Torzulások alakulnak ki a személyiség fejlődésében. Ez egy jelenlévő probléma, de egész életünkben rákorrigálhatunk személyiségünk részeire, viszont ehhez először látni kell, hogy mit teszünk, és hogyan. Vagyis szükséges a kritikus gondolkodás, látás elsajátítása. Ahogy Platon mondja:

...’I’ll stop doing it as soon as I understand what I’m doing.’²

A játék fogalmát javarészt a gyerekkorhoz kötjük. Most elrugaszkodok a játék szó szerinti és pusztán gyerekekre vonatkozó értelmezéstől, és azt mint problémamegoldó folyamatot értelmezem. A gyerekek helyére a társadalom egyéneit helyettesítem be és ez a felnőtt pedig a társadalmat vezető, felelősséget vállaló felnőtt lesz. Ebben az összefüggésben, vagyis az egyén és a társadalom kontextusában a társadalom vezetőinek az a szerepe, hogy biztosítsák a feltételeket a játékhoz, hogy a játékban részt vevők szükségletei ki legyenek elégítve. Egy másik feltétel a szabadidő, aminek csökkentésével nem csak a játék örömeinek, hanem az egészséges és kiegyensúlyozott fejlődésnek a lehetőségétől fosztódik meg az egyén. Ezek hiánya a társadalom gépezetében működési zavart okoz. Mégis mi a jelentősége ha társadalmunkat javarészt nem játszó emberek alkotják? Talán valami olyasmi, hogy frusztráltakká és frusztrálókká változunk. Motiválatlanná válunk. Megfakulunk, stresszhelyzetnek érzékelünk olyan szituációkat, amik újraakterezhetőek lennének. Nem találjuk az utunkat, ami diszkonfortérzést okoz, és egymás bántalmazásába csap át, mert a problémát a játék során szerzett tapasztalataink hiányában pusztán kívül keressük. Abban az esetben ha a problémamegoldásként értelmezett játék tere korlátozva van, akkor a játék részterületét képező humor szerepe jelentősen megnő. Így például az underground megmozdulásoknak, kultúra közvetítő személyeknek, játékra, önrefleksióra sarkalló tanítóknak, netán mindezen jegyek kombinációit magukon hordozó alkotóknak, egyéneknek a szerepe kiemelten fontossá válik.

A játék jelentősége két magyar alkotócsoport kontextusában

Az 1989-es magyarországi rendszerváltást megelőző és azt követő időszakban, a 80-as évek kezdetétől a 90-es évek közepéig, újrarendeződtek az egyén és a társadalom preferenciái és a korábbi évekhez képest egy viszonylag tágabb mozgástér jutott a játéknak. Itt a művészet és a játék kapcsolatát példázó események közül két jelentős alkotócsoport tevékenységére teszünk röviden utalást. Az egyik Révész László László és Böröcz András 1990-ig közösen készített dadaista, intellektuális performanszait a másik a Vákuum Tv csoport 1994-95 között létrehozott intermedialis performansz-kabaré előadásait tárgyalja. Révész László és Böröcz András együttműködését azért tárgyalom, mert az önmagán túlmutató jellegéből adódóan utal az 1980-as években alkotó fiatal, progresszív művészek szellemiségére és alkotói megnyilvánulásainak újszerű hatására. Révész László és Böröcz András 1978-tól közösen készítették performanszaikat, 1990-ig több mint negyven előadást hoztak létre.

2 Plato, Socrates Defense, Penguin Classics, UK, 2015, 21.o

Mivel életkoromnál fogva a 80-as években még nem lehettem jelen az előadásokon, ezért egy autentikus forrásból, Nancy Merritt Bell írását idézve vázolom fel tevékenységüknek egy jellemző eseményét.

Az 1984 november 20 - december 15 között a kanadai ösztöndíj program keretében Nina Czeglediy kurátorral együttműködve Torontóban megvalósult kiállításuk és performanszuk kapcsán Nancy Merritt Bell a következőket írja³: „Böröczöt és Révészt egyaránt elárasztották a politikával és a cenzúrával kapcsolatos kérdések. Révész, (akinek kitűnő, sőt irigylésre méltó az angoltudása) meggátolt abban, hogy a „keleti blokk kommunistái“ témával előhozakodjak: „...sokkal szabadabbak vagyunk. Végül is itt vagyok... nem vagyok politikus. Szeretem az embereket. (...) Azt akarom, hogy az emberek beszéljenek és nevéssenek. A politika olyan kis része ennek. – mutatott a munkájára, majd utalt a beszélgető, veszekedő és nevető emberekkel teli teremre.“

„Művészettörténet és mitológia, valamint olyan hétköznapi tárgyak, mint a gyufa, a narancs és a cigaretta képezik papírra, vegyes technikával készült munkáiknak témáit. Révész képei egyszerű, egymásba mosódó formákat tárnak fel azért hogy a kompozíción belül átlényegüljenek.“ (...) „Böröcz András vegyes technikával készült rajzsorozata narratív jellegű, leginkább az előadások előkészületeiként, (ha nem előkészítő tanulmányokként) értelmezhetők. A téma megközelítése szokatlanul mulatságos: a Mozart *Don Juan*-ban Marie Antoinette, Mozart és Don Juan egyaránt cserepes kaktuszokként jelennek meg. Ezek a kvázi történelmi szereplők komikus abszurdításba sülyednek, tovább tompítja történelmi szerepüket a bizarr táj (két szigetből áll - az egyiket egy csoport nő lakja, mindegyiket sisakszerű hajszárító veszi körül, a másik sziget pedig egy temető). A fekete-fehér rajzfilmvázlatok összbenyomása meghazudtolja a témát és annak keserű üzenetét. A kultúra és a történelem ezen ikonjai annyira komikusan nem állnak a helyükön, hogy a tradicionalizmus és a technológiai társadalom szatírájává válnak.

Ez a komikus szándék különbözteti meg Böröcz Andrást és Révész Lászlót nemcsak saját feltörekvő művésznemzedékétől, hanem az elmúlt évtized magyar avantgárd művészetétől is. „Mindannyian komolyak. Komoly!” – ismétli a szót Révész, és megnyúlt arcot vágva dramatizálja álláspontját. A budapesti képző- és előadóművészet legújabb trendjei a konfrontációt részesítik előnyben, az értékek és a létezés megkérdőjelezését kényszerítik ki, és gyakran válaszokat is adnak. Viszont a sötét és komoly művészeti áramlat hívei elitistának és komolytalannak minősítik Révész és Böröcz munkásságát. A növekvő közönség és az állami támogatás (Révész és Böröcz is a rangos Derkovits-ösztöndíj tulajdonosai) azonban egyértelműen mutatja a munkájuk iránti érdeklődést, annak fontosságát és szükségességét. Humoros és némileg önbecsmérlő megközelítésük új perspektívát ad a nézőnek, ami rendkívül üdítő.

A papírra készített műveikben megnyilvánuló, egymástól különböző stílusjegyek ellenére, azok mégis Böröcz és Révész szoros együttműködésére utalnak. Az 1984. november 21-én a *The Funnel*-ben bemutatott filmjeik az általuk létrehozott tizenhét performansz-előadáson alapul. E filmek általános formátuma: egy közös tárgy vizsgálgatának folyamata, különböző kontextusokon keresztül, amely folyamatban Révész és Böröcz mint katalizátor funkcionál. A Földgömb: Einstein és Frankenstein a gömb alakra néz: narancssárga, kerek lottószelvény (Budapestre jellemző) fejek, szemek és űrsisakok.

3 <https://epe.lac-bac.gc.ca/100/205/301/ic/cdc/mercer/187.html>

Nancy Merritt Bell: Parallelogramme, Vol.10, No.3 utolsó megtekintés dátuma: 20203.12 15.

Megújul ennek a természetes formának a megbecsülése, és a gömb utánzása iránti vágy együttérzést (és néhanyszor kuncogást) ébreszt, miközben a két művész egy homokkőbányába utazik, hogy gömbformát faragjon – majd beleüljön és dohányozzon. A „Maccs”-ban a két művész szó szerint gyufásdobozok létrehozásával és egymás ütésével gyufává válik. Minél távolabb kerül a téma a megszokott helyéről, annál inkább megjelenik a gyufa új világa, amely értelmet ad a leghétköznapibb lépésnek is. E hétköznapi tárgyak alapos vizsgálatával a banális szimbolikussá emelkedik.

Az „Odüsszeusz” november 26-i Rivoli-beli előadása túlszárnyalta a hétköznapi tárgyak átlényegülésének elvárt formátumát, és a művészet és a történelem világának varázslatos mikrokozmoszát mutatta be. A fekete-fehér sablonos guillotine, a játékfelületen lógó hungarocell patkók és blokkok, a két púderes parókás hölgy, akik a lógó tárgyakat legyezőkkel ugráltatták, két szmokingos zenész által előadott klasszikus zenére - minden egy irányba mutatott, a művészet és a történelem sekélyes, érintetlen és hatástalan világára. Ez a megszenteltetés akkor érte el a legnevetesebb tetőfokát, amikor a két hölgy, néhány görögdinnyét lyukon keresztül ráerőszakolt egy kétdimenziós hungarocell asztalra. A valóságos háromdimenziós világhoz tartozó tárgyaknak ez a fizikai átvitele a művész konstrukciójának lapos síkjára az érintetlen világ észlelési korlátainak további feltárását szolgálta. Böröcz és Révész gúnyos kentaurokkénti megjelenése az óriási papírmásé lótesttel egyszerűre volt megfélemlítő és hisztérikus vicces. Bár a tárgyak feldarabolásával, a maradványaik egymásba dobálásával, a guillotine kávéval átitatott ingekkel való bekenésével, meg- és felszabadították a színpadot az elfojtott klasszikus világok sémája alól, anarchikus káoszt keltettek, miközben kentaurfarkukkal verték a többi előadót. Böröcz és Révész szembeszállt azzal a hagyományos elvárással, miszerint a gáláns hős művész leginkább kezűgyes és pöffeszkedő tulajdonságokkal rendelkezzen. Komikus színlelésük csúcspontja az volt, hogy lefűrészeltek egy létrát, amely túl magas volt a céljaiknak: a létra eltört, és a két művészkentaur a földre zuhant. A művészet leértékelése után Révész és Böröcz leértékelte magát művészként és a változás ügynökeként.

Révész és Böröcz is a budapesti formális oktatásból meríti vizuális szókincsét, ahol a latin mitológia és a művészettörténet szerves részét képezi a tantervnek, és magának Magyarországnak, úgy tűnik, ott még él a múlt: középkori templomok állnak az új gyárak mellett. Révész számára nagyon eleven és üdítő a történet, ahogy ő mondja... kihoz önmagamból. Azt azonban nem hiszi, hogy Magyarország a múlt csapdájában van: Olaszországnak iszonyatos művészettörténeti terhe van. Nem tudnak mindig igazságot tenni a reneszánsznak. Itt az alkotásaiban jelenlévő történelmi utalások és klasszikus művészeti formák kettőssége értékes, de nem mindig lényeges dologként válik világossá. Ez a kettősség elengedhetetlen munkája megértéséhez, amelyben a banális hangsúlyt kap, a klasszikus formák pedig redukálódnak anélkül, hogy egyértelmű kijelentést tennének. Művészete nem végleges – inkább történészerű – előadása művészi erőfeszítéseinek összességként egy olyan prezentáció, amelynek célja a felfogás megváltoztatása, hogy az értékek és elvárások könnyebben azonosíthatók legyenek – hogy valami új történhessen.“

1

2

3

1. kép | Böröcz András, Révész László: Flea, 1986
2. kép | Böröcz András, Révész László: Flea, 1986
3. kép | Böröcz András, Révész László, Aurora, One Hour 1987

A Vákuum Tv csoport⁴ tevékenységét azért említem meg értekezésemben, mert példázza a játék, az abszurd humor, és a művészetek egy speciális együttállását, valamint azért, mert paradox színpad helyzeteket teremtve gúnyolja, kritizálja a televíziót, mint jelenséget, annak működését illetve az egyénhez és a tömeghez való egyoldalú viszonyát. A Vákuum Tv csoport fiatal alkotói 1994 március és 1995 december között Budapesten a *Tilos az Á* nevű alternatív szórakozóhelyen heti rendszerességgel voltak jelen az érdeklődők számára intermediális performansz-kabaré műfajú interaktív előadásaikkal. A csoport legaktívabb időszakáról az egyik alkotó Forgács Kristóf, *A Vákuum Tv; intermediális performansz-kabaré 1994–95 közötti időszaka* című doktori dolgozatában írja: „A Vákuum Tv eseményeire hétfő esténként került sor, ezzel utalva arra is, hogy 1989. január 1-ig ezen az estén az állami tv-csatorna nem közvetített adást. Így az ország lakosságának szórakoztatásában egy üres este, vákuum keletkezett. A műsorok közönségét a rendszerváltás felszabadító légkörét befogadni és alakítani szándékozó fiatal értelmiségiek tették ki, de az adott időszak kelet-európai fejleményei iránt nyitott külföldiek is csatlakoztak az érdeklődők táborához. A közönség és az alkotóközösség viszonyát jellemezte, hogy az interaktív történések sodrában a fogyasztó vendég esetenként fellépővé vált. Nem csak a színpadon, hanem a nézőtérén hirtelen kialakult önszerveződő folyamatok is befolyásolták az előre megtervezett program menetét. Ezek a helyzetek rögtönzésre, éber és koncentrált interaktív együttműködésre készítették a résztvevőket. A csoport a tervezetten megvalósított műsorszámok mellett kötetlen improvizatív helyzetekkel, a játék és a humor eszközeit vegyítve reflektált a 90-es évek elejét jellemző társadalmi és művészeti átalakulásokra.”⁵ „A Vákuum Tv-előadások alkalmával a színpad nézőtéri oldalához illesztve egy felnagyított tévékészülék frontoldalát stilizáltan ábrázoló keret, egy díszletlem helyezkedett el a közönséggel szemben. Úgy érdemes elképzelni, mintha egy tévékészülék dobozának képernyő felőli oldalát leszerelték volna a készülékről, és azt kb. 2,80 x 4,20 m-es méretre felnagyítva a színpad elé szerelték volna. A képernyő dobozát, vagyis a készülék belsejét a színpad tere képezte, teteje és oldala nem volt a „készüléknek”. A közönség sorából tehát nem egy a színpadra elhelyezett, felnagyított tévékészülék komplett doboza volt látható, hanem egy hatalmas tévékészüléknek a képernyőt magába foglaló imitált kerete.”⁶ „A műsorvezető Kistamás László a tévékeret jobb külső oldalát megkerülve bármikor kiléphetett a Vákuum tévéből, ilyenkor két lépéssel lelépve a színpadról már elérte a nézőteret. A rövid távolság miatt így tetszőlegesen mozoghatott a publikum és a Vákuum Tv-„készülék” belseje, vagy úgy is mondhatjuk, hogy a publikum és a Vákuum Tv stúdiója között, ezzel szó szerint és jelképesen is átjárhatóvá téve a nézőknek és a tévéműsor-készítőknek a hagyományos televíziózásban leküzdhetetlen távolságát. Ezért is mondható, hogy így a Vákuum Tv műsorai a televíziózás élő, interaktív verzióját hozták létre. A Vákuum Tv csapata nem a technikai csúcsteleviszések alkalmazásával, hanem éppen azok hiánya miatt volt képes művészi eszközökkel létrehozni és bizonyítani az élő, interaktív funkció erejét, szemben a technikailag sok embert elérő, de egy irányba kommunikáló, az interaktivitást kizáró, az egyéneket izoláló hagyományos televíziózással szemben.”⁷ „a Vákuum Tv által imitált hagyományos tv-médium manipulatív szándéka és képmutatása folyamatosan látható volt a néző számára,

4 Megjegyzés: A Vákuum Tv alkotócsoport tagjai 1994 március és 1995 december között Kistamás László és Csernátony Dóra, Gajzágó Donáta, Garas Dániel, Forgács Kristóf és Till Attila voltak

5 Forgács Kristóf: *A Vákuum Tv; intermediális performansz-kabaré 1994–95 közötti időszaka* című MKE doktori dolgozat, 2022. / 5. oldal. / Forrás: http://doktori.mke.hu/sites/default/files/attachment/02_Forgacs%20Kristof_diszertacio_es_%20ele-trajz_es_mestermu_leiras.pdf

Az utolsó letöltés dátuma: 2023.12.5.

6 u. o. 26-27. oldal

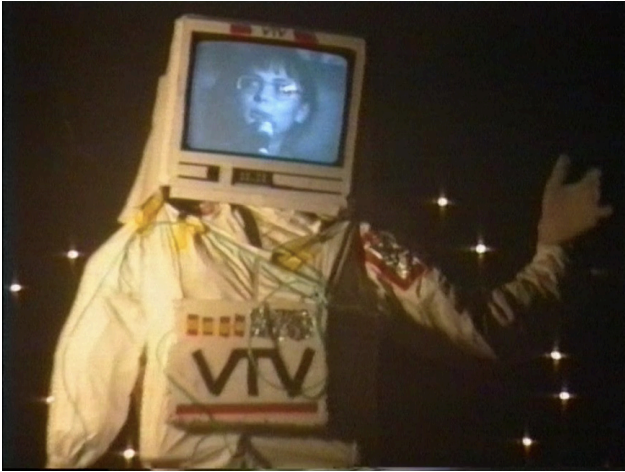
7 u. o. 31-32. oldal

abszurd humorral fűszerezett, idézőjelbe tett játékos formában.⁸ „Ha abból indulunk ki, hogy az elektronikus médiumok, a tv-csatornák, rádiók, weboldalak mindig egy politikai vagy pénzügyi érdekcsoport szempontjai szerint működnek, és ennek megfelelően próbálják alakítani, befolyásolni a közgondolkozást, akkor állítható, hogy a Vákuum Tv mint médium, a művészetek, pontosabban az intézményi és gazdasági érdekektől független művészetek szolgálatában állt. Ilyen értelemben apró, de teljesen független, tartalmát és szándékát tekintve „tisztá” médiumnak tekinthető, mert nem érdekek mentén szerveződött és működött. Ebben a manipulatív érdekektől mentes, szabad alkotói mozgástérben a csoport tagjai kritikus szemléletmóddal, az abszurd humorú szellemiséggel viszonyultak a gyakran érdekek mentén szerveződő manipulatív tartalmakhoz. (...) A kritikus és független alkotói tevékenységhez társult a csoport tagjainak az általuk alkalmazott alkotói eszközök iránti ösztönös kíváncsisága.⁹

Itt jegyzem meg, hogy a fent említett alkotóknak a performansz vagy a intermedialis performansz-kabaré műfajában történt alkotói megnyilvánulásait- hasonlóan Ernie Kovacs alkotótevékenységéhez- a játék, az öröm, és saját lelkesedésük vezeti. Esetükben a játék folyamatának fenntartása egyfajta energiaáramlást hoz létre, aminek fontos része a meglepetés. A váratlan, szokatlan helyzetek által kiemelik közönségüket hétköznapijaiknak autoriter folyamataiból, és hozzásegítik őket a létfontosságú tapasztalat megéléséhez: a játék, a variációk próbálgatásának köszönhetően a dolgok újrendezhetőek, a viszonyrendszerek újragondolhatóak. A nevezett alkotók mindeközben a felszínen szóra-koztatnak, így azoknál, is akiknél a dolog komplexitása nem jön át, a humor stresszoldó, felszabadító tulajdonsága mindenképpen érvényesül.

8 u. o. 77. oldal

9 u. o. 117-118. oldal

4

5

4. kép | Vákuum TV Fake élő kapcsolással a nagyvilágból (Egyiptom) Forrás: Vákuum TV videóarchívum¹⁰

5. kép | "Holdra Szállás" műsorszám. Forrás: Vákuum TV-videóarchívum¹¹

10 Kapcsolás a nagyvilágból (videó): https://youtu.be/B13VgW_bqRA utolsó letöltés dátuma: 2024.01.09.

11 Holdra szállás műsorszám (videó): <https://youtu.be/U5-PAd5kFaA> utolsó letöltés dátuma: 2024.01.09.

II.3 Az autoriter jelenlét

Az autoriter személyiség talán legnagyobb kutatója Theodor W. Adorno volt, aki a Berkeley tanulmány című munkájában a zsarnoki személyiség bemutatására törekedett. Autoriter lehet egy személy vagy akár valamilyen csoport, szervezet, és a médiumokat is lehet autoriter módon használni. Az autoriter jelenlét azon formája érdekel, ami nem kristályosodik ki egyértelmű hatalmi figurában (vezérben, vezetőben, zsarnokban), vagyis ami valahol a piszkálás, folyamatos korrekció, a leszabályozás, a félreértelmezett keretképzés, szabályalkotás, a tökéletesség és jót akarás jegyében történő sorozatos korrekciós insturkciókkal veszi körül a személyt. Vagyis ami épp a játék biztosította tanulási folyamat ellenkezőjét teremti meg. Bezárkózást, rejtekezést, a saját motiváció és érdeklődés feltérképezésének ellehetetlenítését teremti meg. A személy saját érdeklődésének és képességeinek, valódi hiányosságainak ismerete okán csak szabálykövetésben, megfelelésben tud létezni. A megfelelési kényszer olyan mértékűre növekedhet az autoriter jelenlét mellett, hogy nem látszik tőle a saját akarat vagy elképzelés, és annak megformálási mikéntje sem. Ezzel párhuzamosan a stressz, frusztráció, hatványozottan nő. Az autoriter jelenlét – amit próbálok csak érzékletesen és nem teoretikusan megfogni – sunyin, lappangva veszi körül a szubjektumot, észrevétlenül uralja le az embert, és a leuralt félben önmaga felé elidegenedést, a külvilág felé pedig vakságot eredményez. Mindez a probléma a tömegesedéssel és a tömegkultúrának dedikált eszközökkel, mint a baktériumok szaporodására tökéletesen alkalmas nedves közeget teremt az autoriter személy jelenlétének. Fontos azonban megjegyezni, hogy nem az eszközökkel vagy a tömegesedéssel van a problémám. Inkább az egyén személyes felelősségét és kitörési lehetőségeit keresem.

A kérdés, – hogyan lehet szabadulni az autoritás által vezérelt megfelelési kényszer alól – már jóval a dolgozat megírása előtt is foglalkoztatott, de korábban még nem fókuszáltam eléggé az összefüggések elméleti értelmezésére. Alkotói gyakorlatomban viszont egyre inkább szerepet kapott a kérdés tapasztalati úton történő megközelítése.

A Doktori Iskolába performanszok vizsgálatával jelentkeztem, amiről egy nagyon laza hipotézisem volt: a performansz, illetve performatív műfajok és a zene képes kinyitni és ez által alkotóvá tenni a hallgatóságot, nézőt. Itt fontos megjegyezni, hogy alkotóvá válás alatt jelen kontextusban az egyén munkáját értem, szellemi és mentális felemelkedése érdekében. Nem kizárandó, hogy effektív alkotás is szülessen, de nem kritérium. Nos ez elég laza és utópisztikus elképzelés volt. Ennél picit jobban kontextusba volt helyezve az állítás, de most szándékosan kiragadom a környezetéből a mondatot, épp azért, hogy ezzel önmagamnak is kellemetlen helyzetet generáljak, és motivált legyek a pontosabb problémafelvetésre.

Tehát valami olyasmit akartam állítani, amin keresztül megvizsgálhatom, hogy a személy hogyan aktivizálhatja önismeretét. Ez sem elég pontos. Olyasmit szerettem volna állítani, hogy milyen művészeti esemény, és miért képes egy embert olyan helyzetbe hozni, hogy megismerjen magáról valamit, amit nem tud, és ennél továbblépek, mindennek az új ismeretnek önaktivizáló szerepe legyen. Tehát valami olyasmit kerestem, ami mini “sokkot” és pozitív visszacsatolást vált ki. Na és ez mi... Ez mindenképpen valami paradoxnak ható, ha nem éppen paradox, valami anarchikus jellemzőket is hordozó dolog. Ez mindenképpen valami többrétegű dolog, akár ambivalens érzéseket is keltő, akár kellemetlen, bizarr, fájó, de épp annyira, hogy még tovább akarja csinálni az alany. Mi ez? Először azt gondoltam, a jelenlét a vizsgálataim tárgya, illetve, hogy ez hogyan teremődik meg a testtechnikákon keresztül. De valami hiányzott. Úgy éreztem, hogy mindez valahogy részét képezheti annak, amit keresek, de valami a nézővel közvetlenebb dolgot kerestem. Közvetlen ezután a performanszok vizsgálatával foglalkoztam, mert ahogy a 60-as évektől ezt a fogalmat olyan alkotókra

és alkotásokra használjuk, akik kísérleti kifejezésformákat használnak egy folyamat bemutatására, úgy gondoltam, hogy a kísérletiség az, ami ezt a sokk/pozitív visszacsatolás állapotot létre tudja hozni. Itt lehet, hogy meg is akadtam volna, ha nem jön szembe Hans Richter, a Cabaret Voltaire és a cirkusz. Egyik sem közvetlenül vált érdeklődésem tárgyává, inkább kibillentett a performanszok áttekintéséből. A dadaistáktól származó "ellenművészet" gondolata hordozta azt az anarchikus attitűdöt, amivel meghekkelhetővé válik a megszokott, a betanított séma menti gondolkodás, ami nem enged közel jutni a saját valódi tartalomhoz, véleményhez.¹²

Ez egy olyan komponens, ami a jelenlét és a performansz vizsgálatok hiányérzetet okozott. A másik pedig Cabaret Voltaire, valamint a cirkusszal való találkozás. Itt valami gátlástalan rosszcsontság az, ami elsősorban szemet szúrt és ezáltal tudatosodott, hogy ezek mind elemeit képezik annak, amit keresek, de mi a vizsgálni kívánt dolog? Mi az, amin keresztül az autoritás által vezérelt megfelelési kényszer alól ki lehet szabadulni? A válasz keresése folytatódott, az értekezés írásakor derült ki számomra, hogy mi a vizsgálni kívánt dolog.

II.4 Kitérő a látás filozófiájához és megszokott mechanizmusának csapdáihoz

A fejezetben kísérletet teszek annak felvázolására, hogy a látás, ezen belül is az analóg és a technikai kép látása és olvasata tudja-e növelni az autoritás által vezérelt megfelelési kényszer alóli kiszabadulás esélyét?

A nyugati világ látáscentrikus érzékelésre alapozza gondolkodását, aminek okulárcentrizmus-kritikája jelzi ennek veszélyeit. A veszélyek mellett azonban nem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a nyugati kultúra történetében a látás kezdetektől egyet alkot a gondolkodással. A teljesség igénye nélkül fontos tehát néhány gondolattal jelezni, hogy milyen óriási ívet jár be az erről való gondolkodás, azért mert épp az az érdekes, hogy mindig változik a látás megítélése, és a hozzá kapcsolódó eszmék. Valós, metaforikus és szimbolikus természetéből adódóan a megszülető látványt jól és rosszul lehet használni. Herakleitosz egyenesen úgy fogalmaz, hogy "a szemek a füleknél pontosabb tanúk".¹³ Platón a látást az emberiség legnagyobb ajándékának tekintette.¹⁴ A görög filozófiától¹⁵ indulva a látás mint a tudás és tisztánlátás metaforája is megjelenik, a fény pedig nem kisebb dolog, mint maga az igazság, ami a látáson keresztül mutatkozik meg.¹⁶ A látás filozófiai jelentősége, és annak leképezése is korszakonként változott.

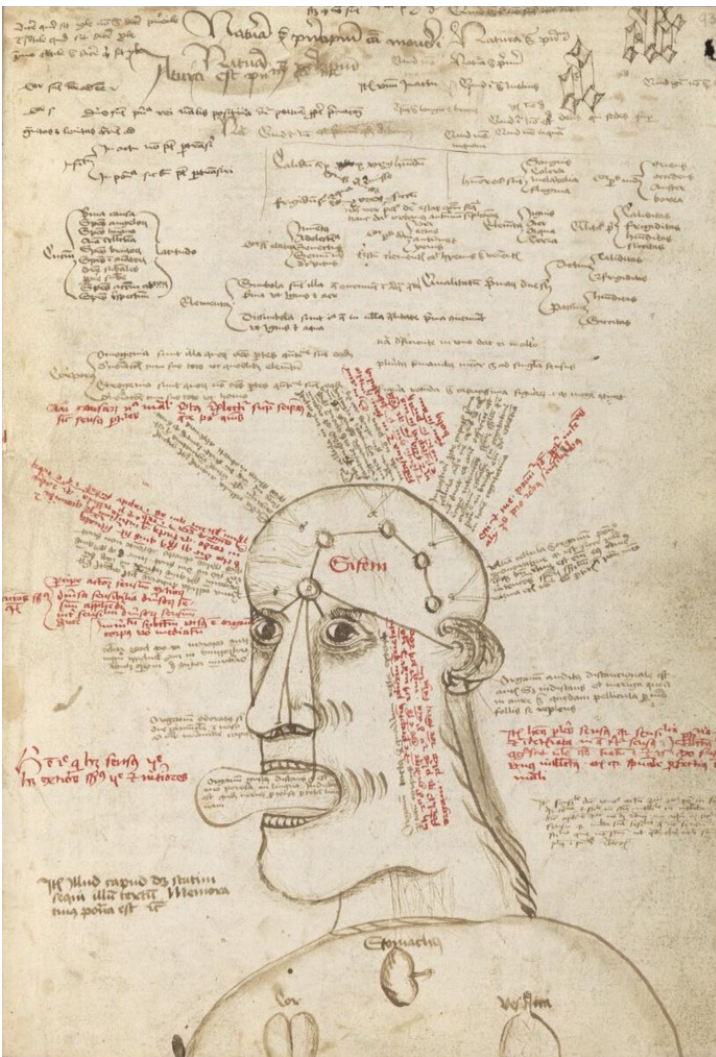
12 "Ellenművészetet keresünk, új gondolkodást, új érzést, új tudást: új szabadságban új művészetet!" mondja Hans Richter *Kunst und Anti-Kunst*, Köln 1964. fordított idézet forrása: *A performance-művészet*, Artpool-Balassi Kiadó-Tartóshullám, szerkesztette: Szőke Annamária, Budapest, 2001. 14.o.

13 Herakleitosz: I01a töredék. in: *Görög gondolkodók I. Thalésztól Anaxagoraszig.* ford.: Kerényi Károly, Budapest, Kossuth Kiadó, 1996. 39.o.

14 Platón: Timaios, 47b. in: *Platón összes művei III.* ford.: Kövendi Dénes, Budapest, Európa Kiadó, 1984. 347.o

15 A "Modernity and the Hegemony of Vision" filozófiai esszégyűjtemény azzal foglalkozik, hogy a görögöktől indulva a nyugati kultúrában a gondolkodásra, tudásra, etikára, hatalomra miként hatott a látás központú érzékelés. Georgia Warnke: *Ocularcentrism and Social Criticism*, in: *Modernity and Hegemony of Vision* ed. David Michael Levin. University of California Press, Berkley, 1993. 287.-303.o

16 A látás metaforáját az ókori és a középkori teológia a hitre és a kegyelemre használja. Legtöbbször mint „megvilágosodás” (illuminatio) és a „kinyilatkoztatás” (revelatio) szóhasználatával. (Fontos: a reveláció etimológiailag láthatóvá tételt, azaz a „vélum”, a valóságot eltakaró fátyol eltávolítását jelenti.)

6. kép | illusztráció: Johann Lindner, Leipzig, 1472-1474. Wellcome MS 55, f.93.¹⁷

17 <https://medievalmetamorphoses.wordpress.com/2017/03/26/sensing-the-extraordinary/> letöltés, 2023.07.22.

A reneszánsz az öt érzékszervet hierarchiába rendezte, aminek a tetején a látás állt.¹⁸ A reneszánsz érzéki világát az ókor és a középkor tradicionális gyakorlatai és hiedelmei alakították, ami a modern kor kapujában társadalmi és kulturális változások következtében (az individualizmus megjelenése a gondolkodásban, valamint a természetről alkotott szekuláris, racionális, tudományos gondolkodás megjelenése) új testfelfogást eredményezett, ami az érzékekről való gondolkodást is újrendezte. Modern technológiai kultúránk a korábbiaknál még határozottabban választja szét az egyes érzékszerveket, a látást és a hallást privilegizálva. Ezzel önmagában nem is lenne probléma, hiszen minden élőlény az információ begyűjtésekor más és más érzékszervét részesíti előnyben. René Descartes a látást a leguniverzálisabb érzékelési formának tartotta, de ezzel együtt, bár filozófiája a látásra alapozódik, mégsem úgy beszél róla, mint más érzékelés felett álló vagy kizárólagos forrás. Például a tapintást megbízhatóbb érzékelési formának tartotta.

Peter Sloterdijk azzal érvel a szem kultúránkban betöltött kitüntetett szerepe mellett, hogy a szem nem pusztán a látásra képes, hanem önmaga látására is képes rálátni. Sloterdijk szerint ez adja elsőbbségét a többi érzékkel szemben. A gondolkodás egy része pedig szemdialektika, vagyis látásunk meglátása. A két gondolkodót azért említettem, és tettem egymás mellé, mert mind a kettőben van valami, ami alkalmas lehet az autoritás alól való kiszakadásra. Bár Descartes is a látásra alapoz, de egyrészt nem kizárólagosan, másrészt jelzi, hogy bizonyos érzékelésekből esetleg kevésbé tévedékeny tapasztalat származhat. Érzékszerveink hatásfoka egyedenként eltérő lehet. Így a tapasztalás milyensége is változó. De önmagában azt tudni, hogy ez a változó tapasztalatszerzés még az egyed testén belül is lehetséges, már egy kevésbé arrogáns és kevésbé egyetlen tapasztalást elfogadó gondolkodást eredményez. Sloterdijk gondolatában pedig a 'látni', és 'látni azt, hogy látok' gondolat már magában hordozza a kritikai gondolkodás lehetőségét. Valójában pedig a látás és érintés (de a többi érzet párosítására is igaz) egységében képezzük élettapasztalatainkat.

Nem céлом ennél mélyebbre menni a látás filozófiai megközelítésében, céлом azonban a témafelettel jelezni, hogy a nyugati gondolkodásban a tudás látáson keresztül megközelítésének mély hagyományai vannak. Az antropológiai szakirodalom számos olyan kultúrát tart számon, ahol a szaglás, tapintás, ízlelés egyéni érzéki kollektív jelentőséggel rendelkeznek a kommunikációban és a társas/közösségi viselkedésben. Edward T. Hall¹⁹ értekezik arról, hogy az érzékek a különböző kultúrákban hogyan jelennek meg a személyes és kollektív térhasználatban. Viszont mindezzel együtt kijelenthetjük, hogy a nyugati kultúra okulárcentrikus. Ennek megváltoztatása ha lehetséges is, evolúciós időléptékekben lenne mérhető. Kritikai vizsgálata viszont fontos, és lehetséges. Többek között azért, mert a mára ipari méreteket öltő képtermelet, látványtermelet, a televízió, az újság, a reklám, az internet ellenőrizhetetlen és referencia nélküli szöveges/hangi tartalommal összekapcsolódó tengerében két út van: az autoritás által vezetett vak menetelés, vagy a személyes kritikai gondolkodás minőségét egyre tágító vándorlás.

A huszadik század társadalmi és kulturális fejleményeinek fényében elsősorban az eltömegesedés és az eltömegesedett viszonyok közötti művészet és kultúra jelentősége, viszonya a fontos. Ez a viszony a populáris művészet és tömegkultúra kategóriáival is megragadható, melyek fellépése a huszadik

18 Gisela Coronado Schwindt, Human Senses in Renaissance Science in: Encyclopedia of Renaissance Philosophy, szerk. M. Sgarbi, Springer Nature Switzerland AG 2020, https://www.academia.edu/41750387/Human_Senses_in_Renaissance_Science letöltés: 2023.02.24.

19 Edward T. Hall, The Hidden Dimension, New York, Anchor Books, 1966.

századi művészet és kultúra egyik alapvető, talán a legalapvetőbb átalakulása.²⁰ Amit tömegkultúrának és populáris kultúrának nevezünk, az a művészetet és kultúrát bizonyos értelemben problematikusnak tünteti fel, veszélyezteti, esetenként trivializálja. Az Ernie Kovacs alkotótevékenysége kapcsán folytatott vizsgálódás ráirányította a figyelmet az eltömegesedett viszonyok között kialakuló és átalakuló vizuális kultúra jelenségeire azért, mert éppen az átalakulás jelensége az, ami tevékenységének egyik lényeges mozgatórugója. A saját korában zajló változások által generált paradox helyzetekre úgy világít rá, hogy a fényben az egységesen menetelő tömegeből hirtelen a meglepetés áttörő erejével egyének körvonalai villannak elő. Ezzel a gesztussal megtöri úgy a tömeg egységes menetelését mint a nézés rutinos mechanizmusát, a kizökkenés pillanatában lehetővé- és mi több szükségyszerűvé válik a helyzet paradox voltának, egzisztenciális jelentőségének észlelése.

II.5 Találkozásaim Ernie Kovacs alkotói tevékenységével

“And unlike memory, which is prone to obfuscation (thanks to an overwhelmed brain navigating media-drenched world) an impression runs much deeper. Memories come and go, but an impression becomes embedded in hour DNA.” Ann Magnuson²¹

Első találkozásom Ernie Kovacs munkásságával a Friends egyik epizódja által történt, tizenévesként. A szarkasztikus, ironikus Chandler Bing egyik éjszaka felébred, hogy Ernie Kovacs epizódok ismétlését nézze meg éjszaka a televízióban. Ami ebben megfogott akkor, hogy tetszett a karakter, aki valami céllal felébred az éjszaka közepén. Felébred, hogy valami titkosnak legyen részese. Valami időn átívelőnek. Ezt a részt a Friends-ben többször megnéztem. Nyilván nem véletlen, hogy épp Chandler Bing kedvence Ernie Kovacs, ahogy az sem, hogy miért éppen ebben az epizódban kerül ez leleplezésre és bemutatásra. Chandler Binget a megelőző részekben rabolják ki teljesen. A lakás gyakorlatilag üres, összelomolt bútorok és használati tárgyak vannak a térben. Az egész szoba inkább egy installációra hasonlít, mintsem egy megszokott nappalira. A régi fekete-fehér, piros házas tekerőgombos televízió egy nagy fehér műanyag agár jellegű kutya hátára van ferdén feltéve. A televízió előtt kanapé helyett alumíniumvázás kempingszék és egy csónak van elhelyezve, ami a lakás kirablásából megmaradt egyetlen túlméretezett, behemót, ormótlan Chandler lakótársa által készített “olasz” tévésszekrény cseréjéből került a térbe. Egy csirke és egy liba is a jelenet része. Mindez valahogy gyönyörűen illeszkedik Ernie asszamlázs jellegű gondolkodásába. A műsor pedig természetesen egy Nairobi Trio résszel indul. Egy apró jelenetből teljesen foghatóvá válik Ernie személye, és ezt a Friends szoba installatív enteriőrje még inkább kiemeli, a jelenet az esetleges, idioszinkratikus tárgypárosításával, és a Nairobi Trio felhangzó “Solfeggio” dallama épp egy a Magnuson által leírt dns-sé váló impresszióként kísért tovább. Ez volt ami először megfogott.

20 Kaspar Maase remek könyvében azt a diagnózist bontja ki, hogy a tömegművészetek – rádióval, tévével, lemezjátszóval – meghódították a privát háztartásokat: „Visszavonhatatlanul a társadalom alapkultúráját képezik; még az ellenzők utóvédharcái is alábbhagytak. A küzdelmes felemelkedés, mely az első világháború előtt kezdődött, sikeresen lezárult. A posztmodernbe való átmenet teljesen más kérdéseket vetett fel” (Maase 1997, Grenzenloses Vergnügen. Aufstieg der Massenkultur 1850-1970. Frankfurt/M., Fischer Verlag.

21 (Ann Magnuson, Ernie Kovacs too Hip for the Room, in Ernie in Kovacsland: Writings, Drawings, and Photographs from Television's Original Genius, szerk. Josh Mills, Ben Model, Pat Thomas, Seattle, Fantagraphics, 2023. 8.o)

7

8

7. kép | Ernie Kovacs a Friend 4.évad 5. epizódjának jelenetében

8. kép | Ernie Kovacs – Nairobi Trio a Friend 4. évad 5. epizódjának jelenetében

Második találkozásom Ernie-vel jóval később történt. Akkor egy komplett jelenetbe akadtam bele egy internetes szörfözés alkalmával. Második találkozásunkkor a szürreális, a bizarr és a humor, azon belül is a fekete humor, amin a figyelmem fennakadt. Tárgypárosításait, képszerkesztését, humorvezetését próbáltam használni munkáimban.

Harmadik alkalommal már a doktori kutatásom második évében futottam bele. A doktori iskolába kellően laza felvetéssel jelentkeztem: performanszok vizsgálatát tűztem ki célul, egy nagyon laza hipotézissel tarkítva: a performansz, illetve performatív műfajok és a zene képes kinyitni és ez által alkotóvá tenni a hallgatóságot, a nézőt. Itt fontos megjegyezni, hogy alkotóvá válás alatt jelen kontextusban és teljes dolgozatom alatt az egyén munkáját értem saját szellemi és mentális felemelkedése érdekében. Nem kizárandó, hogy effektív alkotás is szülessen, de nem kritérium.

A harmadik találkozás alkalmával tudatosodott, hogy Ernie Kovacs a humoron keresztül tanít újra játszani úgy, hogy közönségét a saját szellemi és mentális felemelkedése érdekében neveteti. Ez a felismerés és a fent leírt találkozások által előhívott érzetek, de még inkább az Ernie Kovács bizarr humora okozta meglepések készítettek arra, hogy doktori értekezésem az ő munkásságára fókuszálva járja körbe azokat a kérdésselvetéseket, amik javarészt az általa okozott meglepő helyzetek kapcsán fogalmazódtak meg bennem.

9. kép: Ernie Kovacs show, hallgató által beküldött fotó²²

22 Ernie Kovacs az első a világon aki reggeli műsort adott. A TV társaságok úgy gondolták ebben az idősávban senki nem néz televíziót. Ernie megkérte hallgatóit, hogy készítsenek fotót a televízióról, miközben a műsort nézik. Idézett fotó ennek egyik példája. Ernie ezzel aktívan bevonja a nézőt. A műsoridő nézettségének visszaigazolása után, hamar elvették tőle ezt az idősávot.

II.6 Ernie Kovacs munkásságának feltérképezése

Ernie Kovacs szülői háttere

Ernie Edward Kovacs nem sokkal az Első Világháború után 1919. január 23-án született Trenton New Jerseyben. Édesapja Andrew John Kovacs, aki még Magyarországon született, Pálházán, és tinédzserként 1906-ban emigrált szülei nélkül az Amerikai Egyesült Államokba. Röviddel emigrálása után megházasodott, és fia született, Tommy, majd viszonylag hamar elvált, de fia nevelését átvállalta. Édesanyja Mary M. Chebonick magyar szülők gyerekeként született, már Amerikában. Mary 11 évesen hazudva koráról munkát vállalt egy cigarettagyárban. Családja fenntartása miatt szükséges volt ez a lépés, de mindennek köszönhetően Mary nem lehetett gyerek. Egyszerre vannak azonosságok és eltérő körülmények a szülők családi hátterében. Más drive-okat, más nehézségeket, feszültségeket és más körülményeket jelent ez a két szülői háttér. Az egyik Amerikában születik amerikai magyarként, a másik küzd az amerikai jogok megszerzéséért. Amiben megegyeznek, hogy magyarnak számítanak, és az aktív magyar kisebbség és közösség tagjai lesznek Trentonban. Származásuk, etnikai örökségük jelentős kapocs és konfliktus forrása is egyben. Ez a kettősség, mint motívum szintén fontos kiemelési igénylő elem. Mind a két szülő gyerekként került felnőtt szerepbe. Ernie anyjában ez majd egy folyamatos elégedetlenséget generál, ami fia nevelésénél bír majd jelentőséggel, illetve következményei hatással vannak Ernie magánéletére is. "She wanted the best, and he got the best - too much of the best".²³

Amerikában 1880-tól 1920-ig tetőzik az emigrációs hullám. Ez az Első Világháború következménye. Trenton lakossága ebben az időben 1880-hoz képest megnégyszereződött. A lakosság 1/4-e külföldi, és folyamatosan születnek a gyerekek. Az etnikai közösségek saját templomokat, piacot, boltokat üzemeltetnek. A leírások szerint az európai kultúra és a tradíciók fenntartására irányuló szándék rendkívül erős és jó hangulatú. Az első generációs kint született gyerekek rendre kétnyelvűek lettek. Így volt ez Ernie esetében is. A két nyelv szimultán és aktív használata végigkísérte életét. Műsorait is finoman átszővi a magyar nyelv használata valamint az európai kultúra és humor.

Andrew és Mary 1918-ban házasodnak össze a St. Stephen's Catholic Church-ben. A templom rengeteg valós közösségi történésnek adott helyet. A magyar közösség összetartó volt, és gazdag kulturális eseményekkel tarkítva élte életét. A különböző elbeszélések illetve Edie Adams és Diana Rico könyve alapján a magyar közösség életében a St. Stephen's templom több volt, mint az imádkozás helyszíne. A parókia iskolát is működtetett esti iskolával, piknikeket és egyéb nyári eseményeket szervezett, melyeken nagy számban vettek részt a magyarok is. A plébániát egy Szabó János nevű atya vezette, akit Ernie mint "an aggressive worker" emlegetett, és akinek nevéből egyik novellája címében meg is emlékezett - Mildred Szabo néven.

10

11

14

Registrum Baptismorum in Ecclesia
Diocesis

NOMEN FAMILIÆ	A. D.	NOMINA	OBSERVANDA MATRIMONI REGISTI
Kovács	3 Febr. 1919	Ego infrascriptus baptizavi <i>Ernestinum</i> nat. m. die <i>16. Jan.</i> anno <i>1914</i> <i>causatus Kovacs</i> ex loco <i>ab. Palkya</i> et <i>Maria Csebenyas</i> ex loco <i>Trenon N.J.</i> Patrimi { <i>Johannes Csebenyas</i> <i>Jozanna Csebenyas</i> Rev. <i>Racy</i>	

from St. Stephen's Hungarian Church (RC)
Trenton, N.J.

12

10. kép | Ernie Maryvel Atlantic City-ben 1920-as évek elején

11. kép | Ernie Kovacs születésnapjának köszöntője a helyi újságban. Ernie póniján ül, amit születésnapjára kapott.

12. kép | Kovacs_Ernestinum_St_Stephens, Trenton Ernie keresztlőlapja 1919.02.03.

No. 898

Form 5203

TRIPLICATE
(To be given to the person making the Declaration)

UNITED STATES OF AMERICA

Department of Commerce and Labor
BUREAU OF IMMIGRATION AND NATURALIZATION
DIVISION OF NATURALIZATION

DECLARATION OF INTENTION

(Invalid for all purposes seven years after the date hereof)

State of New Jersey } ss: In the Common Pleas Court
County of Mercer } of Mercer County

I, Andrew Kovacs, aged 20 years, occupation Labourer, do declare on oath that my personal description is: Color White, complexion Dark, height 6 feet 11 1/2 inches, weight 165 pounds, color of hair Brown, color of eyes Gray, other visible distinctive marks None

I was born in Soma Gyala Hungary, on the 1st day of May, anno Domini 1906; I now reside at 40 Adelie St. Trenton N.J. I emigrated to the United States of America from Bremen Germany on the vessel Wieloborz; my last foreign residence was Soma Gyala Hungary

It is my bona fide intention to renounce forever all allegiance and fidelity to any foreign prince, potentate, state, or sovereignty, and particularly to Francis Joseph Apostolic King of Hungary, of which I am now a subject; I arrived at the port of New York, in the State of New York on or about the 28th day of February, anno Domini 1906; I am not an anarchist; I am not a polygamist nor a believer in the practice of polygamy; and it is my intention in good faith to become a citizen of the United States of America and to permanently reside therein:
SO HELP ME GOD.

Andrew Kovacs
(Original signature of declarant.)

Subscribed and sworn to before me this 30th day of September, anno Domini 1910

[SEAL.]

Geo. R. Robbins

Clerk of the Common Pleas Court.

By John M. Seltzer Clerk.

11-2225

13. kép | Kovacs_Andrew_szándéknyilatkozat

Trentonban három magyar nyelvű újság is működött: The Independence, The Jersey Híradó, The Cross, és számos magyar klubja is volt a városnak: American-Hungarian Political and Social Club, Trenton Hungarian Reformed Church Singing Society, Magyar Home (a Genesee&Hudson street sarkán). Utóbbi rendelkezett a legpezsgőbb közösségi étellel. "They were always having big to does to stick together"²⁴ A Magyar Home klubbnak táncos eseményeik voltak, színdarabokat mutattak be, amihez európai színészek érkeztek New Yorkból. Ernie szülei jócskán részt vettek a magyar közösség életében. Ernie édesanyját nem igazán szerette a közösség, intelligens volt, de a különböző elbeszélések szerint tanulatlansága és körülményeiből adódó frusztrált kommunikációja meghatározó volt. Nagyon kilógott a közösségből, gyönyörűen öltözködött, bundában és sálban járt a dolgozó szegények között. Extrém, erős, erőszakos és rámenős volt, túlcseresznyés szeretetét rázúdította fiára, ami fojtogató volt, és Ernie kapcsolataiban is megjelenik ennek lenyomata.

Ernie édesapja néhány évente munkát váltott. Csapongó érdeklődése, ambícióhiánya idegesítette Maryt. Volt rendőr, vezetett ruhaszalont. A feszültség a két szülő között elemi és tapintható volt. Erős etnikai kötődés, a személyes múltból adódó működési nehézségek, türelmetlenség és a másikkal való elégedetlenség jellemezték a kapcsolatot. Az ellentétek és összefeszülések ellenére Kovacsék egy vidám közeget teremtettek a gyerekek köré, sok Amerikába kitelepült magyart vontak be életükbe. Házuk nevetéssel, zenével, étellel teli volt. Talán nem is csoda Ernie érdeklődése a zene, és különös figyelme a különböző etnikumok zenéi iránt. Mary szeretett időt tölteni gyerekeivel, és a környékbeli gyerekekkel. Kártyázni tanította őket, történeteket mesélt nekik, amiben igazi tehetsége volt. Hivalkodóan öltözködött, de közben tartózkodó volt, így a többség sznobnak tartotta. Akik közel kerültek hozzá, azok rendkívül kedves emberként beszéltek róla. Andrew, akit mindenki csak Andynek hívott, két lábbal a földön álló személy volt, aki nem vetette meg az italt. Nagylelkű, melegszívű, társasági emberként jelenik meg a visszaemlékezésekben. Egész elképesztő, extravagáns ötletei voltak a szórakozás színvonalának emelésére. Ernie az apját egész életében a legnagyobb tiszteletben tartotta. Szülei érdeklődése, társasági jelenléte, extravaganciájuk megjelenik munkásságának szellemiségében.

Mary Thomast és Ernie-t egész másként kezelte. Thomasra alig, Erniere túl sok és ragacsos, túlszerető, kompenzáló figyelem jutott. Ernie köré egy egész mesevilágszerű valóságot teremtett, saját gyerekkora pótlásaként. Nem tagadott meg tőle semmit. Úgy öltöztette, mint egy kislány a játékbabáját. Apja viszont cserébe tehetetlenségét, ügyetlenségét erősítette benne Ernie saját elmondása szerint. Annak ellenére, hogy a gyerekek különböző figyelmet és nevelést kaptak, Thomas és Ernie között a kezdetektől különleges, védelmező kapcsolódás volt.²⁵ Kívülről talán nem úgy tűnt, hogy különösen közel lettek volna egymáshoz. Gyermekkorukban Ernie idősebb testvérére imádattal tekintett, még ha az idő teltével és az élet sodrával el is távolodtak egymástól.

Mary istenfélő katolikusként fiát kevesebb mint egy hónappal a születése után a Stephens' s Chatolic Churchben, Trenton központjában a magyar vallási közösség előtt megkereszteltette.

Ernie tanárai elmondása szerint nagyon lelkes tanuló volt. Elkényeztettségét azonban még ők is megemlégették. Ernie bármit megtehetett, amit csak akart, részben azért, mert a Kovacs családban a nevetés mindennél előre valóbb volt. Gyakran vette társait, szüleit célba gyakorlati, praktikus viccekkel, fizikális megtréfálásokkal, otromba viccekkel, csínyekkel. Szívesen bolondozott a zongorán, amin hallás után tanult meg játszani.

Andrew a szesztilalom csúcán mint szeszcsempész élete legjövédelmezőbb üzletére talált. A család

24 Diana Rico – Kovacsland, A Biography of Ernie Kovacs, New York, HBJ Books, 1991, 9.o

25 Ernie első lépéseit Thomas felé tette meg, habár a szobájában tartózkodtak szülei és még mások is. Thomas ezt a momentumot, még évekkel később is megemlégtette egy interjújában. Diana Rico - Kovacsland, A Biography of Ernie Kovacs, New York, HBJ Books, 1991, 10.o

élete anyagilag virágzott, még a tőzsde 1929-es összeomlása ellenére is. Ernie-t édesapja bevonta az alkohol kiszállításába. Trenton több prominens állampolgára is vevője volt Andrewnak. Személyük inkognitóban tartása végett Ernie nem szólíhatta őket valós nevükön. Ennek következtében Ernie később nehézségei adódtak a nevek megjegyzésében, és néha pánik fogta el, ha be kellett mutatson embereket egymásnak. A családot elárasztó pénz nagy részét Ernie-re költötték. Saját játszóházat építettek neki biliárd és ping-pong asztallal. Barátaival kártyáztak. Volt saját pónija az udvarukban. Szerette a fegyvereket, és lenyűgöző léghuska-újtéménye volt, amivel előszeretettel lövöldözött a karácsonyfadíszeket karácsonykor. Andrew mindig is nagylelkű ember volt, de most, hogy sok pénze volt, örömet költötté fiára és barátaira szélsőséges, extravagáns módon. Szülei hivalkodó pénzköltése a nagy gazdasági világválság idején, és az, hogy ennek nagy részét Ernie-re költötték, elég nehéz helyzetbe hozta Ernie-t kortársaival szemben. Annak ellenére is, hogy sokat önzetlenül megosztott a rá jutó javakból. Sokan voltak rá érthető módon irigyek. Ernie mindent és annál többet megkapott akkor, amikor a legtöbben a fennmaradásért küzdöttek. Sokan nevettek rajta. Ennek ellenére Ernie mindig kedélyes, jókedvű volt.

Ernie Kovacs iskolai háttere

Ernie előadói karrierje hetedik osztályos korában indul, amikor is a libamamát alakítja az *Idős Cole Király* című darabban.²⁶ A darabban való részvétele leginkább azért érdekes, mert ez keltette fel Ernie érdeklődését a színpad, a kosztümök, a kulissza és a szereplés iránt. A szerepek alakítása, a fantáziavilágba való elmerülés, biztonságos menedékhely a konfliktusokkal, irigységgel teli mindennapokból. 1933-ban, egy évvel az után, hogy Ernie leérettségizett a *Parkway Schoolban*, véget ért a szesztilalom, aminek következtében Andrew jól jövedelmező állása megszűnt. A család élet-színvonala jelentősen zuhant. Ernie hirtelen egy lett a többi gyerek közül, az extremitások, a szülői ajándék-túlkapások véget értek. Andrew és Mary összes megmaradt pénzüket a *Silver Palms* nevű étterem megnyitásába pumpálták bele. Az étterem a Kovacs házaspárra már jellemző módon ismét kicsit túl sok volt a gazdasági világválság közepén. Ernie azonban ezt a helyet is barátai szórakoztatására használta.²⁷

A pénzügyi nehézségek és szülei közötti feszültség megviselhette, iskolai teljesítménye ekkor kezdett el jelentősen romlani. Ernie az iskolában minden olyan tárgyban és területen jól teljesített, ahol az együttműködés, fizikai erőnlét, kezdeményezőkézség volt a fontos. A tantárgyak teljesítésében azonban akadtak nehézségei. A szüleinek való megfelelésből szeretett volna továbbtanulni, és fizikus lenni. Valószínű nem vállalta föl szülei előtt, mit is szeretne igazán. Szerette volna őket megnyugtatni, hogy továbbtanul, és eléri azokat a célokat, megvalósítja azt az életet, amit neki megálmodtak. Nem tudott e mögé teljes eltökéltséggel beállni, illetve a szülei konfliktusai, apja szeszcsempészi karrierjének vége, és az abból adódó nehézségek következtében tanulmányi teljesítménye zuhant. Nem tudta a középiskolát befejezni, csak egy évvel a vártnál később. Talán némi szándékosság is volt abban, hogy még középiskolában akart maradni. Tagja volt az iskolai kórusnak, akik egy tavaszi musicalra gyakoroltak. (*Gilbert and Sullivan's HMS Pinafore*). A kórust egy diák rendező tanította be, a vezető drámatanár Harold Van Kirk volt, aki népszerű volt diákjai körében. Van Kirk tudott bánni

26 eredeti cím: Old King Cole. Angol gyerekvers, amit 1708-ban jelent meg. Sok találgatás van Cole Király kilétéről, de biztossággal nem azonosítható egy történelmi személlyel sem.

27 Az étterem bejáratánál volt egy szódaszökökút, ami mögött állva Ernie fogadta barátait. Vicceket, szellemes történeteket mesélt nekik, és közben fagyalattal, szódával, és egyéb nyalánkságokkal etette őket. – forrás: Diana Rico – Kovacsland, A Biography of Ernie Kovacs, New York, HBJ Books, 1991, 16.o

Ernievel. Értette Ernie extravagancia, játék, meglepetés iránti vonzalmát, ugyanakkor tudta kezelni csintalan, féktelen non-stop éber magatartását. Egy hosszú, ragyogó kapcsolat kezdete volt ez, az egyik legmeghatározóbb kapcsolatok egyike Ernie életében. Beszámolók alapján Van Kirk inspiráló befolyással bírt hallgatóira. Nem félt kimondani gyengeségeiket, de ösztönözte őket, hogy egyre jobban teljesítsenek.²⁸ Az egyébként célok és határok nélkül, ámde rendkívül mozgó Ernie tehetsége így mesterére talált. Van Kirk módszeresen és rendszerbe ültetve tolta egyre kijebb Ernie határait. *A vezeklés kalózái*²⁹ című darabban a csapongó kalóz szerepét osztotta Ernire. A szerep az első hivatalos fellépések közé sorolható, amelyek alkalmat adtak, hogy Ernie közönség elé léphessen. Van Kirk Ernie édesanyja tiszteletét, bizalmát is elnyerte, és ő maximálisan támogatta őt Ernie mentorálásában. Van Kirk nem csak szakmai tudásával támogatta Ernie-t. A *Trenton Central High* elvégzését követően felvételt nyert a *Rollins Studio of Acting* színházi komplex programjára. A színházi labor minden év júliusától szeptemberéig East Hamptonban működött, nyolc teljes estét betöltő darabot és több kisebb produkciót raktak össze a három hónapos intenzív képzés alatt. Ernie családja számára a képzési díj megfizetése gondot jelentett. Van Kirk azonban kijárta, hogy Ernie ösztöndíjban részesülhessen. A *Rolling Studios* tanári kara³⁰ rendezőkből, rendező asszisztensekből, koreográfusokból állt. A képzés meglehetősen intenzív és széles spektrumú volt. Minden hallgató kipróbálta magát kisebb-nagyobb szerepekben a vele járó szövegmemorizálással együtt. Megtanulták, hogyan építsenek fel egy karaktert, és hogyan tudják kibontani, hosszabb részeken át életben tartani. Szakmai órákra jártak, próbákra, díszleteket festettek, a színpad világítási és hangosítási alapjait is megtanulták. Ernie mindig is éles megfigyelője volt az embereknek. El tudta kapni egy-egy karakter velejét, és gyors, csavaros szatirikus fordulatokat tudott végezni, ami a karakter eszenciájának megmutatását, a poén leleplezését eredményezte. Pályatársai elmondása szerint melankólikus pillanatait megtartotta magának, nagyon privátnak. Gyorsan elfedte szomorúságát még legközelebbi barátait sem engedte közel ezekhez az érzésekhez.³¹

28 Nathaniel Doughty vallomása alapján. forrás: Diana Rico - Kovacsland, A Biography of Ernie Kovacs, New York, HBJ Books, 1991, 20.o.

29 eredeti cím: The Pirates of Penzance, Sir William Schwenck Gilbert és Arthur Sullivan opera komédiája (1879)

30 Itt tanított: Harold Van Kirk, Frances Esmond Pole, Martin Manulis, Ingeborg Torrup, Henry Levin

31 Jane Vosper Hess elmondása szerint az melankólikus érzések elrejtése egyfajta védelmi rendszere volt Ernie-nek. Kreált egy humoros jelenetet, amiben esélytelen volt az érzékeny Ernie-t megtalálni. forrás: Diana Rico - Kovacsland, A Biography of Ernie Kovacs, New York, HBJ Books, 1991, 25.o

14

15

14. kép | Öreg Cole király szerepében, (középen koronában Ernie Kovacs), a Mother Goose's Goslings darabban 1931-ben.

15. kép | Ernie Kovacs show, hallgató által beküldött fotó³²

32 ua. mint a 22. lábjegyzet

Ernie két egymást követő nyáron is felvételt nyert *Rolling Studios* képzésére. Több szerepben is kipróbálhatta magát. Saját maga által kitalált figurák, illetve a személyiségéhez közel álló karakterek megformálása könnyedén ment neki. A személyiségétől távol eső karakterek megformálásáért ezzel szemben nagyon meg kellett dolgozzon. Tulajdonképpen már itt is megmutatkozik, hogy ő nem színész, hanem a stand up-figurákhoz hasonlóan saját élményekkel, saját adottságaival játszó előadó. Ernie mindig Ernie. Se nem több, se nem kevesebb, se nem más mint Ernie. Ennek ellenére a nyári színházi laborok az előadói szakma széleskörű ismeretéhez segítette őt hozzá és kevésbé testhezálló szerepeket is szép számban, kellő eltökéltséggel játszott ahhoz, hogy a szakma szokatlan és sokszínű képességeit észrevegye.³³ A szülei által ráakasztott tehetetlen, elkényeztetett gyerek szerepéből kilépve Ernie meglátta önmaga erejét és értékeit. Mindez Harold Van Kirk nélkül nem jött volna létre, és ezt Ernie jól tudta.

Ernie Kovacs szerepében Ernie Kovacs

Bármelyik Ernie Kovacs epizódot nézve, azonnal fantáziadús, lendületes, kreatív, képregényes poénok, nevetséges karakterábrázolások, vidám meglátások, bolondos képi megoldások és kísérletek jelennek meg előttünk. Kovacs ikonikus jelmondata – „Nothing in moderation” – egy szívből jövő teljesen komoly üzenet a nézőnek. Kovacs folyamatosan nevetetett vizuálisan, verbálisan, zeneileg és a hangok manipulálásával. A folyamatosan pedig egész pontosan folyamatosan jelent. A beszámoló alapján Ernie egy percre sem hagyta el ikonikus jelmondatának gyakorlatba való átültetését. A stúdió falai közül kilépve sem. Vagy mondhatjuk úgy is, hogy a stúdió falait tágította a végletekig. Világossá tette számunkra, hogy érti az új médiumot, úgy a rádiót mint a televíziót, amely az 1950-es évektől kezdődően belépett az amerikai otthonokba. A TV soha nem lett igazán körbejárva és kiaknázva, mondja Diana Rico. Ez a médium teljesen különbözik a filmtől és a színháztól. A vele dolgozóknak ezt a sajtóságot nyelvet kellene megtalálni és használni.³⁴ Ernie ennek megfelelően játszott a médiummal. Kísérletezése nem ismert határokat.

Ernie Kovacs és a rádió

Ernie Kovacs munkássága a rádiózással kezdődik, amikor is a WTTM-nél egy munkatársakat bemutató bemondói állást hirdettek meg. Ez a momentum egyrészt azért fontos, mert a rádiózás mint médium megjelenik Ernie eszköztárában, aminek direkt és indirekt konklúziói jelen vannak későbbi munkásságában, és maga az interjú is rendhagyó: Ernie egy a kezébe akadó reklámszóróanyagot olvas föl először teljes komolysággal. Majd másodszor is nekifut, és teljesen hisztérikus nevetésig juttatja az interjúztató bizottságot.³⁵ Ernie választ egy szöveget, ami a szokványos felvételi elbeszélések tárgyától eltér, és nem csak eltér, de a “kiválasztott” szöveg kommerciális. Első előadásmódja a felvételi beszélgetések protokolláris menetéhez illesztett, második előadásmódja ennek teljesen ellentmond. Már a szórólap kiválasztásának gesztusa is egy inkonguens momentum, de a második előadással még nagyobbra nyitja az össze nem illőség mértékét. A rosszcsont, a játék végletekig komolyan vett jelenlétével teljesen abszurd helyzetet generál, amin csak nevetni lehet.

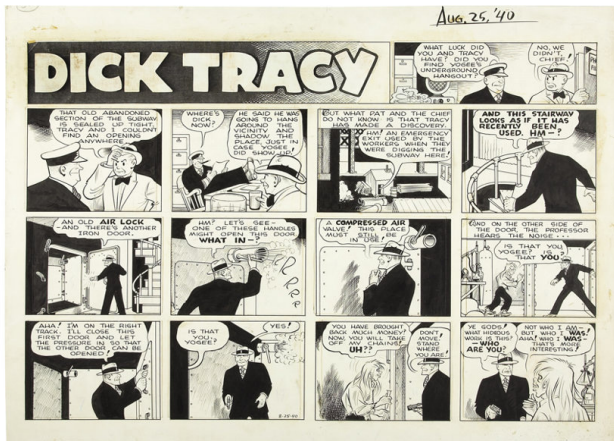
33 1938 nyarán eljátszotta Cornelius Van Tassel szerepét a *A fej nélküli lovas* Douglas Moore zeneszerző által megzenésített operettában, és a Molnár Ferenc által írt *Liliomfi* főszerepét. Mindkét szereplését az *The Observer* rendkívül pozitív kritikával illette.

34 Diana Rico – Kovacsland, *A Biography of Ernie Kovacs*, New York, HBJ Books, 1991.

35 A jelenet leírása Diana Rico - *Ernie Kovacs*, Kovacsland, 1991, Mariner Books, 45.o-n található. A felvételiztető bizottság tagja Eddie Hatrak zongorista is, akit azért érdemes névszerint megemlíteni, mert ő végig dolgozik majd Ernie-vel a későbbiekben.

16

17

Imaged by Heritage Auctions, HA.com

18

16. kép | Ernie Kovacs rádió adásban, 1941-50 között

17. kép | Chester Gould Dick Tracy Sunday Comic Strip Original Art, Chicago Tribune, 1940.08.25.³⁶

18. kép | WTTM személyzet a boxolóból birkózóvá lett Primo Carnera-val, korai 1940-es évek (Ernie Kovacs jobbról a harmadik)

³⁶ https://comics.ha.com/itm/original-comic-art/comic-strip-art/chester-gould-dick-tracy-sunday-comic-strip-original-art-dated-8-25-40-chicago-tribune-1940-/a/829-41272_s letöltés dátuma: 2023.06.07.

Ernie-t végül egy éjszakai zenei műsor vezetésével bízták meg. A műsoridő alatt körülbelül húsz lemezt játszottak le, reklámokkal és állomásbejelentésekkel tarkítva. Ernie megjelenésével hamar tartalmat váltott a műsor. Például behívta Eddie Hatrak amatőr zenevetélkedőjének szereplőit, és Dick Tracy képregényeket olvasott fel.³⁷ Léteztek Dick Tracy képregényadaptációk rádióra³⁸, amiben azonban az Ernie verzió eltér a többitől az az, hogy Ernie az eredeti szöveget egy az egyben használta. Hatrak alakította 88Keys-t, az összes többi karakter Ernie.

Ernie végtelenül jó volt a low budget műsorgyártásban. Low budget, high creativity. Bár Ernie-t eleinte csak a rövid felkonferáló műszakra vették fel, hamarosan egyre több feladatot vállalt – és egyre több műsoridőt bízták rá. Rendezett például kvízműsort *One was a puzzle* címmel. Verses formában tette fel a kérdéseket. Kifinomult kérdések kifinomult formába öntve. Ebből adódóan fontos volt a jó műsorvezető társ.³⁹ Egy másik kvízműsorát *The Kudra Collage of Knowledge* néven reklámmotor-nak szánta barátja Georg Kudranak, aki a *House of Kudra Furs* tulajdonosa volt a 999 South Broad Street-en. A műsornak három nyertese volt, fejenként 3.33\$ nyereménnyel. Az összérték a szörmeke-reskedő címét adta ki. A *Kudra Collage* kvízirtalmára vonatkozóan nem találtam információt. Minerva Davenport író, színésznő kitalált és megalkotott egy sorozatot Kovacsnak. Az elképzelés alapja, hogy egy személy játszik kettőt, a hangja változtatásával. Davenport megírta a *The Last Time I Saw You in Paris* félórás epizódokból álló sorozatot. Ernie játszotta Paris Greene szélhámos magán-detektív főszerepét, és Havard Herrigan alkalmi csatlós figuráját.

Egy másik kezdeti rádióműsora a *Coffee with Kovacs*, ahol a nap népszerű zenéjét játszotta le és a trentonbeli eseményekről mesélt, interjút készített a helyiekkel. A négy műsor rövid bemutatásából azt kell mindenképp kiemelni, hogy Ernie egyszerre játékos, informatív, bevonó, szórakoztató és nem utolsó sorban ambiciózus.

Ernie összeállított egy csapatot Michael Fonde mérnökkel karöltve, hogy a legyártható a *Remote* című műsort, amivel a stúdió kívüli életet lehetett közvetíteni. A csapat együtt autózott Trentonban és környékén, hogy a város minden apró rezzenését közel hozhassák a hallgatókhoz. Fontos megjegyezni, hogy a 'Live Feed' műfaja nem létezik még. A Remote-okat felvették és a felvételek a stúdióból kerültek adásba. A felvevő eszközök primitívek voltak: "wire recorders, weighty&cumbersome machines on which spods of wire took a magnetic impression of sound". Az egyszerű hangrögzítő berendezések korlátokat is jelentettek. Egyfelől egy bizonyos karcosságot és nyersséget hoztak létre a hang megjelenésben, ám technikailag sokszor a műsor megsemmisülését jelentette egy-egy összecsavarodott, könnyen eltörő vezeték.⁴⁰ A Remote-ok készítése lehetővé tette Ernie-nek a több helyen való szimultán jelenlétet. A stúdió adta limitált lehetőségeket így meghaladta, és kitrükközve a technika korlátait, időeltolódással bár, de elérhetővé teszi a hallgató számára a stúdió kívüli való-ságot. Bevonták az utca emberét is felvételek készítésébe. Kérdéseket szegezett a járókelőknek, amire ha tudták a választ Ernie adott nekik egy dollárt. A Remotok közül vannak egész extrémnek

37 A Dick Tracy egy amerikai képregény, akit Chester Gould alkotott meg. Dick Tracy (eredeti nevén Plainclothes Tracy) egy kemény és intelligens rendőrnagy. Gould 1977-ig írta és rajzolta a képregényt, majd különféle művészek és írók folytatták. Dick Tracy számos filmnek volt hőse.

38 Dick Tracy 1934-től hétköznap az NBC New England-i állomásain az 1948-as ABC-hálózatán volt műsoron. Bob Burlen volt az első rádiós Tracy 1934-ben, aztán 1930-as és 1940-es között többen alakították Tracy-t. 1940-től Barry Thomson, Ned Wever és Matt Crowley alakították Tracy-t. A korai műsorok mindegyike 15 perces epizódból állt.

39 Edna Vine volt a társa a műsorban. Eredetileg Edna jelentkezett a WTTM bemondói állására, de az utolsó pillanatban Ernie-nek akarta átadni a lehetőséget.

40 Tom Durand programigazgató a WTTM-nél beszámolója alapján, Diana Rico 49.o

mondhatók – pl.: *Ernie saját repüléslecké óráit közvetíti*⁴¹.

Amitől határátlépésnek érzem Ernie rádiós munkásságát az az, hogy próbál közel jutni a törté-
néshöz, és a hallgatósághoz. Próbál kijutni az utcára, megragadni az ottani eseményeket, az ottani
embereket. Eltörli a határvonalat előadó és hallgató között. Bevon a játékba. Az utcán bárki sétálhat,
bárki szembe jöhet. A rádióban mindenki ugyanazt a műsort hallgathatja. Így a gyártás szintjén
éppen ezt a társadalmi egyenlőségtételt jeleníti meg, ami a rádió maga. A rádió indulásával létrejön
egy társadalmi egyenlőséget biztosító médium. Mindenki számára hozzáférhető ugyanaz a tartalom.
Ernie ezt teljesen értve a gyártási folyamatra is kiterjeszti a dolog lényegét, amikor az utcára viszi ki
a felvétel helyszínét. Közvetíti az utca eseményeit és akárki éppen szembejövő embert bevonja
a felvételbe. Ez maga a rádió. A köntörfalazatlan valóság, azonnali továbbadása. Szerkesztés, vágás
nélkül. Prepodcast. Műsorai kísérletező előadások, amelyekben a folyamat is külön értékelhető.
A “késztermék” maga a kísérletező folyamat (A FLUXUS csírája).

A Remote-ok Ernie munkásságának szerves részévé váltak, a WTTM-nél ki is nevezték őt a rádióál-
lomás különleges események igazgatójává (director of special events).

Ernie Remot-jai olykor valós híreket közvetítettek⁴², olykor a valóság humorral, játékkal átítatott
közvetítéséről szóltak (A *The Talk of The Town* c. műsor keretein belül az 1940-es évek végétől), és
néha a képzeletbeli és kiszámíthatatlan szituációk megteremtésének közvetítése felé billentek el⁴³.

Ernie repülésórájának közvetítése a Morrisville Repülőtérről a leírások alapján technikailag is kihívást
jelentett. Hétről hétre vette a leckéket, amit mind közvetítettek, aztán eljött a szülő repülés ideje, ami-
kor is Ernie bepánikolt, a repülőgép irányítására figyelt, így a műsoridő nagy részében a motor berre-
gését rögzítette. Ez a performativitás és spontánság lenyűgöző és őszinte. Nincs rejtve semmilyen
aspektus a hallgató előtt, és a képzeletnek, a feszültségnek teljes tér van biztosítva. Jelen lehetünk.
1949-ben egy hétig tartó non-stop élő broadcastot csinált a New Jersey State Fairről, amit minden
évben szeptemberben tartottak. A vásártér közepén egy közvetítőfülkét állítottak fel, és óráspokla-
tokkal hirdették, hogy Ernie egy teljes hétig alvás nélkül fog közvetíteni. Egy újságcikk ismertette
kimerítő részletességgel a maratont, és benne Ernie napi időbeosztását. Interjúkat készített a látoga-
tókkal, kommentárok, hírek, reklámok, rádióállomás identifikációs blokkok, disc jockey- órák.
Az újságcikk mellőzte Ernie kedvenc napirendi pontját: Ernie meghívta Trenton egyik legjobb ét-
termének séfjét az egy hetes élő eseményre, hogy élőben reklámozhassa éttermét. Minden este a séf
által készített vacsorát, fehér abrosszal, porcelánnal terített asztalnál élő adásban fogyasztotta el, ami
a helyszínen, mint egy performance, nyomon követhető volt.

A Remote-ok repertoárjába több történet is beletartozik, amelyek egész biztosan nem történtek meg,
de annyira illeszkednek az Ernieről alkotott képbe, a mitikus jelenlétébe, hogy kérdés nélkül tovább

41 “He took all this up for every lesson, and the interest on the part of the listeners was building, week by week” Tom
Durand elmondása alapján Diana Rico 51.o.

42 Valós közvetítések: Az amerikai légió nemzeti parancsnoka érkezett Trentonba, Ernie és stábja egész nap követték és
rögzítették, mit mond az embereknek, mit mondanak kollégáik az embereknek. Francis J. Lucas visszaemlékezése alapján Diana
Rico könyvéből. Diana Rico - Ernie Kovacs, Kovacsland, 1991, Mariner Books, 50.o.
1949-ben Camdenben egy veterán katona megvadult, és tizenhat embert lelőtt. Ernie gyorsan a helyszínre ért, és interjút tudott
készíteni a szemtanúkkal.

43 A trentoni karácsonyi parádé közvetítése egy ilyen a valóságra épülő szurreális közvetítésnek tekinthető. Ernie-t felkö-
tötték az autó elejére és behajtottak a tömegbe. Ernie közvetítette az eseményeket. Majd követték a Mikulást a zsúfolt utcán
keresztül, visszajátssza a felvett hanganyagot, mint rosszcson törpék.

élnék, mint legenda.⁴⁴ Egy ilyen legendás történet a nyitójelenete az 1984-es ABC TV *Ernie Kovacs Between Laughter* filmnek. Ernie Trenton vasútállomásán fekszik a sínek között, kezében egy mikrofonnal.

Szándéka, hogy megmutassa a hallgatóknak, milyen amikor elmegy egy vonat az ember feje fölött. Az utolsó pillanatban azonban megijed, és a mikrofont maga mögött hagyva felugrik a sínekről. Így a néző azt hallja, amint a vonat porrá zúzza a mikrofont. Ezek az anekdoták újra és újra megjelentek nyomtatásban, és többen is elmesélték őket, de felvétel nem létezik róluk, munkatársai nem tudják igazolni megtörténtüket.

44 Két ilyen neves legendát említ Diana Rico 1991ben megjelent könyve: 1. Egyik alkalommal Ernie hallgatói számára meg akarta mutatni, milyen lehet nyúlnak lenni vadászszézon idején. Mikrofont helyezett egy mezőn egy árokba és rögzítette a puskák dördülését és a füttyök hangját. 2. a legenda amit a szövegben is említék. Rico említést tesz erről is, illetve az John Barbour's world - Ernie Kovacs: Television's Original Genius (1982) is említést tesz a történetről. https://www.youtube.com/watch?app=desktop&v=BKp_yxloCn4 megtekintés dátuma: 2023.01.20. történet elhangzása: 02:21-nél

19

20

19. kép | New Jersey State Fair, non stop adás, 1949

20. kép | Jeff Goldblum Ernie Kovacs szerepében a Between laughter (1984) című film nyitó jelenetében a trentoni vasútállomás sínein készít remotot.⁴⁵

45 Ernie Kovacs: Between laughter (1984) https://www.youtube.com/watch?v=c_vq20JA0EA kép letöltés dátuma: 2023.02.03.

Ernie Kovacs és a televízió

Az 1940-es évek vége felé a televízió, a készülék maga, egyre szélesebb körben válik hozzáférhetővé, és ez által egyre mélyebben szivárog be az emberek mindennapjaiba. Ez még hatványozottan összefügg a társadalmi jelennel is: a szabadidő eltöltésének java része otthon történik. 1944-ben a tévékritikusok és a televíziókészülék-gyártók a térbeli korlátok legyőzésének eszközeként hirdették a készüléket, illetve az eszköz és technológia legnagyobb esztétikai erényeként nagy hangsúlyt fektettek forráshűségének hirdetésére is- hangsúlyozza Lynn Spiegel könyvében.⁴⁶ A Capehart Farnsworth Company reklámszlogenjei és plakátjai egyértelműen a térbeli közelkerülés lehetőségét ragadják meg fő erényként. "Your Private window of the World." "Stretching the play a hundred miles - by television!"

A poszter szlogenjét kísérő képeket is érdemes megfigyelni. Az első szlogenhez tartozó képen három ablakkeret/televízió keretet látunk. Mind a háromban ugyanaz az esemény látható, három eltérő közelségben, időfázisban. Az egyikén egy nagy képkivágású képet látunk egy lovasverseny lelátójáról. A jelenlévő nézőket látjuk. A "jelenlévőket" akikkel azonosulhatunk. A középső képen három lovas, olyan közelségből, ahonnan valószínű a lelátókról sem látnánk, hacsak nem távcső segítségével. A harmadik képen egyetlen lovasdzsoké száguld széleseben. Itt a ló farka kilóg az ablak/kép/tv keret széléből, mintha épp beugrott volna a képbe. Vagyis a transzfer a készülékbe megtörtént. Az ablakunk a Világra nyitva áll. A három kép nem a plakát síkjával párhuzamosan helyezkedik el a papíron, hanem jobboldali enyészpontba, balról érkeznek a képek. Ez valamiféle dinamikát, mozgást kölcsönöz a képeknek.

A másik poszter a tévé rádiószerűsítését hivatott kommunikálni a nézők felé. A képmező hátsó felében lévő aprócska stadionból hang/radióhullámok formájában érkezik a közvetítés egy amerikaifoci-meccsről, aminek egy meglehetősen akciódús montázs jelenete illusztrációként kinagyításra kerül a kép elülső mezejében.

Amit ezek a képek sugalmaznak, az a többletség korábbi élményeinkhez képest. Mennyivel több élmény ez a rádiónál. De valóban így van? A 40-es évek végén, amikor a televíziózás gyorsan kereskedelmi valósággá vált, egyértelműen Arnheimé volt a kisebbségi nézet. Valójában a televíziós csatornák legtöbb vezetője és a kritikusok ahelyett, hogy a televízió lehetséges dokumentarista aspektusait akadályozó tényezőnek tekintették volna, éppen ellenkezőleg azért népszerűsítették a televíziót, mert képes a hanghoz tartozó helyet rögzíteni – feltárva ezzel az előadás terét, és képes a nézőt a "történet" színhelyére vinni. Egyáltalán érdemes valóság relációt tenni a két médium közé? Eltérő módon is megragadható lenne a televízió médiumának mássága? A hirdetések a valóság magával ragadó élményét ígérték a fogyasztóknak, a "képmélység és részletesség" illetve a "félgömb" hangzás révén.⁴⁷

46 Lynn Spiegel: *Tv by Design, Modern Art and The Rise of Network Television*, The University of Chicago Press, Chicago, 2008. 181.o

47 CBS-Columbia hirdetés pontos szövege: "PROJECT 30 PICTURES A SECOND! The amazing CBS-Columbia Photo Electron Gun shoots a beam of billions of electrons across the picture screen... electron "dots of light" of absolute uniformity. This determines picture depth and detail - assures Full Fidelity Sight."

"SWITCH IT ON AND THE WHOLE ROOM PLAYS! Hear for yourself the room-filling reality of 360 Full Fidelity Sound. The amazing CBS high-fidelity audio system uses two speakers and two sound outlets... to create the remarkable effect of "hemispheric" sound." "FULL FIDELITY SIGHT AND SOUND are yours only in the new CBS Columbia Television Receiver. So perfect is the picture, so absolutely true is the tone... that broadcast engineers call it FULL FIDELITY. Nothing else comes close to its perfection of sight and sound. Choose from a full range of magnificent cabinets... in both traditional and contemporary design. *Built in allchannel UHF and VHF reception. Prices start at \$179.95. Including federal tax. full-year warranty on picture tube, standard warranty on all parts. Slightly higher in South and West.*" — CBS reklám, 1953körül, vintage reprint: <https://www.ebay.com/itm/353380607344> letöltés: 2023.07.11.

Hallgasd a szobát 360 fokban betöltő “Full Fidelity Sound valóságát.”⁴⁸ Hogy mit értenek hanghűség alatt, ez kérdés. Az adott kor technológiai maximuma ezt elég jól behatárolja. Jonathan Sterne szerint a “hanghűség” fogalma sokkal inkább vonatkozik a gépek társadalmi funkciójába és szervezetébe vetett hitre, mintsem a hangnak a forráshoz való viszonyára.

A televíziózás, mint új információhordozó világszerte rendkívül gyorsan elterjedt.⁴⁹ A televíziózás kezdetétől fogva a készülékek eladása ugrásszerűen növekedett az USA-ban. Az adatok hozzávetőlegesek, de elmondható, hogy 1960-ban nagyjából 100 millió televíziókészülék volt a világon, és ennek 89 százaléka Észak-Amerikában volt használatban.⁵⁰ Ernie Kovacs televíziós karrierje az amerikai populáris kultúra és szórakoztatóipar óriási változásában vette kezdetét. Úgy, mint a szórakoztatóipar egyéb területein (színház, mozi) a fő kihívást elsősorban az idő kitöltése jelentette, anélkül, hogy folyamatos ismétlésekbe futottak volna bele, amitől a nézők előbb-utóbb kiléptek volna a csövek birodalmából. Vagyis ha a korszak kihívását, a korszakban rejlő megrendelői igényt, a megvalósításra váró ötletet nézzük, akkor azt mondhatjuk, hogy az a feladat, hogy egy műsor milliárdokat szórakoztasson, nevetessen, juttasson információhoz napról napra hónapokon, éveken át. Ernie-nak sikerült ezt megvalósítania fantáziadús, verbális és vizuális illúziókeltéseken keresztül úgy, hogy későbbi generációkra is inspiratív hatást gyakorolt.

A televízióval kapcsolatban a valóság megragadása, és annak a kiterjesztése egészen odáig terjed, hogy a tévét nézve képesek vagyunk közönségként úgy érezni magunkat, mintha ott lennénk a bemutató színhelyén, mindez megjelenik a reklámokban, és a kritikusok is sokszor ezt a természetét ragadják meg a médiumnak. Talán valamiféle társadalmi igény is volt rá az 50-es 60-as években. Az, hogy technológiailag lehetségessé vált a kép és hang élőben történő közvetítése, azt az illúziót keltette, hogy a tévé élőbb műfaj a mozinál, ahol előre felvett szerkesztett hanggal/képpel, vagy a rádiózásnál, ahol pusztán hanggal találkozunk. A televízió realizmusa azonban egy épített valóság, ezt azért érdemes újra és újra tudatosítani: a hangok és képek szerkesztése, rendezése révén jön létre. A televízió műsorai (bármilyen műfajról beszéljünk is) narráció, kameramunka, az időbeli folytonosság szerkesztése, a hangtervezés/vágás/szerkesztés, és a világítás technikáival jön létre. Ez mind komoly játék. Még az élő közvetítés esetében is valamennyi felsorolt elem alkalmazásra kerül az elérni kívánt cél érdekében, vagyis hogy a valósághűség illúziójában lehessen részünk. Az adásban, ami a néző szeme elé kerül, mindig érvényesül egy szerkesztői elv, egy szerkesztői figyelem. Méginkább igaz ez az összes többi műfajra, ahol vállaltan a szerkesztett valóság megalkotása a cél. A televízióban a realizmus illúziója mindig a hitelesség elvárásaihoz kötődött - vagyis amit láttunk és hallottunk, az valóban ott volt és úgy történt, hiszen megnéztük. *Sterne* “*sound fidelity*”-ről írt gondolata: “faith in the socialfunction and organization of machines than it is about the relation of sound to its source”⁵¹, kiterjeszthető a televízióra: egyfajta utópikus elképzelés miszerint a tévé a valóság élethű, hiteles közvetítésére képes. Ernie egyetlen mondattal keresztbe vágja ezt az utópiát: “I know what television is not. It is not photographed, radio or vaudeville.”

48 Lynn Spiegel, *TV by Design, Modern Art and the Rise of Network Television*, The University of Chicago Press, Chicago, 2008. 182.o.

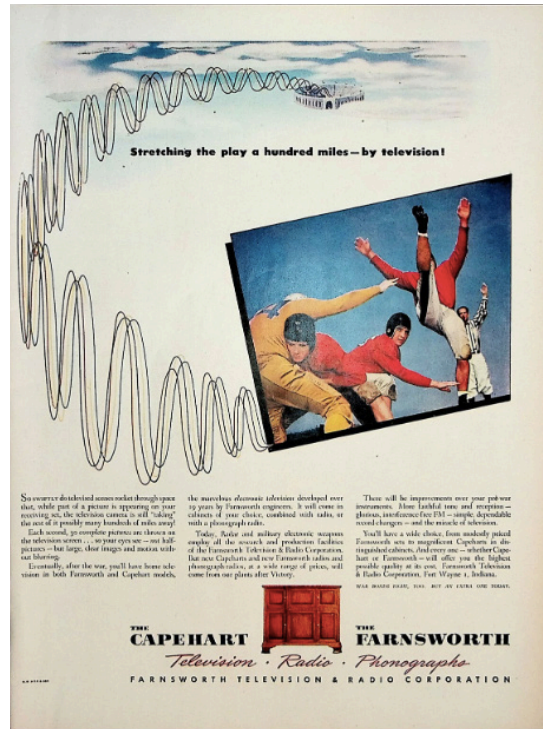
49 Míg 1936-ban még egyedül az Egyesült Királyság sugározott rendszeres műsorokat, úgy 1950-re 5 országban, 1955-ben már 17 országban, 1960-ban pedig 63 országban van jelen a folyamatos műsorsugárzás. forrás: *Statistics on radio and television, 1950-1960*, UNESCO, dokumentum kód: ST/S/8, SS.62/XVI.8/A, 1963. - 20.o: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000033739> letöltés: 2023.07.03.

50 *Statistics on radio and television, 1950-1960*, UNESCO, dokumentum kód: ST/S/8, SS.62/XVI.8/A, 1963. - 23.o: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000033739> letöltés: 2023.07.03.

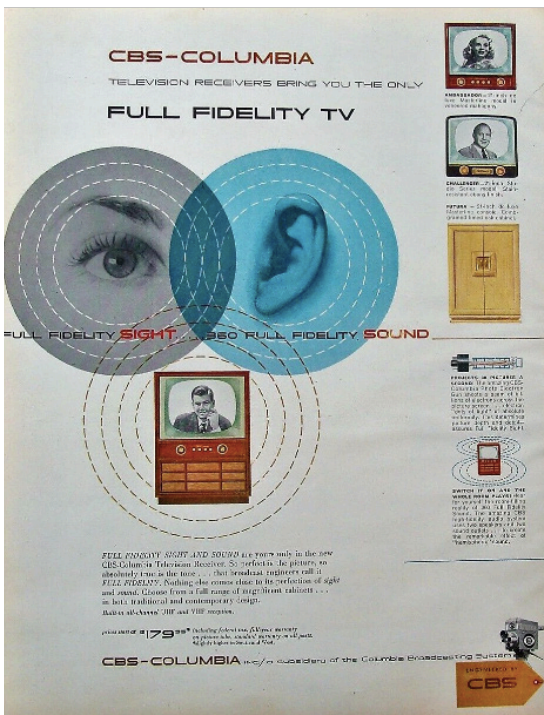
51 Jonathan Sterne, *The Audible Past: Cultural Origins of Sound Reproduction*, Durham NC: Duke University Press, 2003. 219.o.

21

22

23

21. kép | Capehart Farnsworth Company reklám plakátjai ⁵²

22. kép | Capehart Farnsworth Company reklám plakát, 1944 ⁵³

23. kép | Capehart Farnsworth Company reklám plakát, 1953 ⁵⁴

⁵² <https://www.ebay.com/itm/353380607344> your private window of the world letöltés: 2023.07.11.

⁵³ 1944 Capehart Farnsworth Radio TV Phonograph Home System Vintage Print Ad 35429 : <https://www.ebay.com/itm/374198869152> letöltés: 2023.07.11.

⁵⁴ <https://www.ebay.com/itm/224191960823> letöltés: 2023.07.11.

A televízió és a komédia/stand up

Számos adás és könyv szól arról, hogy a hollywoodi vígjáték mennyit merített a vaudeville-előadásokból, képregényekből, humoristák tevékenységéből. Névszerint Charlie Chaplintól és Buster Keatontól, Mae Westtől és a Marx testvérektől. A felsorolt nevek és még sokan mások, csakúgy mint Ernie, a rádiózásból, színészi és/vagy éjszakai stand-up komikusi gyakorlatból érkeztek, amit Amerika szerte üzttek. Az amerikai humor nyomtatott formában, a színpadon és a mozivásznon gyakran meglehetősen szatirikus és politikai jellegű volt – Mark Twain humoros csipkelődéseitől kezdve⁵⁵ – de sok komikus, aki a televíziózás korai éveiben dolgozott, köztük Ernie Kovacs, került a nyílt politikai humort⁵⁶. Edie Adams, előadótársa és 1954-től felesége, elmondása alapján Ernie hajthatatlan volt azt illetően, hogy semmilyen direkt politikai referencia és üzenet ne hangozzon el a kamerák előtt.⁵⁷

A humornak Janusz arca van. Egyszerre lehet a védekezés magas szintű mechanizmusa, illetve ha szabadon hagyják, nem korlátozzák a humoristák működését, akkor egy társadalom szabadságának a fokmérője is lehet. Andrew Horton szerint a háború utáni amerikaiak, akik átérték a hidegháborút és az antikommunista tisztogatást, inkább azért fordultak a komikus műzsához, hogy elmeneküljenek a társadalmi és politikai valóság elől, semmint azért, hogy kommentálják azt.⁵⁸ Azonban Kovacs a maga szürrealisztikus humorával, anarchikus műsorvezetésével sok amerikai társadalmi normát és gyakorlatot tudott gúny tárgyává tenni, és ezzel aláásni azokat.

David Marc azt állítja, hogy a nemzeti tévécsatornák az amerikai háztartások szerves részévé válásától a komédia két részre szakad: stand-up (variety) és sitcom műfajokra, mindkettő a tömeghumor részét képezi, de esztétikailag annak két ellentétes megjelenési formája. Míg a stand up az egyéni megnyilvánulás fennmaradt formája, addig a sitcom ennek kontrasztjaként a technológia nyújtotta lehetőségek által a humor futószalagosított verziója.⁵⁹ A különbségtétel a kialakuló irányzatok között azért érdekes, mert Kovacs egyikbe sem illik bele, apró elemeiben mégis hordoz belőlük. A “stand up” a vaudeville műfajával és azokkal a komikusokkal, komédiásokkal van kapcsolatban, akik estéről estére élő közönség előtt léptek fel, előadásuk sikerének egyik titka pedig az, hogy az adott közönséghez, az adott városhoz tudták adaptálni a műsoranyagot élőben. “A stand-up komikus meztelen énjeként szólítja meg a közönséget, elkerülve a művészet és az élet világos megkülönböztetésének luxusát.”⁶⁰ A stand up-os erre a közvetlen kapcsolatra épít, és ebből hozza ki a maximumot. Ez a közönséghez való közvetlen kapcsolódás, ami Kovacs és a stand up között összecsengést mutat. Kovacs műsoraival nem próbálja a valóságot rekreálni. Trükkökből, gegekből építkező valóságot teremt.

55 <https://www.openculture.com/2013/11/mark-twain-jotted-viciously-funny-marginalia-that-took-aim-at-fellow-writers.html> “Politicians and diapers must be changed often, and for the same reason.” “It could probably be shown by facts and figures that there is no distinctly native American criminal class except Congress.”

56 Interjú Ron Simonnal a The Paley Center for Media New York, Televízió és Rádió Kurátorával 2019.10.

57 Ez Edie Adams által többször több helyen kiemelésre került. Például Adrew Horton által 2004-ben készített személyes interjúban, amit Horton könyvében közöl: Horton Andrew: Ernie Kovacs Early Tv Comedy, Nothing in Moderaton, University of Texas Press, 2010. 4.o. másik példa:

58 Horton Andrew: Ernie Kovacs Early Tv Comedy, Nothing in Moderaton, University of Texas Press, 2010. 4.o.

59 Marc David: Comic visions: Television Comedy and American culture, Boston Unwin Hyman, 1989. 12.o

60 When performing stand-up comedy, Steve Martin is Steve Martin is Steve Martin

A televízió Ernie Kovacs kezei között

If you have an idea you're excited about and you don't bring it to life, it's not uncommon for the idea to find its voice through another marker. This isn't because the other artist stole your idea, but because the other artist stole your idea, but because the idea's time has come. ...As artist, it is our job to draw down this information, transmute it, and share it. We are all translators for messages the universe is broadcasting. The best artists tend to be the ones with the most sensitive antennae to draw in the energy resonating at a particular moment.”⁶¹ – Rick Rubin

“I know what television is not. It is not photographed radio or vaudeville.” –

Ernie Kovacs 1950-es televíziós debütálása előtt és valamivel több mint egy évtizedes jelenléte után sem létezett ilyen bolondos, intenzív, meglepő humorú figura a tévékomédiában, mint ő volt. Az amerikai szórakoztató ipar éppen növekedést élt meg ebben az időszakban. Sok adó a lokálisból nemzetibe lépett át. A tévés komédia szereplői egyre népszerűbbek lettek. Nem voltak előre lefektetett működési szabályai az iparágnak, így egy olyan szabad alkotó szellem esetében mint Ernie Kovacs, annak teljes kreativitása virágozhatott mind a műsor tartalmát, technikai kísérleteit, mind ennek szponzorációs forrásainak előteremtését illetően. Mitől volt Ernie ennyire megkapó és miben volt más? Andrew Horton így fogalmaz: “Kovacs was much further “out there” as comedian as anyone else...”⁶²

Többször visszatér a ‘comic’ és a ‘comedian’ megkülönböztetése Kovaccsal kapcsolatban. Szubsztanciális különbség van a két fogalom között. David G. Walley szerint a különbség valahogy így fogható meg: “More to the point, a comic tells jokes, but a comedian is a character, that is, he or she is someone we feel has a “center” from which all this humor and laughter emerges.” ...Kovacs was one of the most original comedians in American television history, a character who was... basically the same on camera as off”⁶³

A *Nairobi Trio* megalkotásával egy olyan ikonikus majom trió kelt életre, akiknek változatos, a közép-ső majmot hergelő rosszcsonjt játékát, a mindig visszatérő “Solfeggio” zene kíséretével generációk hümmögték és imitálták. Gyerekek és felnőttek egyaránt voltak a nézőközönségben.

Ernie televíziózáshoz kapcsolódó viszonyát három idézettel három pillérre helyezném:

1. “I know what television is not. It is not photographed radio or vaudeville.”
2. “Nothing in moderation”
1. “It’s been real”

Az első idézet Ernie általános filozófiája, ami televíziós hozzáállását jellemzi. Nem kategorizálja a használt médium mibenlétét. Kijelenti ugyan, hogy mi az amivel nem egyezik a szóban forgó műfaj, de teljes szabadságot enged azt illetően, hogy mivel írhatná körül a televíziózást. Ehelyett inkább teljes gátlástalansággal nekiveti magát, hogy gyakorlatban mutassa meg a nézőnek, illetve őt bevonva “intim vákuumot”⁶⁴ képezzen. Az intim vákuum Kovacsnál azt az egy az egyhez kapcsolódást jelenti, ami író/előadó és olvasó/hallgató-befogadó között jön létre a produktumon keresztül. Ez az egy az egyhez kapcsolódás a történelmi korszak tükrében különösen fontos. Az intim vákuum megteremtése Ernie munkásságában jelen van rádiós és a televíziós évei alatt is. A második idézet, mindegy előrevetíti, hogy amit látni fogunk, azt a szabadjáték, a gátlástalanság

61 Rubin Rick, *The Creative Act: A Way of Being*, Canongate Books Ltd., Edinburgh, 2023., 7.o.

62 Andrew Horton: *Ernie Kovacs and early Tv Comedy - Nothing in moderation*, University of Texas Press, Austin, 2010. XV.o.

63 Walley, David G. *Nothing in Moderation: A Biography of Ernie Kovacs*, New York, Drake Publishers, 1975. 22.o.

64 *Ernie In Kovacsland : Writings, Drawings, and Photographs from Television's Original Genius*, Ernie Kovacs, Ernie Kovacs, Ben Model, Fantagraphics, 2023, 23.o

jegyében nézzük. A mondat a sírkövén is megjelenik, és a valósághoz fűződő alap játékszabályát mondja ki, amit a komédián keresztül valósít meg. A záró mondat pedig mindennek összegzése és nyomatékosítása, hogy minden szürrealitás és ellentmondásosnak tűnő játék ellenére ez mégis megtörtént, köszönjük a részvételt/jelenlétet.

A *Nairobi Trión* kívül Kovacs több ilyen ikonikus figurát hívott életre személyében: például Eugene-t, a néma karaktert, vagy Percy Dovetonsilst, a költőt, és számos etnikai karaktert, akik megformálása jócskán reflektál saját szövevényes kelet-európai gyökerű etnikai hátterére és jócskán építkezik is belőle. Kovacs önmaga megjelenésében saját magából, saját kulturális és személyes adottságaiból építkezve úgy tudott a nézővel kommunikálni (élőben és a kamerán keresztül is), mintha direkt és kizárólag vele beszélne. Ez a már korábban említett “intim vákuum” alkalmas arra, hogy kíváncsi, nyílt figyelemmel ülünk a képernyő előtt.

24

25

26

27

24. kép | Nairobi Trio 1960 novemberi felvétel az 1960 decemberi Take a Good Look epizódhoz.

25. kép | Ernie Kovacs Percy Dovetonsils szerepében

26. kép | Ernie Kovacs mint Wolfgang Sauerbraten

27. kép | Ernie Kovacs Chef Molnár szerepében

Mielőtt továbbmennék, említést kell tennem a „szürrealis” címkéről, amelyet sok kommentátor használt Ernie vígjátékának leírása során. A szürrealizmus instant magyarázata, hogy váratlan „valóságok” összekapcsolása történik, amik nem tűnnek „logikusnak”. A szürrealista alkotások (film, képzőművészet, írott művek) a non sequitur, a meglepetés elemét és a váratlan szembeállításokat tartalmazzák. Mindig van egy szakadék a látott/hallott kép és az általunk már ismert/várt kép között. Ami szürrealissá tehet még egy jelenetet, az az elrendezés hiánya, így a hagyományos narratíva és történetmesélés által ösztönzött várakozás, feszültség hiányzik. Kovacs nem mondható a szürrealista irányzat képviselőjének. Horton szerint azt mondhatjuk, hogy a szürrealizmus egyszerűbb megfogalmazása igaz rá: „ismerős tárgyak, ismeretlen környezetben.”⁶⁵ pl.: „Megy a nyuszika az erdőben. És egyszer csak... fote!”⁶⁶

- How many surrealist does it take to change a lightbulb?

- A fish.⁶⁷

A *Time for Ernie* egyik epizódjában Ernie fellép a színpadra, miközben a tévé képe folyamatosan forog, mintha valami borzasztóan nem stimmelne a kamerával vagy az otthoni készülékkel. Aztán lesétál a színról egy folyosón, külföldi filmekről beszél, végül egy falapon lévő gombsort tesz a nyakába. Magyarázni kezdi, hogy az egyes gombok használatával mi történik a tévé képernyőjével. Arca eltorzul attól függően, hogy melyik tárcsát forgatja. Amikor elcsavarja a vertikális gombot, arca hirtelen vertikális irányba torzul. Az összes gombot végigtekéri, hogy megmutassa, „hogyan dolgozzunk egy tévéképernyő” beállításán.⁶⁸ Ebben a jelenetben egy férfarc az ismert objektumok közé tartozik, épp úgy, mint egy tekerőgombokkal ellátott deszka. Ami viszont szokatlan, az a két kép kombinációja. A nyakba akasztott deszkán lévő gombok tekergetése az arccal együtt egy működő televízió képernyőjeként funkcionálnak a látványban.

1957-ben az NBC felkérte Kovacsot, hogy írjon, rendezzen és szerepeljen első színes különkiadás műsorában (*The Saturday Night Color Carnival*). A csatorna szándéka az volt, hogy bemutassa új, színes vizuális eszköztárát, szemetgyönyörködtető pompáját. Kovacs az alkalmat arra használta, hogy rácsodálkozzon a televízió mindenütt jelenlévő „fehér zajának” kimondottan kellemetlen hangelemeire. Ezt a fél órás show-t gyakran mint *Silent Show* emlegetik. A műsor a nyitójeleneten kívül semmilyen dialógussal nem rendelkezik.⁶⁹ A *Scilent Show* az 1958-as brüsszeli Világkiállításon az USA egyetlen kiválasztott televíziós programjaként került bemutatásra.⁷⁰

A *Scilent Show* előtt Kovacs már használta a némafilm nyújtotta lehetőségeket a televíziós műsorokban „Eugene” karakterében. Eugene egy döcögős munkásosztálybeli antihős, akinek zajos bohózatai megzavarják a felsőbb társadalmi rétegbe tartozó úriemberek klubjának pihentető nyugalalmát. Kovács Eugene karaktere zajok, ütközések, csörömpölések, csattanások és fegyverropogások kíséretében hangzások között virtuóz pantomimelőadást prezentál. Kovacs a némafilmek lelkes rajongója volt. Eugene karakterén keresztül megidézi a néma filmes bohócok mozgása, mimikája, csetlése-botlása

65 Horton Andrew: *Laughing Out Loud: Writing the Comedy-Centered Screenplay*, Berkley: University of California Press, 2000, 22.o.

66 Szesztay Csanád, 2023.06.24.

67 <https://www.independent.co.uk/news/science/how-many-surrealists-does-it-take-to-screw-in-a-light-bulb-a-fish-the-most-highbrow-jokes-in-the-world-8691191.html> letöltés: 2023.06.24.

68 Ernie Kovacs - *Time for Ernie*, NBC, Philadelphia, 1951.

69 Ernie nyitó monológja: "There's a great deal of conversation that takes place on television. From way in the morning 6 AM... to all hours of the night. I thought you might like to spend a half hour without hearing any dialogue at all." - Script, "Saturday Night Color Carnival", veítés ideje: 1957.01.19., Ernie Kovacs Papers, 1940-62, The Charles E. Young Research Library, Department of Special Collections, University of California, Los Angeles. Kovács az adásban a forgatókönyvhöz képest improvizált, de a tartalom alapjaiban egyezik. Az adásba került felvétel a The Paley Center for Media, New York, NY Archívumában található.

70 <https://www.towntopics.com/wordpress/2019/01/23/going-to-extremes-with-trenton-products-ernie-kovacs-and-george-antheil/> Letöltés: 2023.09.06

által kialakított káoszt.⁷¹ Kovacs egyszerre alkalmazott filmes referenciákat (Buster Keaton, dadaista film - Hans Richter *Goast Before Breakfast* 1929, szürrealista film), és kísérletezett a televízió audio-vizuális formájának esztétikai lehetőségeivel, követelményeivel és sajátos korlátaival.

Az Eugene epizódok (egyéb műsorai mellett) tele vannak látványos gegekkel és hang/zenei montázsokkal. A montázstechnika lehetőséget ad, hogy össze nem illő, vagy a megszokottól eltérő hangot és a képet szerkesszen össze. Ilyen formán Kovacs sokszor eltér a szinkron-hang szerkesztés tipikus tévékonvencióitól, és ez által gyakran önreflektív módon kommentálja is a televízió életszerűségét, valamint a rá jellemző tér és idő realista illuziókeltést. A szokatlan elemek szokatlan módon és szokatlan környezetben való összekapcsolása a koestleri bizsziációs aktus⁷² rutinból való kizökkenésével mutat kapcsolatot. Illetőleg Erdély Miklós elemi montázs⁷³ meghatározásával is egybecseng. Ahogy Kóhalmi Péter fogalmaz Erdély kapcsán: "ambíciója a montázssal kihasználni a paradoxonok kibillentő hatását, hogy ezáltal felszámolja a jelentést, ami pedig "az új lehetőségét előkészítő üres terep felé vezet"⁷⁴. A kibillentő hatás elérése Erdély esetében egy alternatív pedagógia filozófiai magja. Kovacs esetében a kibillentő szándék, ahogy Lynn Spiegel írja, az új kereskedelmi televíziós kultúra bomlasztó és gusztustalan zajával kapcsolatos szélesebb társadalmi aggodalmakra irányult.⁷⁵

Az 1950-es években Amerikában kritikusok és a tévénezők is hangot adtak a televízió bomlasztó, kulturális szorongásokat keltő, ízléstelen "zajának". Newton Minow amerikai ügyvéd, a Szövetségi Kommunikációs Bizottság elnöke 1961-ben beszédet tartott a National Association of Broadcasters előtt, ahol kifejtette aggodalmait a köztvé műsorkínálatát, annak összetételét, esztétikai és tartalmi minőségét illetően.⁷⁶ Kovacs kísérletezése a csenddel és a csörgésekkel, zörgésekkel erős próbálkozás az 50-es 60-as években a televíziót érintő széleskörű vitára adott válasza, indirekt kritikára, és ahogy én látom, elsősorban valamiféle hermészi attitűd. Az eltévedt, az érzéketlen bambulásig hajszolt néző paradoxikus, lázító gyakorlatokon keresztüli megrázása. A néző gondolkodásának, percepciójának célbavétele a megszokottól eltérő képi/hangi folyamatok, párosításokon keresztül. Kovacs mint Hermész, irányt mutat az eltévedt, bezombisodott tekintetek mögött rejlő nézőnek. Kovacs épp olyan rosszcsont mint a görög isten, aki ellopja az embereknek a tüzet. Kísérletet tesz az éber és kreatív gondolkodás, percepció visszanyerésére. Visszaszerzi a kreativitást az egyes embernek. A kreativitás megjelenik a műsor előállításában, valamint a befogadói, értelmezői oldalon a humor befogadásakor. Ahogy Koestler fogalmaz a kreativitásról: "megtalál, kiválogat, átcsoportosít, kombinál és szintetizál

71 Buster Keaton

72 "...megszokott eseményt vagy egy helyzetet új megvilágításban mutat meg, s az új szituáció vadonatúj válaszokat hív elő. A bizsziációs aktus korábban teljességgel elkülönült tapasztalati mátrixokat hoz kapcsolatba, s megérteti velünk, mit is jelent voltaképpen az ébrenlét..." Lásd: Arthur Koestler: A teremtés. Ford. Makovecz Benjamin. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988. 37.o.

73 A montázsnak lehetősége van "...legintimebb kapcsolatot létesíteni a közönséggel, és oly közelségből hatni, mint az önvizsgálat, a folyamatosan felelősségre vont világnézet, a nyugtalanító erkölcsi ízlés [...]" lásd.: Erdély Miklós: Montázs-éhség. In: Erdély Miklós: A filmről. (Filmelméleti írások, forgatókönyvek, filmtervek, kritikák). Válogatott írások II. (A továbbiakban: AF.) Összeáll. Peternák Miklós. Szerk. Beke László, Szőke Annamária. Balassi Kiadó – BAE Tartóshullám – Intermédia, Budapest, 1995. 104.o.

74 Kóhalmi Péter: A kreativitás, <http://www.c3.hu/collection/kohalmi/kreativitas.html>

Letöltés: 2023.10.4

75 Spiegel Lynn: *Tv by Design*, The University of Chicago Press, Chicago, 2008. 179.o.

76 Newton Minow beszédének elhangzása: 1961.05.09, National Association of Broadcasters, Washington, DC, teljes beszéd: <https://www.americanrhetoric.com/speeches/newtonminow.htm> letöltés: 2023.07.06.05.

Minow kritikus beszéde, a mai napig sokat idézett és tárgyalt, aktualitását nem veszítette el.

Lily Rothman, *The Scathing Speech That Made Television History*, Time Magazine, 2016.05.09. <https://time.com/4315217/newton-minow-vast-wasteland-1961-speech/> "how television could uphold the public interest. And it was clear he felt that goal was not yet being met: When television is good, nothing — not the theater, not the magazines or newspapers — nothing is better. But when television is bad, nothing is worse." Minow szerint a televíziózás több kell legyen mint pusztán szórakoztatás.

A televízió egy kommunikációs potenciál, amit fel kell használni, hogy a demokrácia legyőzhesse a kommunizmust. - letöltés: 2023.07.05.

már létező és ismert tényeket, eszméket, adottságokat és készségeket.”⁷⁷ Valamint kiegészíti még azzal, hogy a “művészet, akárcsak a tudomány, kumulatív módon fejlődik, de csak egy bizonyos ideig és csak szűk határok között, amíg meg nem alkotnak mindent, ami az adott keskeny mezsgyén megalkotható; a nagy fordulópontoknál azonban, ahonnan a fejlődés új irányban indul el, már nagystílusú bizsziációkat találunk: korszakok, kultúrák és az ismeretanyag különböző területeinek megtermékenyítő kölcsönhatásait.”⁷⁸ A televízió létrejötté egy ilyen fordulópont. A néma moziról a hangos mozira való váltáshoz hasonlóan az audiorendszerrel audiovizuális műsorokra való átállás a hang és a kép kapcsolatának, valamint a kínált esztétikai és érzékszervi élményeknek teljesen új tárházát nyitotta ki. Mint minden ilyen “lehetőségek széles tárházát hordozó tool kit”, egyszerre lehet pozitív és negatív horderejű. Kérdés, hogy kik és mire használják, kik és mit hoznak ki belőle, milyen célokkal. Ezért a kreativitás készítői és befogadói oldalon való jelenléte kulcsfontosságú (lenne) azért, hogy ne egy lélektelen gyártósor alakuljon ki, mellette lélektelen, céljukat és motivációjukat vesztett emberekkel, hanem rugalmas, lehetőségeket látó, összefüggéseket átlátni képes emberek álljanak mind a gyártói mind a felhasználói oldalon.⁷⁹

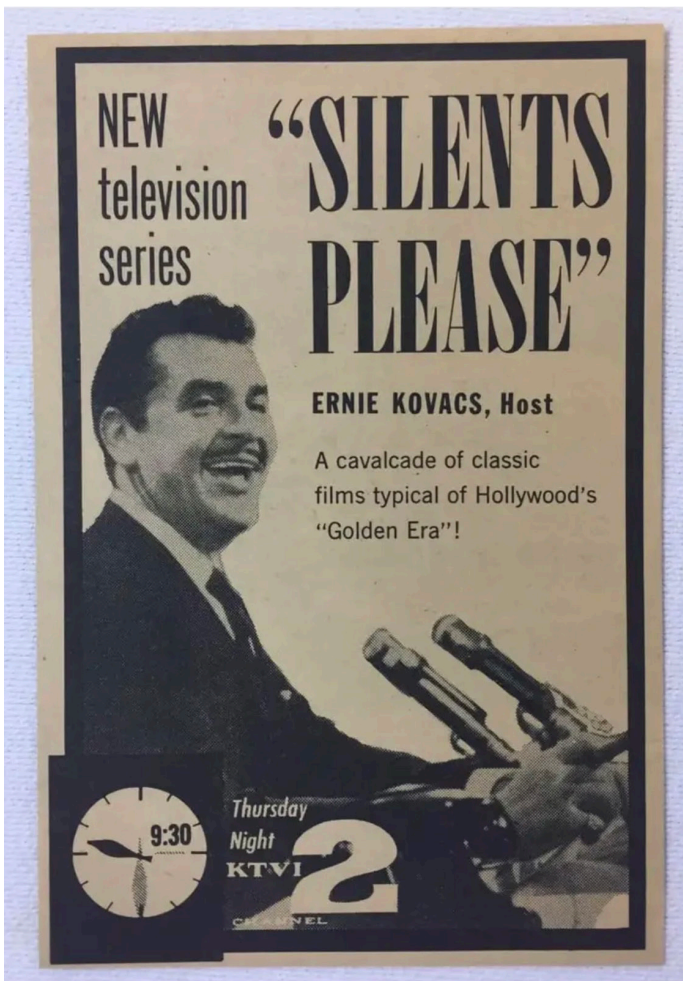
Ernie Kovacs a televízió túl

Élete során a kritikusok Kovácsot tévézseniként üdvözölték, az 1980-as években pedig a videóművészek és kritikusok a videóművészet atyjaként emlegették. Kovács számos területen megmutatkozó tehetsége és abszurd humorérzéke minden bizonnyal olyan műsorokat eredményezett, amelyek a televíziós műsorok nagy többségtől akkor és most is eltértek. Mégis, ahogy Bruce Fergusson érvelt, az, hogy Kovácsot kizárólag a videóművészet jövőjének kontextusában tekintjük, nem reagál arra a gazdasági, társadalmi és diszkurzív kontextusra, amelyben dolgozott. Főleg, amint azt „némaműsora” sugallja, Kovács érdeklődése az új kereskedelmi televíziós kultúra bomlasztó és gusztustalan zajával kapcsolatos szélesebb társadalmi aggodalmak művészi feltárására irányult.

77 Arthur Koestler: A teremtés. Ford. Makovecz Benjamin. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988. 140. o.

78 Arthur Koestler: A teremtés. Ford. Makovecz Benjamin. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988. 535. o.

79 Erdély Miklós Kreativitás és fantáziafejlesztő gyakorlatok könyvében a következőt írja: „Hogy a képzőművészeti oktatás alkalmas a kreativitás fejlesztésére, nem azt jelenti, hogy a kreatív érzékre csak a képzőművészeknek vagy általában a művészetnek van kizárólag szüksége. Ellenkezőleg: a legtöbbet attól lehet remélni, ha a kreatív szemlélet az élet más területein is jelen van. Ha különböző, a leglélektelenebbnek látszó területeken is lényeglátó, rugalmas, feladatukat metaszinten is átlátni képes emberek tűnnek fel.” ...[A] kreativitás nem csak és főleg nem teljesítményben nyilvánul meg, hanem valami olyan készenléti állapot, mely csöndben és jeltelenül működik, minden helyzetben képes felismerni a feladatot, és azt találékony, független eredetiséggel oldja meg.” Erdély Miklós: Kreativitási és fantáziafejlesztő gyakorlatok. In: KGYFI. 76. o.

28. kép | *Scilent Show* az 1958-as brüsszeli Világkiállításon az USA egyetlen kiválasztott televíziós programjaként került bemutatásra

II.7 A humor mibenlétének vizsgálata

A mindennapi életben megszoktuk és gondolkodás nélkül elfogadjuk, hogy a humor valami adott dolog, valami, ami az emberi lét egy alkotóelemeként megtalálható a beszélgetésekben, a világ eseményeiben, de a műalkotásokban is ott van – akár a mozgásban, a színdarabokban, az irodalomban, zenében, képzőművészeti alkotásokban – vagyis valós és kitalált, spontán és szerkesztett helyzetekben egyaránt. Esetenként tapasztaljuk azt is, hogy a humorban meg van az a szikra, amely az ént meg- és felrázza és a meglepetésjellegével hirtelen kilendíti a megszokottból.

De mi is a humor, mik a jellemzői, mi a funkciója? A humor a játék egy részterülete. Ezért tud Ernie a humoron keresztül újra megtanítani minket játszani.

Egyszerre a szórakozás forrása, és egyben eszköze a nehéz vagy kínos helyzetekkel és stresszes szituációkkal való megbirkózásnak. A jó humorérzékre egész életünkben támaszkodni tudunk és számtalan pozitív aspektusát használni tudjuk. Általa képesek vagyunk a dolgokat többféle perspektívából látni, és nem pusztán legadekvátabb szempontból megfigyelni. A humor tulajdonképpen ugyanarra kondicionálja az egyént, mint amire a játék.

Megnyilvánulásának jellemzői közé tartozik a túlzás, a kétértelműség, az inkongruencia, az ironikus-ság, ellenségeskedés, hirtelen belátás, felsőbbrendűség, meglepetés, a sokk, a feszültség, a megkönynyebbülés érzete, a trükkösség, a hirtelen képzet vagy a hirtelen belátás. Egyfajta nyitottság, szabad rácsodálkozás egy gondolatra, vagy helyzetre. A humor funkcióit tekintve is hosszú lista: szórakoztat, stresszoldó hatása van, tanít, gyógyít, kapcsolatokat teremt, felsőbbrendűséget alakít ki, státuszt vagy irányítást szerez, vitát generál, meggyőz vagy elutasít, kritikát fogalmaz meg, elősegítheti a társadalmi változást, erősen stresszoldó. Érzelmi és fizikai reakciót vált ki. A fizikai reakció legtöbbször nevetés formájában nyilvánul meg, amit egy bizonyos sarkalatos képtelenség vált ki. A nevetés különleges fizikai állapot, mert általa a test egymásra hangolt megszokott működése átmenetileg összezavarodik.

A nevetséges az abszurd módon össze nem illő érzések együttállása ugyanakkor vonzó, vicces vagy mulatságos tulajdonság. Ha + ha = aha! A humor egyben a kreatív gondolkodás kulcsfontosságú összetevője is. Segít játszani az ötletekkel, új szempontok szerint látni a dolgokat. Közösségek dimenziójából nézve a bizalom kialakításában és a kapcsolatteremtésben is szerepet játszhat. Különböző okból, de a humorra úgy a társadalomnak, mint az egyénnek is szüksége van. Az én alapfeltevésem az, hogy az egyik fő ok, amiért szükségünk van rá, az az, hogy rajta keresztül élhetjük át vagy tanulhatjuk újra a játék élményét.

A humor szerteágazó jellemzőiből és funkcióiból fakadóan az következik, hogy nem létezhet átfogó humorelmélet, hacsak nem annyira általános és homályosan fogalmazó, hogy az már dezinformatív.

Dolgozatomban a humor körüljárásához filozófiai, pszichológiai, irodalmi, esztétikai és szociológiai olvasmányokat vettem alapul. Vizsgálom a nevetés és a humor tényezőit, a humorelméleteket. Mindennek a humor elasztikus, formaváltoztató természete miatt érzem szükségét. Dolgozatommal nem kívánok semmilyen humorelmélet mellett elköteleződni, még kevésbé saját elméletet felállítani. Arra teszek kísérletet, hogy láttassam a humor pszichológiai fejlődési ívét, röviden felvázoljam a különböző megközelítési módokat. Szándékom bemutatni azt, hogyan lehet a humor a szabadság, illetve ennek hiányából adódóan az önvédelmi reflex, extrém esetben pedig az agresszió terepe is.

A humor pszichológiai fejlődési ívéről

A humorérzék már csecsemőkorban fejlődésnek indul. A folyamat elsőként a mosoly felismerésével majd az arra adott válaszreakcióval veszi kezdetét. Később a vicces hangok, furcsa, valamit utánzó, a meglepetés elemeit hordozó hangok azok, amik nevetésre készítetik a csecsemőt. Később ő maga is megpróbálkozik a hallott, látott hangok és valamennyi nonverbális jel megismétlésével, majd ennek analógiájára saját jelkészséget is alkalmaz. Vagyis a humor a tanult/tanulható képességek közé tartozik. A nevetést a csecsemők esetében különböző fizikai ingerek is kiváltják. 9-15 hónapos korukra a csecsemők már eleget tudnak a világról ahhoz, hogy megértsék, ha anyukájuk mókázásból például egy pelenkát tesz a fejére, vagy egy kacsa hangját utánozza, magyarul, ha bármi váratlan, az éppen zajló esemény sorba racionálisan nem illeszkedő dolgot csinál. Ettől a kortól körülbelül három éves korukig a tárgyak nem rendeltetés szerinti használata okozza a vicc egyik legfőbb forrását, de a fizikai ingerek okozta nevetések továbbra is jelen vannak.

A nyelvi készségeik fejlődésével pedig a mondókákon keresztül, a rím, dallamosság, ritmika és az értelmetlen szavak is fellépnek a vicc, a szórakozás térképére, körülbelül 5 éves korig. Ez nagyjából az az időszak, amikor sok gyerek először próbálja megnevetetni környezetét. Ilyen vicces próbálkozások közé tartozik például, mikor a gyerekek a szülő hatalmas cipőiben végigcsoszognak a lakáson, vagy ha az olyan egyszerű kérdésekre, mint például hogy "Hol a szád?" az arcukon szándékosan rossz helyre mutatnak.

Viszont az óvodások számára a vizualitás még kiemelten fontos. Sokkal humorosabbnak találják például egy képet, amin valami szokatlan, oda nem illő elem található (például egy napszemüveget viselő giliszta), mint egy rendes szóviccet. Ebben a korban az abszurd dolgok is elkezdnek számukra feltűnni. Például egy a mesében megjelenő kukorékoló számár.⁸⁰ Az óvodás kor végén illetve az iskolás kor kezdetén az alap szójátékok, a túlzások és a pimaszkodások egyre nagyobb százalékban válnak a vicc anyagává. Ettől a kortól már ők maguk is képesek egyszerűbb viccek interpretálására. A szókészlet fejlődésével a szavak jelentésének tisztulásával képessé válnak játszani velük: elkezdnek szójátékokat gyártani és találós kérdéseket kitalálni. Innentől viszont megtanulják azt is, hogy mi az a gúnyolódás: viccet csinálnak mindenből, ami eltér az általuk "normálisnak" tartottól, legyen az viselkedés vagy öltözködés. Ebben az életkorban kezdődik a humor finomodása, ami majd az irónia, szarkazmus és a negatív helyzetek humorral való kezelése felé mutat.

A humor filozófiai megközelítéseiről

A klasszikus elméletek a humor magjaként a kialakuló felsőbbrendűséget, az inkongruenciát és a megkönnyebbülést nevezik meg. Ennek megfelelően a három elfogadott klasszikus humorelmélet: 1. a fölényelmélet 2. a konfliktuselmélet 3. a szelepelmélet.

A 18. századi esztétika előszeretettel beszél a szépségről. A szépség mibenlétéről és annak hatásmechanizmusáról értekeztek. Ez a látásmód mára átalakult, de maradványa fellelhető abban, hogy ahogy a szépségérzékről beszéltek, úgy beszéltek mindenféle egyéb "érzékről": erkölcsérzékről, humorérzékről. Utóbbi azt a képességet jelentette, hogy valamiféle reakcióba tud lépni a humor

hallgatója a hallottakkal. Ezzel azonban az a probléma merülhet fel, hogy valami humortartalma azon múlik, hogy a befogadó képes-e fogadni a humort. De mi van akkor, ha A' személy megítélése alapján Z' jelenet humoros, de B' személy megítélése alapján ugyanaz a Z' jelenet nem vált ki reakciót. Innen nézve elég kicsi az esély a humor meghatározására, vagy arra, hogy definiálni tudjuk mi a humorérzék. Miért? Egyrészt azért, mert mint fentebb említettem, a humoros dolgok az élet teljesen szereteágazó területein fellelhetőek: a művészetben belüli és kívüli jeleneteket, ábrázolásokat, szituációkat egyaránt felölelik, beleértve Shakespeare színdarabjait is, Ernie Kovacs műsorait, a gyerekek szituációs játékeit, szövicceket, rajzfilmeket, találós kérdéseket etc. A válaszreakció mindig ugyanaz: mosoly, nevetés. Ezt a problémát még tovább árnyalja, ha Arisztotelész megfigyelését felidézzük, miszerint vannak dolgok, amik önmagukban nem okoznak "örömet", de utánzatuk annál inkább. A dolog és annak duplikátuma a humor esetében abszolút jelen lévő probléma. Hiszen nem feltétlen a dolog maga, ami a humoros helyzetet előidézi, hanem sok esetben épp az, hogy pusztán valamire emlékeztet a szituáció, a kép, a szövicc, ami nem maga az éles és eredeti helyzet, kép...etc. Vagyis az ábrázolatot találjuk humorosnak, míg az eredeti tárgy, esemény ha a valóságban találkozánk vele, nem váltana ki humorreakciót.

A második ok, amiért nehéz meghatározni, mi humoros, vagy mi is a humor, az az, hogy gyakorlatilag nincs olyan ember, akinek a "humorérzéke" fogadni képes minden humoros szituációt, művet. Berys Gaut felvetése, hogy a humor vizsgálható egy olyan felállásban, miszerint: "H akkor és csak akkor humoros, ha P bizonyos megfelelő körülmények között viccesnek találja, és P a megfelelő ember." Gaut szerint ez az állítás igaz lehet, de ebben az esetben is jól kell szűkíteni a vonatkozó feltételek és a személytípusok körét. Viszont felhívja a figyelmünket, hogy haladjon bárhogyan is a propozíció, felmerül a kérdés, hogy tulajdonképpen miről is van szó: H-ról, ami miatt P viccesnek találja H-t. Ebből jól látható, hogy milyen elasztikus vizsgálati objektum a humor.

Fölényelméletek - Superiority theory

A humor fölényelmélete az ókorban alakult ki, és többé kevésbé a 17. századig tartotta magát. Ez az értelmezés elég szűkre szabja a humor értelmezhetőségi körét. Platón *Philébosz* című dialógusában Szókratész és Protarchosz között az emberi tudatosságról folyik a diskurzus. Itt a nevetés a gyarlókra és a gyengékre irányul, akik nem követik az "Ismerd meg tenmagad!" intelmet. A mások gyöngeségén vagy szerencsétlenségén való nevetés élvezete közben összekeveredik a fájdalom és az öröm. Arisztotelész *Poétikájában* a komédia a csekélyebb jelentőségű dolgoknak az utánzása, de nem egy az egyben a rosszat utánozza: a rútból csak a nevetségeset emeli ki. "A nevetséges valamilyen hiba, mely fájdalmat és bajt nem okoz..." Arisztotelésznél erkölcsi tartalommal válik a nevetséges. "A legtöbb fölényelmélet vezérelvévé válik az a gondolat, hogy a humor forrása saját szuperior érzéseinkben, vagy a másik személy inferior érzéseiben van."⁸¹

Konfliktuselméletek - Incongruity theory

Ez az elmélet dominálja még mindig leginkább a humorról való diskurzust. Az elnevezés Berlyne-től származik, aki ingersajátosságokat vizsgált, és ennek folyamányaként vezette be a konfliktuselmélet elnevezést. A fogalom elég tágnak bizonyult ahhoz, hogy a humorra vonatkozó elméleteket is magába foglalja, úgymint a meglepődés, meglepetéskeltés, inkongruitás, kontraszt. James Beattie hívta fel

81 Séra László: A nevetés és a humor pszichológiája, 51.p, Akadémia Kiadó 1980, ISBN 963 05 33669

a figyelmet először az inkongruitásra. Beattie azt állítja, hogy a nevetés két vagy több inkonzisztens, nem odaillő vagy több inkonguens látványból származik⁸², amely egy vagy több komplex tárgy, tárgyegyüttes egységének tekinthető.

Kant 1790-es jellemzése szerint a nevetés “olyan indulat, amely a feszült várakozásnak a hirtelen semmivé válásából ered”. Kant azt is megjegyzi, hogy “mindenben kell valami értelmetlenné lennie, ami eleven, rázkódtató nevetést ébreszthet...”, amiben nem az értelem bontakozik ki. Vagyis Kant szerint “valami megtévesztőnek” vagy valami “látszatnak” kell “semmivé foszlania”. A kanti gondolat nyomaiban már Cicerónál is jelen van: “ezek közül egyik sem neveltett annyira, mint a váratlan”...

Jean-Paul Richter (1807) esztétikájában a nevetséges forrása a “fennséges” ellentétéként jelenik meg. “A nevetés birodalma az értelemhez tartozik, éspedig azon belül az értelmetlenség körébe”. Ez az értelmetlenség három elemből áll, ezek kontrasztjain keresztül válik érzékletessé: a) objektív, b) érzéki, c) szubjektív.

Schopenhauer véleménye szerint a nevetés egy fogalom és a fogalmilag elképzelt reális tárgy között, vagyis az absztrakt és a látható között van. Schopenhauer konfliktusfogalmához hasonló további vélemények a német esztétikában: Hegel, Krug, Flögel, Hecker, Lipps, Kraepelin (pszichiáter). Kraepelin intellektuális kontrasztokat különböztet meg, illetve jelentőséget tulajdonít az érzelmi kontrasztoknak.

Szelepelméletek - Release or relief theories

Szelepelméleteknek nevezzük azokat az elméleteket, amelyek valamiképpen egy tehermentesítő felszabadulás, a stressztől való megszabadulás, megkönnyebbülés érzetével kötik össze a humort. A szelepelméletek vizsgálatakor Descartestól indulok, aki a nevetést akként az örömként definiálja, ami akkor keletkezik, mikor valamilyen gonoszságon, minket érintő negatív dolgon mérgeledtünk, felháborodtunk és felfedeztük, hogy ez a dolog nem is ártott nekünk. David Hartley, Descarteshoz hasonlóan a nevetést „valami fájdalom vagy félelmetes megszűnése fölött érzett öröm”⁸³ megjelenési formájának tekinti. Ez az elmélet Herbert Spencerhez és Sigmund Freudhoz kapcsolódik leginkább. Freud a tendenciózus vicc megkülönböztetése mellett határozottan külön kezeli a viccet, a komikumot és a humort. Freud szerint a komikum mindegyik esetében található vagy kontrasztot, vagy szembeállítást racionális és irracionális, felnőtt és gyerekes között. Ezzel szemben a humornál “érzelmi megtakarításból”⁸⁴ származik a nevetés. Freud itt abból indul ki, hogy nem vagyunk képesek mindig másokon nevetni, vagy azért nem, mert rossz kedvünk van, vagy mert túlzottan kötve vagyunk érzelmileg a másikhoz, vagy egyéb gondjaink vannak. Viszont az az ember, aki mindezeket felül tud emelkedni és nevetni, az humoros, és ezzel a felülemeléssel “affektív energiát”⁸⁵ takarít meg.

Jerry Farber azt veti föl, hogy azért nem akarjuk a humort megérteni, mert félünk, hogy elrontja az élvezetet, a játékot, vagy azért, mert akár megtudhatunk valamit magunkról, amit nem akarunk.⁸⁶

82 Rothbart Mary K. Incongruity, Problem-Solving and Laughter, in *Humor and Laughter, Theory, Research and Applications*, szerk. Hugh C. Foot, New York, Routledge, 1996. 37-54.o
hozzáférés: utolsó letöltés: 2023.06.23.

83 Séra László: *A nevetés és a humor pszichológiája*, 56.p, Akadémia Kiadó 1980, ISBN 963 05 33669

84 Freud, S., 1905, *Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten*, Leipzig Freud, S., 1928, *Humour*. *International J. Psychoanal.*, 9, 1-6.

85 ua. mint a

86 Jerry Farber: *Toward a Theoretical Framework for the Study of Humor in Literature and the Other Arts*, *The Journal of Aesthetic Education*, Winter, 2007, Vol. 41, No. 4 (Winter, 2007), pp. 67-86, University of Illinois Press, Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/25160253> letöltés dátuma: 22.01.2023

Épp ez a Farber által említett probléma az, ami leginkább érdekel a humorban. Ez a potenciál, ami szembesülésre, önreflexióra ad lehetőséget. Ettől aztán a kommunikáció és megértés lehetősége is nyitva lehet. Lehet egy önaktivizáló ereje.

A humor és a rejtvénymegoldás

Norman Raymond és Frederick Maier problémamegoldó gondolkodással foglalkozó pszichológusok a hagyományos Gestalt-ézetet alkalmazták a humorra: az elem(ek) jelentése attól a konfigurációtól függ, aminek a részét képezik. Így az 'egész' bizonyos szempontú változása együtt jár az egész és annak alkotó elemeinek az átrendeződésével, átstrukturálódásával. A vicc megértésekor a percepciónk átstrukturálódik, hirtelen szemléleti változás következik be. Ez a poén megértésének alapja. A humoros élményt a váratlan és hirtelen szemléleti változás okozza. Fontos kitétel viszont az objektivitás is, mert csak akkor jöhetnek létre a leírtak, ha a befogadója nem azonosul a szereplőkkel, ha emóciói és szimpátiája nem interferálnak a folyamattal.

Arthur Koestler A teremtés című könyvében a kreativitásnak három megjelenési területét vizsgálja: a komikumot, a tudományos felfedezéseket és a művészeti alkotásokat. Alaptézise, hogy a humor, a felfedezés és a művészet eltérő gondolati és megismerési mintázatai mögött egyazon alapmintázat, a biszociatív gondolkodás rejlik.⁸⁷ Koestler alapelve szerint, ha egy eseményt, egy problémát vagy egy ötletet egyszerre legalább kettő, egymással kölcsönösen összeférhetetlen összefüggésrendszerben is tudunk értelmezni, akkor a vonatkoztatási síkok – a koestleri terminus: gondolkodási (és viselkedési) mátrixok – összeütközése új belátásokhoz, felismerésekhez vezethet. Így a nevetésben két egymással párhuzamosan futó referenciakeret találkozása működik szimultán. Koestler gondolatmenete alapján két egymástól elhatárolt készség, kulturális tapasztalat, szellemi sík, rutinként működő szokás és kódrendszer összeütközése a művészetben új forma megalkotásának kulcsa lehet. „Azért alkottam meg a biszociáció kifejezést, hogy különbséget tegyek az egy síkon való gondolkodás rutinművelte, és a kreatív tevékenység között, amely – s ennek bizonyításával fogok megpróbálkozni – mindig egynél több síkon mozog.”⁸⁸ Koestler azt is állítja, hogy a biszociáció aktusa lehet tudatos többsíkú gondolkodás eredménye, de lehet véletlen együttállásra való ráérmelés, avagy egy szándéktalan félregondolás következménye, creative misreading. Az új szabályra való ráérmelés következtében pedig túlléphetünk a megszokások/rutinok kialakította határokon. Minél távolabbi “gondolkodási mátrixok” kerülnek összekapcsolásra, annál erősebb lehet a gondolati sémából való kikökenés. Ha olyan extrém vonatkozási rendszerek kerülnek összekapcsolásra, vagy a paradoxikus hatás olyan erős, akkor a biszociáció sokként képes hatni a benne részvevő személyre.⁸⁹

A paradoxonokkal való találkozás „éles és könyörtelen fényt vet mindarra, amit – homályos rutinjainkat követve – elmulasztottunk észrevenni; napvilágra kerülnek a játékszabályok mélyén rejtőző hallgatóságos állítások és előítéletek. A biszociatív sokk szétveri a gondolkodás önelégült megszokásait, s a látszólag nyilvánvaló felfedi a mélyen rejlő titkokat.”⁹⁰

William F. Fry Jr. humor és paradoxon viszonyát vizsgálja 1987-es írásában. Fry szerint a paradoxon

87 Lásd: Arthur Koestler: A teremtés. Ford. Makovecz Benjamin. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988. 50. o.

88 Uo. 24. o. Koestler céljait talán jobban fedi könyvének eredeti címe: míg a magyar 'teremtés' az alkotás, a kreálás biblikus konnotációit emeli ki, a létrehozást, addig az angol címbe a kreálás a Koestler által meghatározni kívánt kreativitással is egybecseng. [Arthur Koestler: The Act of Creation. Penguin Books, New York, 1964.]

89 Lásd: Arthur Koestler: A teremtés. Ford. Makovecz Benjamin. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988. 50. o.

90 Uo. 77. o. Ugyanezt lásd hosszabban: Uo. 139–140. o.

mindig az ember mentális működésének határán van. A paradoxon határvonalat képez a felfogható és a felfoghatatlan dolgok között. A paradoxont sokszor úgy definiálják, mint valamit, ami összeegyeztethetetlen a közös tapasztalattal vagy ellentmondásos tulajdonságokkal rendelkezik. Fry szerint azonban ennél sokkal többről van szó. "The word paradox designates a breakdown in our logical system."⁹¹ A paradoxon által valami a felszínre jön, tudomásunkra jut, amit az eddig általunk ismert elemekkel a megszokott szabályokat használva nem tudunk összekapcsolni.

II.8 Összegzés: A kutatás kulturális jelentősége és egyénre gyakorolt hatása

A kutatás és az azt összefoglaló értekezés kulturális jelentősége meglátásom szerint abban nyilvánul meg, hogy a dolgozat kitűzött keretein belül egy speciális szempontú, a játék, a humor, a személyiségfejlődés és az alkotás összefüggéseire fókuszáló betekintést ad Ernie Kovács munkásságának kontextusaiba. Ráirányítja az olvasó figyelmét korszakalkotó tevékenységére és az Amerikában 2023 nyarán a *Fantagraphics* gondozásában megjelent *Ernie in Kovacsland* című könyvre, valamint a Josh Mills által kezelt *Ernie Kovács Archivum* anyagára. Ezzel lehetőséget ad Kovács munkásságának a hazai művészeti diskurzusba való beemelésére.

Ernie Kovácsnak a 30-es és a 60-as évek amerikai kultúrát alakító tevékenységét azért tartom fontosnak a hazai diskurzus részévé tenni, mert Kovács habitusával és a humor eszközével nemcsak szóragoztatni képes, hanem az egyénhez szólva tesz kísérletet a kreatív lét és gondolkodás valamint a percepció képességének ébrentartására. Mivel a humor a játék egy részterülete, ezért Ernie a humoron keresztül közönségét az egymásnak ellentmondó tények, események általa teremtett önellentmondásokkal teli paradox együttállásában játékra tudja inspirálni. A játék közben kiderül, hogy az egymásnak ellentmondó tények, események együttállásából adódó paradox helyzetek nem oldhatók fel abban a szabályrendszerben, amiről szólnak. Ezek a helyzetek felhívják a figyelmet saját szabályrendszerük hiányosságaira és arra készítetnek, hogy a játék résztvevői saját szabályrendszert hozzanak létre.

A jelen kor kultúrájának és társadalmának értelmezése tekintetében, Ernie Kovács humora és magatartásformája azért példaértékű, mert életműve azt sugallja, hogy a paradox helyzetekben az egyént az segíti megoldáshoz, ha egy problémát egyszerre több, egymásnak ellentmondó szempontból értelmez. Az egymástól idegen szempontok ütköztetése új be- és meglátásokat generál, esélyt teremtve a rutinok és megfelelési kényszerek felszámolására.

Az értekezés egy további hozadéka, hogy írásakor az elméleti- és alkotói kutatómunka folyamatában tudatosodott számomra a válasz a több év óta jelen lévő kérdésemre: Mi is pontosan a vizsgálni kívánt dolog? Mi az a cselekvési forma ami egyedülálló szerepet tölt be az emberi létezésben, melyet más tevékenység nem képes betölteni?

Mivel az értekezés írása folyamán a látszólag egymástól idegen szempontok ütköztetése kikerülhetetlen volt, ezért számomra korábban ismeretlen összefüggések és szabályrendszerek tűntek fel az élet, a játék, a humor és a művészetek egymástól látszólag idegen rendszerében. Ezek felismerések segítettek hozzá feltételezésem tudatosításához valamint a kérdésemre adandó aktuális válasz megfogalmazásához: A játék az a cselekvési forma, ami redukálhatatlan egzisztenciális jelentőséggel rendelkezik, ezért alanyi jogon van helye az egyén és a társadalom alakulásának folyamataiban. Ernie Kovács munkásságának kutatása által tudatosodott továbbá, hogy a játék, ezen belül a humor az, amin keresztül az autoritás által vezérelt megfelelési kényszer alól ki lehet szabadulni. A játékon

91 American Behavioral Science, Vol.30. No. 1 January/February 1987 42-71.o, idézett szövegrész: 42.o, Sage Publications Inc. 1987. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/000276487030003005> letöltés: 2023.01.15.

keresztül nyerhető vissza a belső kényszerektől mentes gondolkodás és cselekvés igénye és képessége, ami lehetővé teszi az egyén és a társadalom együttműködését. Ezért a játszani tudás képességének ébrentartása elengedhetetlen nem csak az egyén, de az egészségesen működtetett társadalom szempontrendszerében is. Abban az esetben, ha a problémamegoldásként értelmezett játék tere külső tényezők vagy belső kényszerek által korlátozva van, de abban az esetben is ha a problémamegoldás igénye egzisztenciális kényszerré válik, akkor a játék részterületét képező humor szerepe jelentősen megnő. Így például az underground megmozdulásoknak, kultúraközvetítő személyeknek, játékra, önreflexióra sarkalló tanítóknak, netán mindezen jegyek kombinációit magukon hordozó alkotóknak, egyéneknek a szerepe kiemelten fontossá válik. Az önreflexió, az önszabályozás kísérleti laborjaként funkcionáló játék közben a magabiztos döntéshozatal, a problémamegoldó hozzáállás, a közös szabályalkotás képessége és a határozott, felelősséget vállalni képes én formálódik.

Itt jegyzem meg, hogy Ernie Kovacs alkotótevékenységét a játék, az öröm, és saját lelkesedése vezeti. Mindeközben tanít és mindenek előtt a felszínen szórakoztat. Így azon személyek is, akik művészetének fent taglalt komplexitása iránt nem érzékenyek, befogadóivá válnak alkotói megnyilvánulásainak, mert a humor stresszoldó, felszabadító tulajdonsága a meglepetés kikerülhetetlen erejével rájuk is hatással van.

Meglátásom szerint az egymásnak ellentmondó tények, események együttállásából adódó paradox helyzetek felismerése által keletkező sokkszerű meglepetés az, ami megtörve az észlelés megszokott mechanizmusát, a közös nevező szerepét tölti be az – élet – játék – humor – meglepetés –művészetek – kontextusában.

III. A MESTERMUNKA BEMUTATÁSA

A doktori kutatási témájához kapcsolódóan a mestermunkán kívül fontosnak tartottam, hogy úgymond ne hagyjam a véletlenre Ernie Kovacs munkásságának Magyarországon történő szélesebb körű bemutatását. 2023 nyarán az Egyesült Államokban megjelent a *Fantagraphics* gondozásában az *Ernie in Kovacsland* című könyv, amely alkalmat adott arra, hogy a könyvnek Budapesten is bemutatóval egybekötött interjúbeszélgetést szervezzek Josh Mills-sel, az *Ernie Kovacs Archivum* kezelőjével, a könyv egyik szerkesztőjével.

Az eseményeknek 2023 november 9-én a *Massolit Books and Cafe*, November 10-én *AZ ISBN Könyvesbolt és Galéria* adott helyet⁹².

A november 9-i esemény alkalmával fotókiállítás is nyílt, amely fotoarchivokat mutatott be Ernie Kovacs munkásságáról. Az eseményeken a hallgatóság az *EdiAd Productions* jóvoltából videoarchív műsorfelvételeken keresztül megismerkedhetett Ernie munkásságával, amelyeket Ben Model archivistája válogatott. A felvételek megtekintése után az *Ernie in Kovacsland* könyv szabad szerkesztési struktúrájáról beszélgettünk, többek között arról, hogy ez mennyire támogatja és tükrözi vissza Ernie Kovacs munkásságát, mennyire segíti a befogadást, teszi lehetővé egy esetleges első találkozás esetén a befogadó értelmezését. Az *ISBN* -ben megvalósult eseményről videofelvétel is készült, melyet online felületen is elérhetővé teszek, ezzel is segítve Ernie megismerésének hozzáférhetőségét. Az események apropóján Ernie Kovacs bélyegsorozatot is készítettem a Magyar Postával. Ezt egy geg értékű poénmellékletként kívántam az események és doktori mestermunkám mellé fűzni.

Mestermunkámat először nagyon szorosan egy Ernie reflexióként képzeltem el: technikában, témában, vizuális képszerkesztésben szándékoztam kapcsolódni Kovacs tevékenységéhez. Majd az idő teltével elengedtem ezt az elképzelést, és egy impulzív fuvallatnak köszönhetően a rádiójáték műfaját választottam. A rádió, a rádiójáték több okból is izgalmas és indokolt választásnak tűnt: gyerekkoromban teljesen magával ragadtak édesapám és nagypapám régi rádióké-szülékei, azokon a gombok, tekerők, az frekvencia keresősávja mögötti világítás komplett érzetlennyomatára emlékszem. A sávkeresés gesztusát egy az úrhajóval a végtelenben siklásként vizualizáltam magam előtt, amitől a végtelen nem határok mentén értelmeződik, hanem a tér-energia-potenciál természetét tapogathatom meg picit.

Kicsit nagyobb koromban, az élő rádióműsört imitálva magnókazettára vettem föl műsorokat. Szerettem elképzelni a világ másik felén élő embert, akinek mesélek, súgok valamit arról a jelenről, ahol én épp akkor tartózkodtam. Majd 2020-21-ben Hargitai Henrik Elte Média Tanszékén indult Magyar rádiójáték archívum projektjéhez kapcsolódva, rengeteg rádiójátékot hallgattam meg.

Doktori kutatásommal haladva Ernie rádiós tevékenységéről is sokat olvastam, amiből egyrészt a rádió imaginációs természete nagyon magával ragadott, másrészt nagyon tet-szett, ahogy jelen van a rádióban és ahogy kollégáival együtt dolgozik. Leginkább ez a két vonatkozás és a gyerekkori érzelmi kötések alkották a műfajválasztás alapját.

92 esemény promóvideói: <https://www.youtube.com/watch?v=xRcEaanG8V8> és <https://www.youtube.com/watch?v=LbRiCzqzTJ4&t=5s> utolsó megtekintés: 2024.01.04.

A 12 szorongás frekvenciája cirka 60 perc időtartamú rádiójáték, zenés ballada. A szövegének megírására Mechiat Zina-t kértem fel. Zinával korábban dolgoztam a Trafóban, és aztán véletlenül kezembe került *Álomból föl, vidékre le* című verseskötete. Zina humora, fekete humora, szarkazmusa, ironiája, érzékenysége, a személyes imaginációt beindító képi fogalmazásmódja teljesen magával ragadott.

A hangjáték formailag gyakran teljesen narrációalapú, némi hangyi környezettel, hangyi alátámasztással körítve. *A 12 szorongás frekvenciája* végig zenei. Az elbeszélte történet szövege a narráció és az ének váltakozásából áll össze.

A zenén Szesztay Csanáddal dolgozom együtt. Csanáddal korábban dolgoztam már két zenei darabon, élő performatív jellegű előadásokhoz. Ez a műfaj mind a kettőnknek a maga nemében új.

A hangjátéknak 9 szereplője van, amiből egy a "tömeg", és a görög tragédiák mintájára megjelenik a kórus. Valamennyi szereplőt Ernie Kovacs egyik rádióműsorának⁹³ mintájára, egy személyben kívánom megvalósítani. (Illetve ezen a ponton még kérdés számomra, hogy talán a kórusnál egy énekes társam is lesz.)

A 12 szorongás frekvenciája rádiójáték szövegének aktuális verziója megtalálható az értekezés V. Függelékek fejezetnek az V.1 számú alfejezetében, *Kivonat a mestermunka hangfelvételeinek anyagából* cím alatt.

A rádiójáték nyilvánosságra hozatalának tervezett időpontja 2024 március. Közvetítésére a *Tilos Rádió* ad sávot.

93 Ernie Kovacs Dick Tracy képregényeket olvasott fel. Léteztek Dick Tracy képregény adaptációk rádióra, amiben az Ernie verzió eltér, az az, hogy Ernie az eredeti szöveget egy ez egyben használta, illetve, hogy Eddie Hatrak alakította 88Keys, az összes többi karakter Ernie. Dick Tracy 1934-től hétköznapi az NBC New England-i állomásain az 1948-as ABC-hálózatán volt műsoron. Bob Burlen volt az első rádiós Dick Tracy 1934-ben, aztán 1930-as és 1940-es között többen alakították Tracy-t. 1940-től Barry Thomson, Ned Wever és Matt Crowley alakították Tracy-t. A korai műsorok mindegyike 15 perces epizódból állt.

nov. 9th **Massolite Books&Cafe**
Intimate Vacuum
 Ernie Kovacs photo exhibition, screening and panel discussion with Adrienn Dorsánszki, Josh Mills 9th of November 2023, 6.30pm at Massolite Books&Cafe, Budapest, Nagy Diófa u. 30, 1072. The photo exhibition is on view from the 9th of November 2023- 20th of November

nov. 10th **ISBN Bookstore and Gallery**
Ernie in Kovacsland
 Book Talk and Signing, panel discussion with Adrienn Dorsánszki and Josh Mills 10th of November 2023, 6.00pm at ISBN Bookstore and Gallery, Budapest, Vig u. 2, 1084

„Nothing in moderation
 This has been real...”

The Ernie Kovacs
Magic Experience
in Budapest

NEVER MIND

29. kép | Ernie Kovacs könyvbemutató és kiállítás plakát, 2023.11.09-10. plakát: Beke Barbara

30

32

31

33

30. kép | The Ernie Kovacs Magic Experience könyvbemutató és fotókiállítás megnyitó, Massolit Cafe, Budapest 2023.11.09. Josh Mills-szel. fotó: Szesztay Csanád, 2023.

31. kép | The Ernie Kovacs Magic Experience könyvbemutató és fotókiállítás megnyitó, Massolit Cafe, Budapest 2023.11.09. fotó: Szesztay Csanád, 2023.

32. kép | Ernie Kovacs bélyeg 2023. (saját munka)

33. kép | Ernie Kovacs bélyeg 2023. (saját munka)

IV. A FELHASZNÁLT IRODALOM- ÉS A FELHASZNÁLT KÉPEK JEGYZÉKE

Felhasznált irodalom:

Adams Edie and Windler Robert, Sing a Pretty Song, The “Offbeat” Life of Edie Adams including the Ernie Kovacs years, New York, William Morrow and Company INC., 1990.

A performance-művészet, szerk. Szőke Annamária, Budapest, Artpool, Balassi Kiadó, Tartóshullám, 2001.

Arisztotelész: Poétika. ford.: Geréb László, Budapest, Kossuth Kiadó, 1992.

Arnheim, Rudolf, In Praise of Blindness; Emancipation from the Body, in. Radio The Art Of Sound Da Capo Press, 1972. 133- 203.o.

Bergson Henri, A nevetés, ford. Szávai Nándor, Budapest, Gondolat Kiadó, 1986.

Ernie Kovacs, How to talk at gin, New York, Garden City, Doubleday&Company INC., 1962.

Ernie Kovacs, Zoomar, New York, Bantam Book, 1959.

Ernie in Kovacsland: Writings, Drawings, and Photographs from Television’s Original Genius, szerk. Mills Josh, Model Ben, Thomas Pat, Seattle, Fantagraphics, 2023.

Ferguson Bruce, The Importance of Being Ernie: Taking a Closer Look (and Listen) in. Illuminating Video, An Essential Guide to Video Art, szerk. Hall Doug Fiffer Sally Jo, New Jersey, Aperture/Bay Area Video Coalition, 2005. 349.365.o

F. Fry William Jr., Humor and Paradox, American Behavioral Scientist, Vol. 30. No.1.January/ February 1987, Stanford University Medical School, 42-71.o., Sage Publications INC. 2012. <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/000276487030003005> utolsó letöltés: 2023.06.10.

F. Fry William, Madness, A Study of Humor, New Brunswick, Transaction Publishers, 2010.

Freud, Sigmund., 1905, Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten, Leipzig Freud, S., 1928, Humour. International J. Psychoanal., 9, 1-6.

Giuseppe Mariagrazia Di, Perry J. Christopher, The Hierarchy of Defense Mechanisms: Assessing Defensive Functioning With the Defense Mechanisms Rating Scales Q-Sort, <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2021.718440/full> utolsó letöltés: 2023.06.12.

Görög Gondolkodók I. ford. Kerényi Károly, Budapest, Kossuth Kiadó, 1996.

Green Sara E., Shawn Bingham, Shawn Chandler, Seriously Funny : Disability and the Paradoxical

Power of Humor, Lynne Rienner Publishers , 2016. hozzáférés: Universitt. Bielefeld <https://katalog-plus.ub.uni-bielefeld.de/title/HT021363488> utolsó letöltés: 2023.04.20.

Hall Edward T., The Hidden Dimension, New York, Anchor Books, 1966.

Higgins Scott, Arnheim for Film and Media Studies, New York and London Routledge, 2010.

Horton Andrew, Ernie Kovacs & Early TV Comedy, Nothing in Moderation, University of Texas Press, 2010

Horton Andrew, Laughing out Loud, Writing the Comedy-Centered Screenplay, = Comedy and Television: Stand-up, Sitcom and Everything in Between, 72-78.o., Los Angeles, University of California Press, 2000.

Huelsenbeck Richard, Memoirs of a Dada Drummer, szerk. Kleinschmidt Hans J., ford. Neugroschel Joachim, Los Angeles, University of California Press, 1991.

Ivry Benjamin, The cult of the Kovacs,16.02.2019 <https://www.theneweuropean.co.uk/brexit-news-ernie-kovacs-comedian-television-edie-adams-41082/> utolsó letöltés: 2023.07.20.

Koestler Arthur, A teremtés, ford. Makovecz Benjamin, Budapest, Európa Kiadó, 1988.

Marc David, Comic Visions, Television Comedy and American Culture, The Making of the Sitcom, 70-100.o. Planet Earth of Sitcom, Planet Earth to Sitcom 100-129.o, Malden, Blackwell Publishers INC. 1997.

Minow Newton, Television and the Public Interest, delivered 9 May 1961, National Association of Broadcasters, Washington, DC <https://www.americanrhetoric.com/speeches/PDFFiles/Newton%20Minow%20-%20Television%20and%20the%20Public%20Interest.pdf> utolsó letöltés: 2023.07.23.

Mitchner Stuart, Going to Extremes With Trenton Products Ernie Kovacs and George Antheil, 23.01.2019. <https://www.towntopics.com/wordpress/2019/01/23/going-to-extremes-with-trenton-products-ernie-kovacs-and-george-antheil/> utolsó letöltés: 2023.06.10.

Nachman Gerald, Seriously Funny, The Rebel Comedians of the 1950s and 1960s, New York, Pantheon Books/Random House INC., 2003

On the Radio, <https://www.sfomuseum.org/exhibitions/radio> utolsó letöltés: 2023.07.10.

Platón összes művei III. szerk. ford. Kövendi Dénes, Budapest, Európa Kiadó, 1984.

Schwindt Gisela Coronado, Human Senses in Renaissance Science in. Encyclopedia of Renaissance Philosophy, szerk. M. Sgarbi, Springer Nature Switzerland AG 2020, https://www.academia.edu/41750387/Human_Senses_in_Renaissance_Science letöltés:2023.02.24.

Séra László, A nevetés és a humor pszichológiája, Budapest, Akadémia Kiadó, 1983

Shull Bill, Philadelphia Television, Charleston, Arcadia Publishing, 2015.

Sikov Ed, Laughing Hysterically, American Screen Comedy of the 1950's, Unrest in Peace: Hitchcock's Fifties Humor, 150-178.o

Sloterdijk Peter, The Critique of Cynical Reason, Theory and History of Literature, Volume 40, angolra ford. Michael Eldred. Minnesota, University of Minnesota Press, 1988.

Spiegel Lynn, TV by Design, Modern Art and the Rise of Network Television, Silent TV: Ernie Kovacs and the Noise of Mass Culture, Chicago, The University of Chicago Press, 2008. 178-212.o

Statistics on radio and television, 1950-1960, UNESCO, 1967. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000033739> utolsó letöltés: 2023.07.23.

Sterne Jonathan, The Audible Past, Cultural Origins of Sound Reproduction, Duke University Press, 2003.

Rico Diana, Kovacsland, A Biography of Ernie Kovacs, New York, HBJ Books, 1991

Rothbart Mary K. Incongruity, Problem-Solving and Laughter, in Humor and Laughter, Theory, Research and Applications, szerk. Hugh C. Foot, New York, Routledge, 1996. 37-54.o
hozzáférés: https://www.researchgate.net/profile/Mary-Rothbart/publication/279233531_Incongruity_Problem-Solving_and_Laughter/links/5695942d08aeab58a9a508d1/Incongruity-Problem-Solving-and-Laughter.pdf utolsó letöltés: 2023.06.23.

Rothman Lily, The Scathing Speech That Made Television History, MAY 9, 2016, <https://time.com/4315217/newton-minow-vast-wasteland-1961-speech/> utolsó letöltés: 2023.07.23.

The Ernie Kovacs Collection, DVD Collection, Los Angeles, Ediad Production INC. 2011.

The Vision of Ernie Kovacs, May 30-September 4, 1986, Kiállítás katalógus, New York, The Museum of Broadcasting, 1986.

Thomson Ethan, Parody and Taste in Postwar American Television Culture, Ernie Kovacs and the Logics of Television Parody and Electronic Trickery, New York, Routledge, 2011, 98-124.o

Walley David G., Nothing in Moderation, A Biography of Ernie Kovacs, New York, Drake Publishers INC. 1975.

Walley David G., The Ernie Kovacs Phile, New York, Simon&Schuster INC., 1987.

Képjegyzék

1. kép | Böröcz András, Révész László, Flea 1986
2. kép | Böröcz András, Révész László, Flea 1986
3. kép | Böröcz András, Révész László, Aurora, One Hour 1987
4. kép | Vákuum TV Fake élő kapcsolással a nagyvilágból (Egyiptom) Forrás: Vákuum TV videóarchívum
5. kép | “Holdra Szállás” műsorszám. Forrás: Vákuum TV-videóarchívum
6. kép | Johann Lindner, Leipzig, 1472-1474. Wellcome MS 55, f.93.⁹⁴
7. kép | Ernie Kovacs a Friend 4.évad 5.epizódjának jelenetében
8. kép | Ernie Kovacs - Nairobi Trio a Friend 4.évad 5.epizódjának jelenetében
9. kép | Ernie Kovacs show, hallgató által beküldött fotó
10. kép | Ernie Maryvel Atlantic City-ben 1920-as évek elején
11. kép | Ernie Kovacs születésnap-i köszöntője a helyi újságban. Ernie póniján ül, amit születésnapjára kapott
12. kép | Kovacs_Ernestinum_St_Stephens, Trenton Ernie keresztelőlapja 1919.02.03.
13. kép | Kovacs_Andrew_szándéknyilatkozat
14. kép | Öreg Cole király szerepében, (középen koronában Ernie Kovacs), a Mother Goose’s Goslings darabban 1931-ben
15. kép | Ernie Kovacs show, hallgató által beküldött fotó
16. kép | Ernie Kovacs rádió adásban, 1941-50 között
17. kép | Chester Gould Dick Tracy Sunday Comic Strip Original Art, Chicago Tribune, 1940.08.25
18. kép | WTTM személyzet a boxolóból birkózóvá lett Primo Carnera-val, korai 1940-es évek (Ernie Kovacs jobbról a harmadik)
19. kép | New Jersey State Fair, non stop adás, 1949
20. kép | Jeff Goldbloom Ernie Kovacs szerepében a Between laughter (1984) című film nyitó jelenetében a trentoni vasútállomás sínein készít remotot.
21. kép | Capehart Farnsworth Company reklám plakátjai
22. kép | Capehart Farnsworth Company reklám plakát, 1944
23. kép | Capehart Farnsworth Company reklám plakát, 1953
24. kép | Nairobi Trio 1960 novemberi felvétel az 1960 decemberi Take a Good Look epizódhoz
25. kép | Ernie Kovacs Percy Dovetonsils szerepében
26. kép | Wolfgang Sauerbraten
27. kép | Ernie Kovacs Chef Molnár szerepében
28. kép | Scilent Show az 1958-as brüsszeli Világkiállításon az USA egyetlen kiválasztott televíziós programjaként került bemutatásra
29. kép | Ernie Kovacs könyvbemutató és kiállítás plakát, 2023.11.09-10. plakát: Beke Barbara
30. kép | The Ernie Kovacs Magic Experience könyvbemutató és fotókiállítás megnyitó, Massolit Cafe, Budapest 2023.11.09. Josh Mills-szel. fotó: Szesztay Csanád, 2023.
31. kép | The Ernie Kovacs Magic Experience könyvbemutató és fotókiállítás megnyitó, Massolit Cafe, Budapest 2023.11.09. fotó: Szesztay Csanád, 2023.
32. kép | Ernie Kovacs bélyeg 2023. (saját munka)
33. kép | Ernie Kovacs bélyeg 2023. (saját munka)

94 <https://medievalmetamorphoses.wordpress.com/2017/03/26/sensing-the-extraordinary/> letöltés, 2023.07.22.

V. FÜGGELÉKEK

V.1 Kivonat a mestermunka hangfelvételeinek anyagából

Koncepció, rendező: Dorsánszki Adrienn

Írta: Mechiat Zina

Zene: Szesztay Csanád, Dorsánszki Adrienn

A szorongás 12 frekvenciája

hangjáték 12 felvonásban

Szereplők

Eszter: 36 éves, teljesen átlagos nő. Filigrán alkat, szemüveges, szereti a meleg pulóvereket. Viszonylag gyakran elefelejt enni. Nem anorexiás, nincsenek táplálkozási zavari, egyszerűen nem érdekli az étel. Nem öltözik sem különösebben nőiesen, sem slamosan. Csupán teljesen átlagosan. Kispesten született és ott is nőtt fel, az egyetemet is úgy végezte, hogy otthon lakott, mellette dolgozott. Filozófiát tanult a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen. Mivel visszahúzódo személyiség, ezért barátai sosem voltak igazán, de magában ezt egy teljesen normális dolognak könyvelte el. Eszter sosem hozott döntéseket, próbál beleolvadni a környezetébe. Nem szereti magát, sosem szerette, nem tudja, hogyan kell, és nem is gondolt még rá, hogy erre szükség volna. Ő csak él. Mert így alakult. Most fog mindez átalakulni.

Erős én (Ms. Bossy): Eszter elfojtott, elnyomott része. Az öntudatos, erős, kissé cinikus nő, aki tudja mit akar, és mindig pontosan tudja, hogyan kell megoldani a problémákat. Másokat - esetünkben Esztert - olykor becsméri. Tisztában van az értékeivel és büszke rájuk. Kimondottan okos, gyönyörű és határozott. Ő az, akivé Eszter akart válni 12 éves korában. Ő az, aki most, 14 évvel később felébredt, és segíti terelgetni Esztert - a maga módján.

Gyenge én: Eszter folyamatosan szorongó, bizonytalan énje, amely nem tudati, hanem érzelmi szinten létezik. Szeretne mindenkinek megfelelni, mindent jól csinálni, és ha egy mód van rá, feltűnés nélkül létezni. Mindeközben elhagyatott, magányos, kitaszított - legalábbis ennek érzi magát. A saját hangját nem ismeri, ahogyan önmagát sem. Nem beszél, a darabban csak zenében, hangatmoszférában van jelen, ami érzélemvilágát tükrözi.

Kórus: Külső hang, gyakorlatilag egy identitás nélküli narrátor, aki versben kottázza le a soron következő epizód történéseit. Hangja, stílusa az adott epizódhoz idomul.

Éter: Környezeti hangatmoszféra. Mivel a környezet alapvető befolyással van Eszter életére, ezért külön szerepet igényel. Ez a hangatmoszféra elsősorban nem nyelvi szinten van jelen, de olykor verbálizálódik. Olyankor mint egy külső erő hangja, ami Eszter érzélemvilágára reagál.

Dávid: Eszter barátja. Hat éve jöttek össze, egy társkereső applikáción találkoztak. Tulajdonképpen jobb híján lettek egy pár: mindketten magányosak voltak, nem ódzkodtak a másiktól, de igazán

sosem ismerték meg egymást. Jellemzően olyan közös programjaik vannak, amelyeken nem kell beszélgetniük egymással. Ugyan régóta vannak együtt, mégsem élnek együtt. Nem jutott eszébe egyiküknek sem az összeköltözés. Langyos viszonyukat időnként Dávid frusztrációja rázza fel. Mivel rengeteg problémája van saját magával, ezért hajlamos Eszteren kitölteni a dühét, elégedetlenségét, és felvesz egy bully szerepet. Eszter erre konzekvensen nem reagál.

Dávid harmincas éveit taposó irodista, egy multinál dolgozik. Nagy figyelmet fordít a sportra és a táplálkozásra. Szabadidejében sorozatokat néz, vagy PS2-n játszik. Alapvetően átlagos életet él, de gyerekkorában zeneiskolába járt, és egy darabig zenésznek készült. A művészeti vonalat kimoszták belőle az egyetemi évek, a Morissons2, meg a Négyeshatos söröző. Mindazonáltal még mindig érzékeny, futás közben komolyzenét hallgat. Ezt az érzékenységet Eszter is látja benne, talán emiatt van vele még mindig. Dávid érzi, hogy dolgoznia kellene magán, de nem tudja, hogyan kell. Pszichológushoz nem akar menni, az önsegítő könyveket pedig túlságosan divatosnak tartja. Ezért nem változtat az életén és megszokta, hogy csak felszínes beszélgetésekben vesz részt, ámbátor ezek nem kielégítőek számára. Szőke haja van, kék szeme, kimondottan jóképű. Ő magát átlagos megjelenésűnek tartja. Folyamatos imposztorszindrómával és megfelelési kényszerrel küzd.

Bence: Eszter öccse. Hat évvel fiatalabb nála, sosem voltak egymáshoz igazán közel. Mivel késői gyerek, ezért szülei mindent megadtak neki, talán többet is, mint amit Eszternek. Mire ő megszületett, addigra a család jobb anyagi körülmények között élt már, így Bencének nem kellett dolgoznia az egyetem mellett, és szabadabb életet élhetett, mint a nővére. Mindazonáltal, mindig is meg akart felelni neki, ahogyan mindenki másnak is. Mivel mintagyerek volt, ezért egy idő után elkezdte a társadalmi elvárások szerint élni az életét, miközben elfeledkezett arról, hogy saját magát megismerje. Alapvetően érzékeny, melegszívű fiú, de biztonságosabbnak érezte, ha magára veszi a szokásos férfiszerepet. Mikor ezt megtette, akkor jött rá, hogy legintimebb viszonya a hatalommal van. A Corvinusra járt, nemzetközi kapcsolatokat végzett, most pedig egy tanácsadó cégnél vezető elemző. Van autója, lakása - hitelre ugyan -, 28 évesen házasodott, most pedig jön a gyerek.

Anyja: Hatvan körüli asszony, aki ugyan már hozzászokott férje faragatlanságához és abuzív félmondataihoz, mégis fáj neki. Fiatalon szült, férje az első férfi, akivel valaha együtt volt. Szeret főzni és rejtvényt fejteni. De azt szereti a legjobban, amikor fodrászhoz megy. Azon kívül nem mozdul ki. Magányos, de mindig is az volt, így ha másként lenne, nem biztos, hogy túlélne.

Apa: Hatvanas pasi, magát kiváló politikus alkatnak tartja, de valójában senki nem veszi komolyan. Egy közepes méretű cégnél matracokat szállít, mellette hétvége mutyizik: kamionos barátjával átnézik a szállítmányokat, és ami nem kell, eladják. Középiskola után jött Pestre, szerencsét próbálni, egyébként alföldi születésű. Egész életében azon dolgozott, hogy minél feljebb jusson a társadalmi ranglétrán, de ő maga igazából nem változott meg. Mindig mindent jobban vél tudni, mindenről van véleménye, amit előszeretettel szajkóz, másét viszont nem hallgatja meg. Távolról nézve sikeres figurának tűnik, hiszen van egy vállalkozása, egy lakása, felnevelt két gyermeket, és ivócimborái is akadnak. Valójában igazából folyton azon morfondírozik, hogy vajon elvesztegette-e az életét? Gyerekkorában pilóta akart lenni, de ötven pluszosan utazott először repülővel, és rossz-szul lett a gépen.

Kollégák: van egy arctalan irodista tömeg oldaluk, amiből kiemelkednek az egyes karakterek. Ők archetipusok: komplexusos törtető picca, öltönyös idős főnök, gyúrós, valójában semmit nem csináló

irodista. Az ő alakjuk a megszólalásaiknál van kifejtve. Az irodai tömeg pedig a géphangokból, és az irodai heherészésből, esetleg feszült, de udvarias számonkérő megszólalásokból tevődik össze. Amolyan zshivaj.

Tömeg: Az utca emberi mocska.

Általános hangatmoszféra: *szívdobogás átsző mindent a teljes darab alatt*

Prológ

Hangatmoszféra: *csendes eső*

Egy szeles, őszi éjszakán, behaltak a muslicák Eszter kávéscsészéjébe. Valami különös oknál fogva, tíz év után először, nem mosogatott el. Hiszen tudta: a koszos edények vonzzák a bajt. De arra nem gondolt, hogy ennek a botlásnak köszönhetően az egész élete megváltozik. Léket kapott pilleszárnygyenge személyisége. Felébredt benne az, akit már réges-rég eltemetett: a nő, aki gyerekkorában lenni szeretett volna. És most készen állt arra, hogy bekebelezze, aztán felszabadítsa azt, akivé valójában vált.

Villámlás, égdörgés

Mindösszesen 12 órára volt szükség a metamorfózishoz. 12 feszült, szorongató órára, aminek a végére Eszter kiesett abból a börtönből, amit saját maga épített fel. Magának, magában, családjá és munkatársai segítségével. Történetünk ezt a 12 órányi zuhanást visszhangozza.

Befejele szívott sóhaj hangja hallatszik a prológ alatt, majdnem sikoly, de nem az. Hirtelen ér véget.

Mindenekelőtt, minekután

Lelki szituáció: Az az állapot, amikor az apokalipszis után az utolsó felhőkarcoló tetején ülsz, cigarettázol, és nézed a naplementét. Basszon meg a kurvaisten mindenkit, téged nem fog. Vagy ha mégis, az sem számít.

Valós szituáció: Eszter alszik. Erős szemmozgása van. Nő benne a feszültség. Álmában csak fekete-ség van. Egy hangot hall. Azt a hangot, ami történetünkben főszerepet kap. Az erős én fölényeskedő, hatalmas hangját.

ÉTER - *suttogva, halkán, ritmust adva. Nyugodt, de mégis baljós picit*

she sells sea shells down by the seashore - beúszik a háttérből

Erős én: You know what? Fuck it. Fuck all of it. I'll tell you why.

Első stáció – Intelem, felkészülés.

Helyszín: Hősünk szobája.

Szituáció: Ébredés előtti szenderegés. Hősünk (Gyenge 'Én') fekszik az ágyon. Erős 'Én'-je, (gondoskodó de szeretetnyelvet nem ismerő, mindig baszogató, Nagy Testvér-szerű) cseszegteti, piszkálja.

Lelki szituáció: Felkészítéd magad arra, hogy még mindig az vár rád, ami eddig. És ez egy folytatószerű valami. Elfáradtál, de meglököd magad, előre. Úgy, mintha te nem te lennél - a benned munkáló szorongó gyermekhez beszélsz, önmagad erős nagynénjeként.

KÓRUS

Belenézek a szemedbe,
és kikanalazom belőled a félelmet.
Gyere, nézz ide,
hadd tükrözzelek vissza.
Veled töltöm be az űrt,
amit szorongásod hagyott.

Akkor nehéz leszel, mint a sár.
Ne felejts el könnyezni,
izzadni, nyáladzani.

Erős a nap. Ha nem vigyázol, kiszáradsz,
és nemcsak az ajkad reped fel,
nemcsak bőröd szikkad, pereg majd,
hanem te, te magad, porlatsz szét
mindenestül.

Ne nézz rám így,
nem én csináltam ezt veled.
Nem az én súlyomat viszed,
hanem a sajátodat.
Nem én vagyok a nap,
és nem én vagyok a szél.

Eső, az tudok lenni,
hetente egyszer, két órára.
Gondozlak, áztatlak,
mint az orchideát.

A villám nem én vagyok.
Csak velem jár,
fényes árnyékként követ.

Ne nézz rám így.
Tapogasd inkább ki magad,
úgy, saját magad.
Látod. Kicsi szivacsom,
agyagember lettél.

Adok neked esőt.
Hetente egyszer, két órára.
Gyűjtsd össze a vizet.
Időnként locsold magad,
formázd az anyagod.

Ha elkészültél,
rád nézek újra.
Akkor majd kérlek,
kanalazd ki belőlem a félelmet.
És verj vissza magamba.

Második stáció – Ébredés

Leiki szituáció: Felébredsz, magadnál vagy. Az első dolog amit csinálsz, az önostorozás. Ezzel adod meg a létezésed alapütemét. Hogy nem vagy jó, hogy a te hibád. De még nincs meg ez tudatilag, csak érzés szinten. Lehet, hogy egy picit remeg a kézfejed is. Magadhoz beszélsz.

KÓRUS

Rügyező húsevő növény.
Mikor pattan ki, és mit fog megemészteni?
Elviselhető lesz-e a szaga,
miután elfogta áldozatát?
Vajon mikor jön rá,
hogyan nem maradhat bimbó örökre?

És arra, hogy nem gerbera,
hanem vénusz légycsapója lesz belőle?

ÉTER: *Ébredéstőóra. Szuszogás. Pici csend. A szöveg alatt végig megy egy szívdobogás, néha hangosabb. Egyre gyorsabb. Erős én beszél a gyenge énhez. Számonkérő, felsőbbrendűsködő, tudálékos hangon beszél.*

Erős 'én', a gondoskodó, szeretet nyelvet nem beszélő nővér: Még alszol? Késő van, gyere, kelj fel.

ÉTER - nyögés, akihez beszélnek az nyög -

Erős 'én': Ne, ne úgy. Fordulj a jobb oldaladra, támaszkodj a karodra. Ne, ne olyan erősen. Azaz, úgy, ülj fel. Nézz rám. Hogy nézel ki? Igazítsd meg a hajad, néztél ma már tükörbe? Nem mersz, mi? Még a végén elájulsz. Na, még mindig ülsz? Tedd le a lábad, állj fel. Miért remeg a térded? És a lábfejed? Lúdtaplád van? Még mindig nem kezeltetted? Emeled fel a fejed, púpos leszel, húzd ki magad! Úristen, mi ez a pizsama? Hány éves korod óta hordod ezt a pólót? Na, most hova mész?

ÉTER - csörömpölés, konyhai hangok, reggel. Szuszogás, sóhajok

Erős 'én': Kávét csinálsz? Ne igyál, ébredés után még fél óráig nem lehet. Ki kell menned a napfényre, a természetes fény segíti az agyműködést. - *sóhaj, akihez beszélnek az sóhajt* - Menj el futni, tíz kör, minimum. A sikeres emberek mind ezt csinálják, nem akarsz az lenni? Mit akarsz, semmit? Fogat mostál már? Mi ez a szar, nem elektromos? Jézusom, ez semmire nem jó. Olyan, mint te.

ÉTER: *Ajótcsapódás.*

Szituáció: Kimenekült a térből az, akihez beszélnek. Szorong magától. Itt telik meg az önváddal. Benne marad, de elkezd menekülni. Vécére ment, magára zárta az ajtót, bent van egy darabig. Szívdobogást hallani, szuszogást, emelkedő pulzust.

Erős 'én': Hol vagy? Gyere ki, indulnod kell. Gyere, gyere már. Telefonozol? Ne telefonozz. Hol vagy?

ÉTER: *Vécélehúzás - nagyon hangos, utána a megy még a víz hangja, mintha elromlott volna a vécélehúzó. Belemossa a valóságba hősiünket.*

Harmadik stáció – Bátorság

Lelki szituáció: Félek, de végig kell csinálnom a napot, és nagyon hosszú lesz. Végiggondolom, hogy mi vár rám. Munka, amit utálok. Családi vacsora, ahol feszültség lesz. Nem vehetek róla tudomást ebben a pillanatban, mert akkor nem fogom tudni végigcsinálni a napot, de közben a háttérben meghúzódik, érzem folyamatosan. Mintha kergetnének. Próbálok megnyugodni. Teljesen kizárom a külvilágot.

A versben a behúzott részek halkabb suttogásként hallatszanak, kb. mint egy második szólam. Lehet, hogy nem is suttogás, csak moraj, vagy actual kórus hangja. Az a lényeg, hogy egy háttér valami, ami akár belecsúszhat a vers szövegébe is. Később is vissza lehet hozni.

Kórus

30 másodperc a rajtig,
a versenyen egyetlen induló van,
bugyiban, repedt szemüvegben,
vigyázállásban remeg a vörös vonal mögött,
fogalma sincs, hány km-en indul.

A szurkolók háttal állnak,
némán, akárha fák volnának.
 fogalma sincs, hány km-en indul
15 másodperc a rajtig,
 fogalma sincs, hány km-en indul
jobb lábát előre teszi, behajlítja,
remeg.
 fogalma sincs
Semmit nem hallani,
 fogalma sincs
csak a foga csikorgását.
 hány
Felkészül.
 kilométeren
Vigyázz.
 indul

ÉTER - puskalövés

Szívverés, egyre gyorsabb. Léptek, utcazaj, autó, villamos, mentő. Ebbe szűrődik bele egy gregorián ("she sells sea shells), majd zene. Időnként beúszhat: fogalma sincs, hány km-en indul. Elhalkulnak a zajok, de a léptek és a gyors szívdobogás marad.

KÓRUS: *A gregorián, - ez az éterből jön, nem hősünk mondja, de megnyugtatja. Elsimítja a többi zajt.*

“she sells sea shells down by the seashore”

ÉTER - Ajtónyitódás, léptek, beérkezés a munkahelyre

Ágika a portás (Ötven körüli, filigrán, madártestű nő, szóke, összefogott hajjal, nagy kék szemekkel. Mintha mindig rezegne. Mintha mindig mozgásban lenne. Mindig beszél.)

Ágika a portás: Jaj szia, hát megérkeztél, sok munka lesz ma is, ugye? Neked mindig, de látom, hogy nagyon jól csinálod, jaj, milyen szép vagy ma is, jó ez a fülbevaló, menjél csak bogaram, látom rohansz, puszillak.

Windows hang - <https://www.youtube.com/watch?v=7nQ2oiVqKHw>

Negyedik stáció – Teher

Kórus zenei alaphangja komolyzene és elektronikus zene keveréke. Magasztos, mint egy hegy esőben, ködben. Van a zenében valami baljós. Lassú, de van ritmusa. Ahogyan a lépteknek. A harmadik versszak kicsit mint egy csilingelés.

Kórus

Sziklanehez csigolyákkal vág neki a hegynek
léptei alatt porlad a murva
lépteivel morzsolja magát a földbe.

Ha megpihen, elakad.
Ha elakad, sziklává nehezül.

Csontja kő, bőre kő, húsa kő
vére nincs.

Csak a feje marad lágy.
Azzal sír. Azzal énekel.
Madarakat csalogat
hátha eltanulja szárnyaikat.

Lelki szituáció: Egyre jön az árnyék és elkezd nagyobbodni (**eredeti szó: nagyulni**), de még nem ért el. Még mindig nem tudod, hogy nem magaddal van bajod, hanem mindennel, ami körülötted van. Kitartasz, de érzed a szorítást.

Ezt kicsit így képzelem, csak géphangokkal (whatsapp, messenger, outlook, sms, telefon stb.) meg ilyen beszűrődő szövegekkel (lásd lent). Szóval nem ének ének, hanem hogy ritmusra jönnek ezek a mondatok, ilyen hivatalosan. : <https://www.youtube.com/watch?v=yiJ0xVdYZRY>

Szituáció: Megérkezés a munkahelyre, kolléga beszél hősünkhöz, de az igazából nem is hallja. A beszélgetés közben e-mail-hangok, üzenethangok, értesítéshangok, amik a végére felerősödnek és zenévé válnak. Van egy erős zenei alap a géphangokból, egy erős, gyors ritmus, amibe beszűrődnek a munkahelyi mondatok.

E-mail: <https://www.youtube.com/watch?v=-bpHjPEyDf8>

Teams meeting: <https://www.youtube.com/watch?v=dbb-XSvX4pg>

Teams noti: <https://www.youtube.com/watch?v=62JLw7lVZfU>

Whatsapp: <https://www.youtube.com/watch?v=3ESRDtfVSiI>

Messenger: <https://www.youtube.com/watch?v=lR0eCbVhzWQ>

Kolléga (Az a fajta, akit nem érdekel, csak az, hogy elmondhassa, mi van vele. Innentől: **Picsa**):

És mit csináltál a hétvégén, olvasgattál?
Mi vitorlásoltunk. Jössz a Glamour napokra?
Ja persze, te nem.

Mindegy, láttad az e-mailt? Nem jössz a meeting-re? Ne már, még pisilni is elmész? Jól van, persze, nem az én dolgom.

ÉTER - *Megy a zenévé avanszált notihullám, amiből lesz egy ritmus, és arra jönnek ezek a mondatok.*

Férfi, Z: (Illedelmes, de feszült): Could you modify it? Sure, by the end of the day.

Géphang: Elizabeth is not available at the moment.

Teams hang, amikor próbálsz hívni valakit, de nem elérhető. Segítséget akar kérni az emberünk, de nincs hova. Ennek a feszültsége fokozódik ebben az epizódban.

Férfi, Z: Most már feszülten: Could you finalize it?

Géphang: Tom is not available at the moment.

Innentől kétségbeesés. + ez után van valami gyorsulás

Nő Főnök, K :-(Bordó keretes szemüvege van, öregecske, zavarja):
Can you provide some professional work, please?

Éter: *zihálás*

Ítélező hang: (Arra emlékezteti a hősünket, hogy párkapcsolatban mondták ezt neki. Egy főnök mondja, öblös férfi hang, cégvezető, öltönyös, neki is van izzadtságfoltja.):
I am not sure, if this is going to work.

Éter: *teams hangok még mindig, abból valami kakofónia. Szívdobogás. halkan,*

ÉTER - *she sells sea...*

Következő mondat olyan, mint egy baltacsapás:

Női főnök, K. : This is urgent. This is urgent.

Női hang, kicsit öreg:

We no longer planning to wait for you.

Passzív agresszív nő, illedelmes, de aki nem csinál semmit, kicsit buta, de szeretne feljutni a táplálékláncban, emiatt lenyom másokat és fitogtatja a hatalmát. Butuska, kényszermosolyos mondat hangzik fel:

We are looking forward to seeing you!

Többen mondják, férfi, nő, öreg, fiatal. Sokszor elhangzik:

We are

We are

'Erős Én', (Magának mondja hősünk, megnyugtatólag, de kicsit crazy hanghozrodzásban. Aztán ugyanezt kimondja egy férfi hang is, ugyanő mondja az alábbiakat, megnyugtatólag, de kicsit crazy hanghozrodzásban. *Aztán ugyanezt kimondja egy férfi hang is, ugyanő mondja az alábbiakat.*): Dont be silly, its only in your head.

Are you able to talk?

Are you able to talk?

Are you able to talk?

Fiatall szőke nő: Honey, you are muted.

Fiatall, gyűrés férfi: Please turn on your camera

Please turn on your microfon.

Erős 'Én': Please turn on.

Turn on

Turn

On - ez a vége olyan, mint amikor elgurul egy ping pong labda, és pattog: on-on-on-on-on - basszusba hajlik.

Ötödik stáció – Idegenség

Lelki szituáció: A vers igazából picit az elrontott párkapcsolati dinamikát akarja megmutatni. Hogy hogyan projektálunk, nem látjuk egymást, ilyesmik. Az utána következő kifőzdei rész is erre rímel: hősünk párja beszél, hősünk érzésvilága zenében hallatszik. De igazi párbeszéd nem jön létre. Egy szóval tragédia. Ezt fordítja át picit a vers, hogy megfordítja az írás és a zene viszonyát. Hogy a versben a zene bla-bla, az írás meg tévképzet, fejünkbe zárt világ. Szóval a találkozás mindenképpen lehetetlen. Na, ehhez képest van a kifőzdei jelenet. Aminek a vége az, hogy hősünk belső hangja, az Erős 'Én' kihúzza a mély szomorúságból. Megtanítja neki ugyanis A nyelvtörőnket.

Kórus

Időnként zenélő képeslapot küldök magamnak.
Mire megérkezik, már nem emlékszem,
mit írtam rá, sem arra, hogy ki volt a feladó.

Sokáig azt hittem, tőled jönnek,
aztán kiderült, hogy nem a feladó,
hanem az üres képeslap vagy te.
Összefirkáltalak, meghatódtam,
elfelejtettelek,
megérkezted, nem értem.

Az írás nem a tiéd.
A zene belőled jön.
Hallgass el egy kicsit.
Nincs pótelemem.

Helyszín, hangatmoszféra: *Kifőzde, nem túl jó minőségű kajákkal. Főzelék, leves és pörköltszag keveréke. Magas, barna hajú babaarcú, kék szemű Férfival, Dáviddal találkozik hősünk. Dávid fölényeskedő, mintás inget visel, de meleg az érintése. Evőeszközök hangja, sok ember hangja. Zsivaj. Nagyon távolinak hat ennek P-nek a hangja. Mintha nem jutna el...*

Szituáció: A gyenge én zenében van jelen. Vele beszélget a párja. Vagy hát, "beszélget"... Szóval, a párbeszéd lehetetlensége ez a rész.
Hősünk belső hangja, az Erős 'Én' kihúzza a mély szomorúságból. Megtanítja neki ugyanis A nyelv-törőnket.

Dávid (Ölelés, szájrampuszi): Na szia! De jó látni!

Dávid (Őrlődik, nem akar gecni lenni, de ideges. A Gy-t a mindegy végén elhúzza.): Mi a baj? Na, ne már. Mindig olyan búvalbaszott vagy. Mindegy...

Dávid (Flegmán kérdezi): Mit kérsz? Lencseleves?

Konyhásnéni, magas, kövér, ősz haj, puffedt arc, sztk-keretes szemüveg. Olyan aszottan mondja.:
A lencseleves elfogyott.

ÉTER - *Innentől felerősödnek a kifőzdei hangok, picit zeneszerű, de olyan szeretetlen. Beúszik a szívdobogás.*

Dávid: Ah, faszom. Jó lesz akkor a gomba? Oké. Másodikat nem is eszel? Jobban tetszettél, amikor ettél. Ne nézz így. Jó, akkor nem szólok bele. Tudod, hogy így is szeretlek, de úgy sokkal jobb csaj voltál. Mindegy, bocs. Várjál, vigyünk evőeszközt is. Kóla? Jó.

ÉTER: *Kifőzdei hangok, szívdobogás, lihegés.*

Dávid: Ne haragudj. De nem válaszoltál az üzenetemre. Igen, a húgom esküvője. Ugye elkísérsz? Nem állhatok ott hülyén. Ne már! Dehogynem bírod! Faszom, mindenki ki van, oké, értem, te is, de most álljak ott egyedül, úgy, hogy mindenki ismer téged? Komolyan mondom, mintha a vágóhídra hívnálak.

A következőt megnyugtatóan próbálja mondani, de igazából ideges -

Ott leszek veled.

Megint milyen képet vágsz már. Bocs. Nekem sem egyszerű.

Mindegy.

Szóval eljössz?

ÉTER- *Elmúlik a kifőzde hangja, ilyen éteri, tengerszerű, vagy szélszerű hang a háttérben. Mintha az űrben lennénk, nem itt.*

Erős 'ÉN' *hangja beúszik. Ezúttal óvón, mint egy nővér simogatása. Megértő, de még mindig fölényeskedő hang.:*

Don't listen to him, darling. He is just a moving mouth. Blaaaaaaaaahgggrrrrr blaaaagrhhhhhhhhhh. Isn't it funny? Look at his teeth, yuck, I can see the broccoli. Hahahahaha! Nah, shut your ears. I will teach you something. It's a spell. If you can say it correctly, you will be in Kansas. hahahahaha! Don't make fun of me, you smiling bitch! - *cinkosan mondja* - Now, listen carefully:

Lassan mondja, kicsit elnyújtva. érezni, hogy varázsige:

She sells sea shells down by the sea shore.

faster

she sells sea shells down by the seashore

again

Sokszor elismétli - az Erős 'ÉN'. Hősünk csak artikulál, de nincs hangja. Gyorsul a varázsige, beúszik a kifőzde hangja, beúszik, P blablája, üvöltözés, veszekedés, de csak a háttérben, a fő ívet a gyorsuló nyelvtörő adja.

Erős én: You see? He is not here anymore. You are welcome.

**pinggg* - valami varázsütés hang*

Hatodik stáció – Valóság?

Hangatmoszféra: *Víz hangja. Hullámok hangja. Sirályok hangja, tompán. Erős basszus.*

Kórus

Hasonfekve lebeg a víz felszínén.

Hallgatja a sirályokat.
Hallgatja a tenger moraját.

Elered az eső.
Satuba szorítja a víz.

Kinyitja a szemét.
Medúzák veszik körbe,
be akarja lélegezni őket.
Belülről akar izzani.

Kinyitja a száját.
Nem történik semmi.
Kilöki a víz.
Kilöki a vizet.
Beszorul a lélegzetbe.

Szituáció: Visszaér az irodába. Open office. Irodahangok. Leül a géphez, megnyitja a híreket. Közben a munkatársak beszéde hallatszik be, feladatokat adnak neki stb.

Lelki szituáció: Van egy hátul meghúzódó szorongás, ami folyamatosan mélyül. Szorongás az önosztorozás miatt, énkép miatt, "hol tartok?" érzés miatt, párkapcsolat miatt, munka miatt. Erre jön rá a társadalmi közeg, az, hogy mi történik a világban. Hogy mi történik, az igazából mindegy, a lényeg, hogy ez hogyan mélyíti az állapotot.

Hangatmoszféra: *Egymásra dübörögnek a hírek, az irodai kiszólások, a belső hangok és összefonódnak. 70%-ra vagyunk az összeomlástól, még nem tudjuk, hogy megtörténik, csak azt, hogy valami nincs rendben.*

ÉTER - *Irodai hangatmoszféra, emberek, gépek hangjai. Ebbe úsznak be a hírek és a beszéd. Az egész egyébként gyakorlatilag egy "zene," ami egyre gyorsul. A végén az EOB (end of business day) és az ASAP (as soon as it is possible, aka azonnal) szavakból lesz refrén, ritmust adó basszusok.*

És fontos: természetesen a horoszkóp a végén, "megold" mindent.

Bemondó: Scarlett Johansson az egekig magasztalta Pamela Andersont!

Picsa munkatárs: Te figyi már, nem tudod, hogyan lehet dokumentumösszehasonlító csinálni?

Bemondó: *Agyonverték egy férfit Erdőkertesen.*

Passzívagresszív férfi munkatárs: Mondom, hogy már átküldtem....

Bemondó: *Felrobbantotta magát egy férfi Esztergomban.*

Cuki hangú gyakornoklány: Csak egy gyors kérdés...

Bemondó: *Senki nem segített a buszmegállóban elájult férfinak.*

Baszatlan piccsa munkatárs, középkorú: Tegnap átküldtem, ezzel mi van?

Bemondó: *Gólyával ütközött egy motorkerékpáros Hódmezővásárhelynél.*

Férfi főnök, CEO, rideg, kimért, flemga: Tudnál csinálni egy kimutatást az elmúlt fél évről? Nem, tegnapra.

Bemondó: *Az ukrán hadsereg kifejlesztette Harry Potter köpenyét.*

Ötvenes passzívagresszív munkatársnő: Jó, mindegy, akkor majd én megcsinálom.

Bemondó: *Teát akart főzni, felrobbant a kaposvári férfi háza.*

Középkorú kedves férfi munkatárs: Van egy perced?

Bemondó: *Nem várt csavarral állt elő a férfi, aki segített a testvérének ellopni egy 4,5 milliós cipőt.*

Fiatalkorú munkatársnő: Erre még rá tudnál nézni kérlek?

Bemondó: *Bugyi nélkül sokkolja követőit a bevállalós hercegnő.*

Női vezető, a munkája az élete: EOBBD meg tudna lenni?

Bemondó: *Beperelte két gyermekét egy anya, mert még mindig otthon laktak.*

Fiatalkorú, kicsit kétségbeesett munkatárs: De jó, hogy bent vagy, pont akartalak hívni!

Bemondó: *Tippelj, hogy vajon melyik testrészéből főz sört Amouranth! - Igen, jól gondolod.*

Női vezető, baszatlan: Nem érted, hogy ASAP?

Bemondó: *Gázolt a hármaskocsis a klinikák állomásánál.*

Női vezető, baszatlan, kiabál: ASAP!

Bemondó: *Eltilthatják az MU játékosát, amiért gorilla emojikkal jellemezte a csapat kapusát.*

Női vezető, baszatlan, kiabál: ASAP!

Bemondó: *Pusztító erejű vihar csapott le Magyarországra.*

Éter: EOBD! ASAP! EOBD! ASAP (*ez már ritmusra*)

Bemondó: *Hajnali lövöldözés a déli határon.*

Éter: ASAP! ASAP!

Bemondó: *Victoria Beckham: Tequilát és vörösbort is iszom.*

Sóhaj, elhalkulnak az irodai zajok

Éter: Holderők tuszkolnak a harmónia felé – Heti holdhoroszkóp

she sells sea shells down by the seashore

Suttogva beúszik, majd ilyen megvilágosodáshang: "haaaaaah"

Éter: Munkahelyeden végre elismerik a teljesítményed, akár még elő is léptethetnek. El sem hiszed, hogy eljött ennek is az ideje. Nagyon régóta vártál az elismerésre.

Hetedik stáció – Vákuum

A KÓRUS verse a futás ritmusát idézi. Kicsit mondókás (ki-sza-kad-na ki! ki! ki-sza-kad-na ki! ki?) Ez abszolút rappelhető. (NINCS RITMUSÉRZÉKEM, LEHET JÁTSZANI AZZAL, HÁNYSZOR VAN A KI-KI, BE-BE STB.!)]

KÓRUS

Be, be
beszorul a levegő,
be, be,
ki szakadna ki, ki
ki szakítja ki,
ki?
ki szakítja ki,
ki?

fel, fellépne a lépcsőn
fel, felfelé a lépcsőn,
fel,
feltépné a sebet,
fel,
hogy fertőtlenítsék ki, ki,
fertőtlenítsék ki, ki!
ki, ki, ki, ki,

mossák ki, ki, ki, ki,
mossák ki, mossa ki,
borogassák be, be,
borogassák be, be,

akkor majd kimenekül a láz,
kimenekül a láz,
kimenekül,
kimenekül,
kimenekül,
kimenekül,
hhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhh
hhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhhh

buborék a vákuum
üveggömb a vákuum
vasgolyó a vákuum
torkán akad.

Lelki szituáció: Amikor elkezd elhatalmasodni rajtad a szorongás és belekerülsz egy spirálba, amitől nem tudsz megszabadulni. Teljesen elhalványul a valóság, és az egész egy nagy-nagy bad trip lesz. Mindent megkérdőjelezel, és úrrá lesz rajtad az elveszettség érzése.

Valós szituáció: Hősünk munkahelyéről családi vacsorára tart.

Hangatmoszféra: *Az úton gyaloglás hangja, utcazajok. Gyerekzsivaj, autók, villamos stb. Közben végig szívdobogás, hősünk nyög, zihál, liheg. Fél. Belülről hallja az önostorozás hangját, mint az elején. Ez egy sokkal lemondóbb hang, vádló, lemondó. Hogy ez a szerencsétlen még a dühöt sem érdemli meg.]*

Erős 'ÉN' (Számokérőn. Egyre dühösebben beszél. Elhatalmasodik az önvád): Már megint elkésel. Mindig elkésel. Anyádból se jöttél ki időben, mit szenvedett miattad. Maradtál volna inkább apádban, ő is jobban örült volna. Az is, pont ilyen, minden kiömlik belőle, anyád meg mindent visszanyel, olyan, mint te, igazán tanulhattatok volna egy kis életrealitást, vagy valamit, nem is értem, hogy tudtok szarni, hogy tud kijönni belőletek bármi. A mocskok az megy, mi?

Dudálás

Autós (Középkorú férfi, kopasz, köpcös, öltönyös, bmw-s): Te piccsa, nézz már körül!

Erős én: Na mi van, már a lámpát se látod? Mit ténferegsz, eltévedtél? Nem találsz haza? Jól van, persze, tudom, hazád sincsen, semmid sincsen, te. Te se vagy magadnak. Olyan vagy, mint egy zacskó hátszín, annyit is érsz. Menjél már. Nem hiszem el, hogy ezt is elfelejtetted, mindent elfelejtesz, fogalmad sincs, mennyi mindenre nem emlékszel, mert neked, neked aztán nem fog újra eszedbe jutni

semmi. Dejavu, meg a faszom. Az megy, te demens. Nem vagy ehhez egy kicsit fiatal? Ehhez a szetthez meg túl öreg? Te bamba te, kurvakorán kiderült rólad, **hog ez nem az élet dolog nem neked való**, még az oviban sem volt jeled, faszért jöttél akkor ki a világba. Erre sem emlékszel mi? Magadra emlékszel egyáltalán? Nézd, kirakat, nézzél bele, az vagy ott, az vagy ott te, azzal a szemüveggel, azzal a kóccal, az, az ott, fogjad meg, úgysem érzed, nem érzel semmit, ne szórakozz, anyádék várnak, szülinap, menjél már, igen, az, mit téblábolsz, mondom, hogy az az ajtó, na csengess már be. Ajándékot hoztál?

Nyolcadik stáció – Kívülállóság

KÓRUS

Fordított tavaszban ülök
terméssé nehezült virágok
húzódnak bimbójukba.

Hazasugorodom.

Értelmezés: A vers lényege, hogy amikor hazamegyünk, akkor visszajönnek a kiskori traumák, és sérülékeny gyerekké változunk. Sérült felnőttből.

Valós szituáció: Családi vacsora Hősünk családjánál.

Hangatmoszféra: Egy ilyen kanálcsörgős, beszélgetős alapzajos hangba érkezünk meg, ami elhalkul, és azt váltja fel egy kitartott basszus, amire ráépül majd a későbbi belső apokalipszis. Ez az utolsó csepp a pohárban, amitől kirobban az egész feszültség hullám.

A beszélgetés közben - ahol hősünk nem szólal meg - folyamatosan halljuk, hogy mi van benne, milyen érzéseket kelt benne a szitu. Kb olyan érzés, mint egy egyre gyorsuló zuhanás, fehér zaj, valami kiáltás, ilyesmik, egyre ütemesebb, gyorsabb ritmus. Ez a zenei rész folyamatosan épül fel a beszélgetés alatt, amit végig hallunk beszűrődni - és a végén egy dübörgő zenévé alakul, ami átmege a következő stáció alapjába. Közben a beszédhangok fokozatosan torzulnak el, és a végén teljesen bizarr szörny-keringő lesz.

Anyá: Na, szia, hát ideértél! Nem baj, ülj le. - Ülj le le le le le: ez lehet így elnyújtva, beatet adva, amiből egy ilyen nyugodt basszus lesz.

Helyezkedés hangja, székláb hang. Még ilyen kb megnyugtató basszus hang megy.

Apa: Te is itt vagy? Anyuka, hozd már azt a levest. [Kislányom, pálinka?](#) Na, igyál már, ünnepe-lünk! Csípős nincs?

Itt már hallatszik valami dallamszerű hang-hang, egy két zongoraleütés, vagy valami, akármi, ami jelzi az összeomlást. Most kezd el feszülni. Csak most kezd el beszűrődni valami zeneszerű.

Testvér (Öccs, mintagyerek, amúgy mintás ingben van, Ken-baba haja van, szemüvege): Hagyjad már fater!

Apa: Hallottad, hogy az öcsédet előléptették? Na, ez már valami, dupla ünneplés. Példát vehetnél róla. [Jogsival mi a helyzet?](#) Nyelvvizsga? [Ne vágjál pófákat, miért nem lehet válaszolni?](#)

Gyorsul a hang ami az előbb elkezdődött.

Anya: Nem ízlik a leves?

Innentől elkezd torzulni az anya hangja, és mindenki másé is, a belső hang lassan erősödik.

Testvér: [Nem látod, hogy anorexiás?](#) Úgy se fogja megenni. Na, nyugi van, csak húzlak. Tudod, ez egy kemény világ, fel kell vened a kesztyűt, ha ilyenektől elbögöd magad, sose fogsz túlélni.

Itt már eléggé torz a hang, picit olyan, mintha ez az egész egy sci-fi lenne, közben megy hősünk belső zenéje

Anya: Bence...

Apa: Ne csitítsd azt a gyereket, igaza van. Jaj, olyan ünnepi hangulatom lett! Borocskát hozol a másodikhoz? Hozzál mellé kólát is, tudod, hogy nem tudom meginni tisztán a vöröset. Na.

Fiútestvér: Fúj fater, [ne legyél már proli.](#) (A proli kicsit elnyújtva vetül rá.)

Apa: Vigyázz a szádra, mert kihajítalak, [ez az én házám!](#) - Ezt a mondatot mindenki ismeri, hangozan, öblösen hangzik el. Lehet repeatelni is.

Anya: Na és a [munkahelyen mi újság?](#) Jó-jó, nem kérdezek róla... Dávid hogyhogy nem jött?

Apa: Dávid, Dávid, ki az a Dávid? [Az a kis buzi, jobb is, hogy nem jött.](#) Mióta vagytok együtt, 6 éve? [Aztán, kezded megkérni ki fogja?](#) Nézd meg a Bencét, öt évvel fiatalabb nálad, és már jön a gyerek. [Egyél inkább, ilyen vézna test nem tud szülni.](#)

Anya: Milyen gyorsan beköszöntött az ősz....

Apa: Ne őrjíts meg, október van... Na, öntsél még annak a gyereknek, hátha akkor nem lesz megkukulva. Na. Idefigyelj. Ami nagyon fontos a te korodban, hogy [legyen egy férjed, meg legyen megtakarításod. Nagyon fontos.](#) Meg persze a jogsi. Én azért mondom, hogy jó legyen neked, na, te is [tudod, hogy szeretlek, csak hát, nem tudod rendesen csinálni a dolgaidat,](#) ennyi idősen, van ilyen, nem baj, csak [szedd össze magad.](#) Na, mi bajod van? Jól van, menjél pisilni, [Anyuka, baja van ennek a lánynak, folyton pisil.](#) Tőled örökölte ezt is. [Mi baja van itt mindenkinek, miért nem örültök?](#)

Testvér: Naaaa, végre torta! Neee, túró torta? A kedvencem, kösz! Mazsola van benne? Jessz!

Hősünk feláll, valami elpattan, kimegy, ajtócsapódás. De lehet ezt is repeatelni. (Amúgy allergiás a mazsolára.)

Testvér: Ekkora hiszti egy kis mazsola miatt. Simán kipiszkálhatja, ha nem szereti.

Anya: Jaj, apa, most ezt miért kellett, hát tudod, milyen érzékeny.

Apa: Már megint a hiszti. HOVA MÉSZ! GYERE VISSZA! - *rávág egyet az asztalra, felerősödik a zene, beúsznak foszlányok az eddigi mondatokból (boldog), ebből lesz egy ritmus nagyon gyors zene: Tudod, milyen érzékeny! Anorexiás! Ekkora hiszti egy kis mazsola miatt! Jogsival mi a helyzet? stb*

Megjegyzés: DE AMÚGY! AZT IS LEHET, HOGY NEM HANGZIK EL MINDEN, AMIT ITT LEÍRTAM, HANEM CSAK A LILA KIEMELÉSEK VISSZHANGOZNAK EGY ZENÉBEN, ÚGY IS ÉRTHETŐ!

Kilencedik stáció – Apokalipszis

Lelki szituáció: Itt van az, hogy minden feszkó kijön, nem tud már bent maradni, kijön indulatban, nyelvvel, mindenhogy.

Valós szituáció: Hősünk elkezdi futni a házból, felszáll egy buszra (valamiért Fehérvári út), de tök gyorsan le fog róla szállni, és bolyong, valahogy eljut a Király utcába, ahol ilyen ördöginek, pokolnak tűnik minden.

Hangatmoszféra: *Folytatódik az előbb megkezdett zene, csak egy futáshanggal, gyors szívdobogással társul. Csomó dübörgés, sikoltás, kiáltás, fék, dudálás, utcai árusok. Bekúsznak mondatok a munkahelyi részből, a vacsárból, az ebédből is, ezek eltorzított hangon. Ez amúgy egy sötét táncolható zenévé áll össze.*

A zenébe a korábban elhangzott mondatok is beúsznak, meg a külső világ mondatai. A külső világ mondatai tömeghangból növekszenek ki, hangosulnak fel. Tényleg olyan ez az egész, mint a pokol. Itt nem szólal meg az erős én, a gyenge én viszont igen, káromokdik. Halljuk a szívdobogását, lihegését is. Összeér a testi érzete a szavaival.

KÓRUS

Good evening passengers! This is the pre-boarding announcement for flight 12N to Explosion City. We are now inviting those passengers with small children inside them, and any passengers requiring special assistance due to their mental state, to begin boarding at this time.

We ask that you please fasten your seat-belts at this time and secure all baggage from your past. We also ask that your anger and dignity are in the upright position for take-off. Please turn off your mental devices, including your brain and cell phones. Smoking, alcohol, and drugs are permitted for the duration of the flight. Thank you for choosing BrakeDown Airlines. Enjoy your flight.

ÉTER

(angyali hangok)

she sells seashells down by the seashore

There are six emergency exits on this aircraft.

- she sells seashells down by the seashore -

Take a minute to locate the exit closest to you.

- she sells seashells down by the seashore -

Note that the nearest exit may be behind you.

- she sells seashells down by the seashore -

Oxygen masks will drop down from above your seat.

- she sells seashells down by the seashore -

In the unlikely event of an emergency landing and evacuation, leave your carry-on items behind.

- she sells seashells down by the seashore -

Life rafts are located below your seats and emergency lighting will lead you to your closest exit and slide.

felszállás hang

BKV hang: Kérem vigyázzanak, az ajtók záródnak!

Hősünk (Gyenge 'Én') *Remegő hangon mondja:* Faszom.

Kopasz Férfi melegítőfelsőben: Te most komolyan megfogtad a vállam?

Erős 'Én': Tudod milyen érzékeny!

Hősünk (Gyenge 'Én'): Faszom.

Férfi: Kisasszony, menjen már odébb!

Férfi, Z: *(illedelmes, de feszült):* Could you provide some professional work please?

Hősünk (Gyenge 'Én') *halkan:* A bűdös kurva anyátokat.

Dávid: Jobban tetszettél, amikor ettél!

Két egyetemista lány beszélget: Kierkegardot jobban bírom, mint Nietzschét.

Hősünk (Gyenge 'Én'): áááááááááááá

Két egyetemista lány beszélget: Na jó, és Heidegger? Mondjuk, te olyan Sarte-os csajnak tűnsz.

Bemondó: Hajnali lövöldözés a déli határon.

Verekedéshang, pofon hang

Veszekedő pár: (Sír a csaj amúgy, a faszi nem mond semmit): De Laci, én nem akarok, én nem tudok így élni!

Megállítja egy túlmozgásos részeg faszi. Onnan tudjuk, hogy megállt, hogy nincsenek léptek. Amúgy a faszi kaliforniai, rövidnadrágban van és fekete pólóban.

Kaliforniai idegen: *Look, I'll teach you a tongue wrist, listen listen! look, look, you gonna love it, dont run honey, i wanna help ya.*

Kaliforniai idegen: Távolodó hangon, messziről jön, de hangosan: she sells sea shells down by the seashore.

Tizedik stáció – Eszmélés

Lelki szituáció: *A kirobbanás utórezgései, nem nyelvi szinten. A robbanás hatása még tart, de már kívülről látszik, egy más, sokkal intimebb, kiszolgáltatottabb vetülete kerül felszínre. Azt, amikor már felfogtad a robbanást, de még benne vagy. Egy újabb minősége a szétrepedő csésze szilánkjainak, és magának a szétcsúszás folyamatának is.*

KÓRUS

Szemét friss hóval földjétek le.
Csuklója köré jégbilincset,
nyakára fagyos láncot fonjatok.

Húzzátok ki a pallót,
vezessétek a szélére:
hadd tündököljön pokla fölött.

Nézzétek a horzsolásait.
Nézzétek, ahogyan a tűz fölé tekint.

Könnyezzen havat,
csorogjon végig lázas testén a fagy.
Csuklójáról saját tüze olvassza a jeget,
pattintsa nyakáról a láncot.

Talpát a pallón,
tekintetét a mélyben tartsátok.

Nézzétek, hogyan zúzta bőrét a jég.
Nézzétek, hogyan hűti testét a tűz.
Nézzétek a poklot a szemében.

Ha végighúzza ujját sebein,
tessékeljétek vissza
saját földjére.

ÉTER: *A korábbi zene elhalványul, és valami nyugodtabbra hajazó lesz belőle. Kimosódik lassan az utcazaj, és a teavíz forrása lesz az alapzaj. De van valami dallam is. Ebben halljuk a remegést, meg a légzést. Néha kicsúszik egy “faszom, faszoom” meg hhhhhhh. Aztán: Nem hiszem el. Nem tudom. hhhhhhhh. Nem akarom. Faszom. Mit tudom én. Istenem. A büdös kurva anyját mindenkinek - elkeseredetten- . hhhhhhhhhhhh hhhhhhh hhh h h h h h h hhhhhhhhhhhhhhhhh hhhhhh hhhhhhhhhh hhhh arrrghhhhhh! Szífogás.*

Aztán lassul a lihegés, a faszom.

Az a lényeg, hogy jógaléyzést próbál csinálni hősünk, de mindig megakad valami miatt, és kijön egy újabb hullám. Remeg a egész teste.

A végére sikerül elérnie a jógaléyzés ritmusát - négy be, négy benttart, négy kifúj, négy szünet.

Tizenegyedik stáció – Megérkezés

Lelki szituáció: *Kimosódik a szorongás, a robbanás emléke. Mintha egy álomból ébrednénk fel, a valóságba. Hosszú-hosszú idő után. Ez az első olyan élmény régóta, amikor látjuk a világot, magunkat.*

KÓRUS

Koponyám belsejére karcolum magam:
csecsemő, felnőttek lábfejevel
kisgyerek, tinédzserfiúk frizurájával
kamaszlány, egy öregasszony tekintetével.

Önarckép és tükör mélyül homlokom mögött.
Alá ütöm a vágyat,

csipkésre verem a könnycsontot.
Tiszta kézzel őrlöm homokká.
Belerajzoló a jövőt,
azután vízzé válok, és átmosom.

Átok és varázslat,
belülről vuduzom önmagam.
Hátha homokkastélyt sodrok az arcomra,
és a csecsemő, a kisgyerek és a kamaszlány
együtt válik királynővé
homlokom kősimája mögött.

Teafőző hangja. Vízforrás, aztán sípolás. Szimatolás a levegőben.

Hősünk: De régen ittam ilyet. Fú, de jó. Mint az ovis tea, citrompótló nélkül. Vajon megvan még az az ovi? Meg kéne kérdezni anyát. Biztosan tudja. Lehet, hogy még megvan, de már tuti nem kék a kerítés. Annak az ovinak mindigis zöld vibe-ja volt. Nahát. Hová tűntek a levelek? Mikor hullottak le, és miért nem vettem észre? Ez a fa most egy helyben áll, vagy mozog? És én? Fú. Lehet, hajtat kéne mosnom. Vagy pont nem? Milyen sima, így is. Haha! Na jó, akkor befonom. Mint az oviban. Ott mindig észrevettem, amikor lehullottak a levelek. Haha! Akkor. Akkor mostantól megint.

Tiznekettedik stáció - Légzés

she sells sea shells down by the seashore

* * *

V.2 Kivonat az Ernie Kovacs dokumentáció anyagából

TV Műsorok, áttekintés:

1951, Time for Ernie, NBC Philadelphia

1952-54 - 30 perces morning show a CBS csatornán - Kovacs Unlimited

1954-55 - a fiatal DuMont Network csatornán egy úttörőnek számító késő esti program

1955-56 - 30 perces műsor az NBC

1955-56 - főműsor időben helyettesít a Ceasar' Hour műsorban

1955-56 - 3órás reggeli műsoridőben dj show a New York City WABC Rádiónál

1957-59 - vendégként szerepel műsorokban

1957-59 - contract player at Columbia Pictures

1959-1962.01.13-ig - 30 perces comedy show az ABC-nél amit amit a The Untouchables (első heti kvízshow) követett

1959-1962.01.13ig - monthly specials sorozat

Közel az összes valaha volt Kovács műsort The Ernie Kovacs Show-ként nevezte. A főcímdal 1951-től végig ugyanaz volt: Oriental Blues (Ernie's Tune) Tony DeSimone Trio.

